Fericirea nu este uşor de descoperit;
este foarte dificil a o găsi în sine,
şi imposibil de-a fi descoperita în altă parte.

Chamfort

INTRODUCERE

Daca principalul meu obiectiv din aceste pagini este sa prezint o schema completa de sfaturi si maxime pentru a ajuta la calauzirea in viata, va trebui sa repet aici numeroasele reguli -- unele dintre ele extraordinare -- ce au fost extrase de la ginditorii din toate epocile, plecind de la Teognis si Solomon [1] si mergind pina la Rochefoucauld; intr-o oarecare masura, asta va atrage asupra cititorului o mare cantitate de platitudine, pornind de la utilizarea exagerata a acestor expresii al caror sens este deja perimat. Adevarul este insa acela ca in implinirea acestei sarcini am avut mai putine motive de-a ma plinge ca am ajuns la o epuizare a subiectului, decit in oricare alta dintre scrierile mele.

[Nota de subsol. 1 Ma refer la proverbele si maximile presupuse a fi scrise in Vechiul Testament, la regii ce poarta acest nume.]

Un autor care nu sustine necesitatea de-a ajunge la desavirsire, ar trebui de asemenea sa abandoneze intr-o mare masura orice incercare de-a realiza o aranjare schematica. Pentru dubla pierdere in aceasta privinta, cititorul ar trebui sa se consoleze, reflectind asupra faptului ca tratarea unui asemenea subiect privind calauzirea in viata, pe o structura schematica si completa, cu greu poate fi crezut ca in drumul urmat spre atingerea rezutatului nu va intimpina numeroase dificultati. Am asternut simplu toate aceste ginduri proprii ce par a avea o anumita valoare pentru a fi comunicate -- care din cite cunosc nu au mai fost rostite pina acum de catre altcineva, sau in orice caz, nu in aceasta forma; astfel incit aceste remarci pot fi socotite drept o completare asupra a tot ceea ce a fost deja rostit in acest domeniu imens.

Cu toate acestea, prin introducerea unui anumit tip de ordine in marea varietate de materiale, ale carei recomandari vor fi prezentate in paginile urmatoare, voi clasifica ceea ce urmeaza in urmatoarele capitole: (1) *regulile generale*; (2) *relatia in care ne aflam cu noi insine*; (3) *relatiile noastre cu ceilalti*; si in final, (4) *reguli ce privesc modul de viata si circumstantele noastre lumesti*. Voi incheia cu citeva remarci asupra schimbarilor ce le produc in noi anumite perioade ale vietii.

Capitolul I

Reguli Generale

SECTIUNEA 1. Prima si cea dintai regula pentru a pasi cu intelepciune prin viata, apare pentru mine cuprinsa in aluzia dintr-o paranteza pe care Aristotel o expune in *Etica Nicomahica*: [1] (Greaca: *_o phronimoz to alupon dioke e ou to aedu_*), sau, asa cum poate fi tradusa,

*_ceea ce ar trebui sa constituie drept scop pentru un om intelept nu consta in cautarea cu orice pret a fericirii, ci in eliberarea sa de sub imperiul suferintei_*.

Nota 1 VII. 12.

Adevarul acestei remarci este indreptat asupra caracterului negativ al fericirii, -- de faptul ca aceasta placere este doar o negare a durerii si tocmai durerea este cea care reprezinta elementul real sau pozitiv al vietii. Desi am oferit dovezi detaliate asupra acestei declaratii in principala mea opera, [1] pot completa inca o data golurile ramase cu exemple extrase din aspectele cotidiene ale vietii. Sa presupunem ca exceptind citeva urme slabe de durere si suferinta, in general ne bucuram de o conditie fizica sanatoasa si plina de vigoare; durerea fizica ce se manifesta intr-un anumit loc ne va absorbi insa total atentia, determinind pierderea sentimentului general de bunastare a organismului si reusind sa distruga intreg confortul nostru in viata. In acelasi fel, atunci cind dintre toate problemele noastre, reusim a le implini pe toate asa cum am dorit, cu exceptia unuia singur, acest exemplu in care nazuintele ne sint zadarnicite va constitui o framintare continua pentru noi, desi intr-un anume sens acesta ar putea reprezinta un lucru destul de neinsemnat. Ne vom gindi foarte mult asupra lui si foarte putin la celelalte, de cea mai insemnata importanta, in care am avut succces complet. In fiecare dintre aceste cazuri ceea ce am intilnit a intimpina rezistenta aici este *_vointa_*; intr-un caz, asa cum este ea concretizata in organism, in celalalt, asa cum se prezinta ea insasi in tumultul vietii; si este limpede in ambele cazuri, ca satisfacerea vointei nu consta in nimic altceva, decit in faptul ca ea nu intimpina nicio rezistenta. Prin urmare, este o satisfactie care nu este simtita direct; si vom deveni cel mult constienti asupra ei doar atunci cind vom reflecta asupra conditiei noastre. Dar ceea ce vine sa controleze si sa opuna vointei, este ceva real; ce isi proclama propria prezenta. Implinirea tuturor placerilor noastre consta in inlaturarea acestor obstacole -- cu alte cuvinte, in eliberarearea noastra de sub actiunea lor; tocmai de aceea placerea este o stare care nu va persista niciodata un timp indelungat.

[Nota 1: *Lumea ca vointa si reprezentare*, vol. 1, p. 58.]

Aceasta este esenta adevarata cuprinsa in excelenta regula citata din Aristotel,

cel care ne ofera raspunsul asupra telului nostru, ce consta nu in a tinde spre a ne asigura in viata de tot ceea ce este placut si agreabil, ci in a evita, pe cit de mult posibil, nenumaratele sale rele. Iar daca aceasta nu va urma cursul corect, asa cum spune Voltaire, _*Fericirea va fi doar un vis, in vreme ce durerea este cit se poate de reala*_, va fi la fel de falsa pe cit este si adevarata de fapt. Un om care doreste sa scrie o carte asupra propriei vieti si sa determine locul unde salasluieste ascunsa fericirea, va trebui sa puna in contul acesteia nu suma placerilor de care s-a bucurat, ci suferintele de care a reusit sa se elibereze. Aceasta este metoda adevarata a eudemonologiei; pentru ca toate rationamentele asupra fericirii trebuiesc sa inceapa prin recunoasterea numelui adevarat sub care se ascunde tot ceea ce in sine nu reprezinta altceva decit un eufemism si in aceea ca _*a trai fericit*_ inseamna in ultimul rind _*a trai cit mai putin posibil nefericit*_, in a duce o viata cit mai tolerabila. Nu exista niciun dubiu aici, ca aceasta viata ne-a fost oferita nu pentru a ne desfata cu bucuriile ei, ci pentru a ne stradui sa-i depasim obstacolele, pentru a trece peste ele si a atinge acel sfirsit. Exista numeroase expresii care ilustreaza asta, de exemplu _*degere vita, vita defungi*_; sau in italiana _*si scampa cozi*_; ori in germana _*man must suchen durchzukommen; er wird schon durch die welt kommen*_, si asa mai departe. La o virsta avansata, este intr-adevar o consolare sa gindesti ca sarcinile vietii au fost incheiate cu succes si duse pina la capat. Cea mai fericita soarta nu consta in aceea ca ai fi experimentat cele mai pasionale bucurii, ori pe cele mai mari dintre placeri, ci a duce viata pina la capat fara a cunoaste niciuna dintre adevaratele ei mari suferinte, mentale sau trupesti. A masura fericirea vietii prin bucuriile si placerile ei, este la fel cum ai apela la utilizarea unor standarde false. Pentru ca placerile sint si ramin ceva negativ; iar aceea ca ele produc fericire este doar o iluzie ce-a fost nascocita de invidie spre propria-i pedepsire. Durerea este resimtita a fi ceva adevarat si de aceea absenta ei este socotita a fi adevaratul standard al fericirii. Si daca alaturi si deasupra fericirii se suprapune si absenta plictiselii, atunci este atinsa conditia esentiala a fericirii pamintesti; pentru ca *orice altceva este cu totul himeric*.

Urmeaza de aici, ca niciun om n-ar trebui vreodata sa incerce sa cumpere placerea platind pentru ea pretul durerii, fie chiar si sa incerce vindecarea ei; a face asta inseamna a plati cu tot ceea ce este valoros si real in aceasta lume, pentru a obtine in schimbul lor ceva negativ si iluzoriu; in vreme ce exista un profit net in sacrificarea placerilor de dragul evitarii suferintelor. In fiecare dintre aceste cazuri este o chestiune lipsita de interes daca durerea urmeaza placerii sau o precede. In timp ce este o completa inversare a ordinii naturale, a incerca sa transformi aceasta scena de mizerie intr-o gradina a placerilor, urmarind doar bucuriile si placerile vietii, in loc de-a cauta in cel mai inalt grad posibil eliberarea de sub aripa suferintei -- si cu toate acestea, citi dintre noi inteleg pina la urma sa faca asta! -- aici exista o anumita intelepciune, in a lua o sumbra viziune asupra lumii, privita ca un fel de lad si in limitarea eforturilor pentru a-ti asigura o singura incapere care sa nu fie expusa focului sau nestins. Neghiobii alearga dupa placerile vietii si isi afla acolo cu siguranta doar prostia lor fara margini; omul intelept va evita relele ei; si chiar daca in ciuda precautiilor va cadea in

nenorocire, acest lucru se va intimpla doar din vina sortii si nu datorita nechibzuintei lui. Atit de departe cit va avea succes in eforturile sale, nu va putea fi spus despre el ca a trait o viata de iluzii; pentru ca acele suferinte si dureri de care reuseste sa se fereasca sint foarte reale. Chiar daca va merge prea departe pe drumul evitarii raului din viata sa si va face sacrificii ale placerilor ce nu erau necesare, nu va fi in realitate mai rau pentru el; pentru ca toate aceste placeri sint himerice, iar a te plinge de faptul ca le-ai pierdut este un lucru atit de frivol si pina la urma chiar ridicol.

Imposibilitatea de-a recunoaste acest adevar -- *un esec promovat de ideile optimiste* -- este sursa a multa nefericire. In momentele in care ne gasim eliberati de sub imperiul durerii, in nelinistea noastra ne dorim sa traim prezentul ca si cum acesta ar fi privit intr-o oglinda, ca imagine ideala a unei fericiri ce nu-si poate gasi perechea in realitate, ce reuseste sa ne seduca indemnindu-ne s-o urmam; iar pe drumul ales vom atrage asupra noastra suferinta, si aceasta este fara nicio indoiala ceva foarte real. In cele din urma vom ajunge sa privim cu regret asupra acestei stari in care suferinta s-a pierdut; un paradis pe care l-am risipit in van; a carui existenta nu mai este azi, s-a disipat, si vom tinji zadarnic sa ne reintoarcem in acel trecut pentru a anula tot ce a fost facut.

Cineva isi poate foarte bine imagina ca toate aceste viziuni ale dorintelor implinite ar fi opera unui spirit rau, ce-a complotat in scopul de-a ne ispiti sa ne indepartam de-aceasta stare de suferinta, ce in realitate reprezinta pentru noi cea mai inalta fericire.

Un tinar usuratic poate lesne gindi ca lumea este menita bucuriei, ca si cum ar fi destinata unei fericiri reale sau pozitive, a carei stare de bucurie ar esua sa o obtina doar cei care nu sint indeajuns de inteligenti pentru a invinge si depasi obstacolele ce sint asezate pe drumul vietii. Aceste false notiuni vor lua o forma mult mai hotarita atunci cind vor ajunge sa citeasca poezia si genul romantic, ajungind sa fie indusi in eroare de aparentele lor exterioare, inselatoare -- o ipocrizie ce caracterizeaza lumea de la inceputul ei si pina la sfirsit; si despre care voi avea imediat ceva de spus. Rezultatul va fi acela ca viata sa va fi in mod deliberat, mai mult sau mai putin indreptata spre a urma cursul acestei fericiri reale; iar fericirea ce o va urma va lua forma unei serii de placeri definite. In cautarea acestor placeri el va intimpina o suita de pericole -- un fapt ce nu ar trebui deloc uitat. El va fi vinatorul unei specii de animal ce in realitate nu exista; astfel ca va sfirsi prin a suferi unele nenorociri foarte reale si sigure -- durere, suferinta, boala, pierderi, necazuri, saracie, rusine, umilinte si toate celelalte inca citeva mii de rele ale vietii. Iar festa ce a fost jucata pe pielea lui o va descoperi mult prea tirziu.

Dar daca vor fi luate in seama regulile pe care le-am mentionat si va fi adoptat un plan de viata ce va pleca de la premisa de-a evita pe cit de mult suferinta in viata -- cu alte cuvinte, de-a lua masuri de precautie impotriva nevoilor, suferintelor si pericolelor de tot soiul ce pot sa apara in viata, scopul va fi unul real si poate fi

realizat ceva durabil si grandios, de genul unui plan ce nu poate fi distrus de lupta de-a cistiga o fericire pozitiva himerica. Iar aceasta este in deplin acord cu opinia exprimata de Goethe in "*Afinitati Alese*" si ce este pusa aici in gura lui Mittler -- omul care a incercat intotdeauna sa-i faca fericiti pe ceilalti oameni: _"*Sa-ti doresti sa eviti un rau este un obiectiv clar, dar sa-ti doresti un noroc mai mare decit are parte altcineva, este prostie oarba*_". Acelasi adevar este continut in acest frumos proverb Francez: _"*le mieux est l'ennemi du bien"*_. asa cum am remarcat in principala mea opera, [1] acesta este drumul conducator cuprins in linia principala a filozofiei Cinicilor. Pentru ca ceea ce i-a condus pe Cinici in a repudia orice forma a placerilor nu este oare aceea ca intotdeauna durerea este ascunsa si legata sub o forma sau alta de placere? A te feri din calea suferintei inseamna tot atit de mult a-ti asigura fericirea. Adinc impresionati de natura negativa a placerilor si natura pozitiva a durerii ei si-au devotat constant eforturile in directia evitarii suferintei. Primul pas in acest sens a fost in opinia lor o repudiere completa si deliberata a placerii ca pe ceva ce serveste doar pentru a prinde in cursa victima spre a fi mai apoi livrata in mainile durerii.

[Nota 1: Lumea ca Vointa si Reprezentare, vol. II, ch. 16.]

"*Cu totii sintem nascuti in Arcadia*", asa cum a spus Schiller. Cu alte cuvinte venim in lume avind pretentia fericirii si nutrind speranta dragostei fata de omenire si dorinta de-a o face mai buna. Dar ca o regula Soarta ne va preda foarte curind lectia ei aspra si grabita, aratindu-ne ca in realitate nu posedam nimic si tot ce exista in lume se afla la dispozitia sa in virtutea unui drept incontestabil, nu doar asupra a tot ce avem sau putem vreodata obtine, asupra sotiei, copiilor, asupra membrelor, bratelor, picioarelor, a ochilor si urechilor, ba chiar si asupra nasului aflat chiar in mijlocul fetei noastre. Si in orice caz in foarte scurt timp vom invata din experienta ca fericirea este o _*fata morgana*_, a carei imagine vizibila din departare, se destrama pe masura ce ne apropiem. Astfel ca pe alta parte, suferinta si durerea sint o realitate ce-si face simtita prezenta fara vreun alt intermediar si pentru a-si produce efectele nu este nevoie de vreo iluzie, ori de-a juca un rol pentru a da nastere unor sperante desarte.

Daca lectiile predate de experienta isi vor gasi un rezultat in noi curind vom renunta in a mai urma realizarea placerilor si fericirii si vom gindi mai mult spre a ne proteja impotriva atacului la care sintem supusi din partea durerii si suferintei. Vom putea intrezari atunci ca tot ce poate oferi mai bun aceasta lume este o existenta eliberata de durere -- o viata linistita si tolerabila; si ne vom limita nazuintele la aceasta ca la ceva ce poate fi mult mai usor si sigur atins. Pentru ca cel mai sigur drum de-a nu duce o viata mizerabila nu consta in asteptarea la a fi foarte fericit. Merck, prietenul din tinerete al lui Goethe, era constient de acest adevar atunci cind a scris: _*Este cea mai nenorocita cale pentru un om sa pretinda a obtine fericirea -- si asta se intimpla deasemenea intr-o masura similara si cu nazuintele lui -- acest lucru duce la a ruina totul in aceasta lume. Un om va reusi sa inregistreze un progres doar daca se poate elibera de toate*

aceste pretentii, [1] si sa nu-si doreasca nimic altceva decit ceea ce poate descoperi in sine_. In deplin acord cu asta este recomandabil ca omul sa-si fixeze limite foarte moderate asupra aspiratiilor, placerilor, rangului, onoarei, si asa mai departe; pentru ca este doar o lupta si o stradanie continua pentru a fi fericit; sa incerci permanent sa fascinezi lumea, sa cuceresti atingerea unei vieti plina doar de placere si bucurii, ceea ce implica in sine o mare nefericire. Este prudent si intelept spun eu, sa-ti reduci asteptarile, fie chiar si din simplul motiv ca este foarte usor si facil sa fii foarte nefericit. Pe buna dreptate poetul cinta intelepciunea vietii:

_Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.
Savius ventis agitatur ingens
Pinus: et celsae graviori casu
Decidunt turres; feriuntque summos
*Fulgura monies.[2]_*

-- calea de mijloc este drumul cel mai bun -- sa traiesti liber de ticalosia ce salasluieste in oameni si cu toate acestea sa nu devii o marca a invidiei. Un pin inalt este scuturat necrutator de vinturi, piscurile cele mai inalte se afla intotdeauna in bataia furtunii, iar turnurile semete se naruie atit de greu.

[Nota 1: Scrisori de la si catre Merck.]
[Nota 2: Horatiu *Ode,* cartea a II-a., oda a X-a.]

Cel care a asezat in inima sa invataturile filozofiei mele -- care tocmai de aceea cunoaste ca intreaga noastra existenta este ceva ce ar fi fost cu mult mai bine daca nici nu ar fi existat si ca in negarea si in refuzul ei se regaseste cea mai inalta intelepciune -- nu va avea nicio mare asteptare de la niciuna din conditiile vietii; el nu-si va consuma niciuna din pasiunile existente in lume, nici nu se va lamenta prea mult daca va esua in oricare din incercarile lui. Va simti adevarul adinc caruia Platon [1] i-a dat glas, spunind: [Greaca: *oute ti ton anthropinon haxion on megalaes spondaes*] -- *niciuna din chestiunile omenesti nu merita o cantitate atit de mare de anxietate*; sau asa cum spune poetul Persan:

Curind, tot ce-i lumesc din mana ta va trebui sa zboare
Nu plinge, caci n-au purtat nicicind in sine vreo valoare
Si dac-o 'ntreaga lume in stapinirea ta ar fi
N-ai de ce sa te bucuri. Lipsite de insemnatate sint
De vreme ce tot ce ti s-a dat mai bun pe-acest pamint
E doar pentru a trece pe linga tine in graba.
Lipsite de valoare de-aceea toate sint. [2]

[Nota 1: Platon - *Republica*, X., 604.]

[Nota 2: Anvar Suhaili - *Lumina lui Canopus*, versiunea Persana a *Tablei lui Bidpai*Ch. III-lea, Povestea VI., p. 289.]

Obstacolul principal din calea noastra ce ne impiedica a ajunge la acest punct de vedere salutar asupra vietii este acea ipocrizie a lumii la care ne-am referit deja -- o ipocrizie care ar trebui sa fie revelata inca de timpuriu tinerilor. Cele mai multe dintre momentele de glorie ale lumii sint doar spectacole de exterior, asemeni pieselor jucate pe o scena de teatru; nu exista aici nimic real care sa le apartina cu adevarat. Nave impodobite cu ghirlande stralucitoare in care sint atirnate flamuri multicolore, focuri izbucnite din gurile de tunuri, artificii si jocuri de lumini, batai de tobe si sunet de trompete, fluieraturi si aplauze --- toate acestea sint doar semne exterioare, pretentii exagerate si sugestii ale _*bucuriei*_ -- tot asa cum se arata a fi si hieroglifele; -- dar chiar aici, ca o regula, tocmai bucuria este cea care nu poate fi descoperita; ea este singurul oaspete care a declinat invitatia la spectacol. Acolo unde poate fi descoperit acest musafir, el vine in general fara sa fi primit dinainte vreo invitatie; el nu este anuntat inca de la inceput, preferind a se strecura in tacere si_*sans facon*_. Adesea facindu-si aparitia in cele mai lipsite de importanta si triviale circumstante si aflata in cea mai comuna companie -- pretutindeni acolo unde societatea este distinsa si stralucitoare. Bucuria este asemeni aurului din minele Australiei -- descoperita doar acum si apoi, doar printr-un capriciu al sansei, in ciuda oricaror reguli si legitati; cel mai adesea in cantitati foarte mici si rareori in filoane bogate. Toate indica faptul ca acest spectacol de suprafata care a fost descris, este jucat doar pentru a-i face pe oameni sa creada ca aceasta este insasi fericirea reala ce a sosit pentru a lua parte la spectacol; si intregul sau obiectiv este de fapt acela de-a produce impresie asupra spectatorilor.

Acelasi lucru se petrece si in legatura cu _*doliul*_. Aceasta lunga procesiune funerara ce se deplaseaza cu atita incetineala; cit de melancolica apare! ce sir nesfirsit de cabriolete! Dar privind indeaproape asupra lor -- toate sint goale! vizitiul intregului oras este singura escorta pe care cel decedat o are pe ultimul sau drum de pe aceasta lume. Imagine elocventa a prieteniei si stimei omenirii! Aceasta este fatarnicia, goliciunea umana, ipocrizia, ce este prezenta in toate chestiunile omenesti!

Sa luam un alt exemplu -- o camera plina de oaspeti imbracati in tinuta de gala care sint intimpinati cu cel mai inalt ceremonial. Poti aproape crede ca aici este implicata o companie nobila si distinsa; dar ca o chestiune de fapt, aici este vorba doar de constringere, durere si plictiseala, cei care sint adevaratii oaspeti. Pentru ca pretutindeni acolo unde sint numerosi invitati, reuniunea este doar o gloata, chiar daca ar purta pe umerii lor mantii impodobite cu stele. O buna societate este in realitate peste tot acolo unde necesitatea impune un numar foarte mic. In spectacolele stralucitoare si pline de fast, in evenimentele zgomotoase, exista intotdeauna la baza un sentiment de desertaciune ce predomina peste toate celelalte. Exista aici o tonalitate falsa; astfel de intruniri sint intr-un puternic contrast cu mizeria si saracia din existenta noastra. Acest

contrast scoate la iveala adevarata noastra conditie in cel mai clar relief. Cu toate astea, aceste intruniri sint opera unor factori de exterior; si chiar acesta este si scopul lor. Chamfort [1] face o excelenta remarca asupra _*societatii*_, de cerc, de salon, de club, asa cum este ea numita in general -- *este ca o piesa mizerabila, sau o opera nereusita, fara niciun interes in sine, dar sprijinita pentru o vreme de ajutorul mecanic, de costume si decor.*

Nota 1: Nicolas Chamfort (1741-1794), scriitor Francez *a* carui stralucitoare conversatie, putere de sarcasm si forta epigramatica, imbinate cu o extraordinara cariera, il recomanda ca pe unul dintre cei mai interesanti si remarcabili oameni ai timpului sau. Fara indoiala ca Schopenhauer datoreaza foarte multe acestui scriitor, la a carui opera face in mod constant referire.

Si acelasi lucru se intimpla cu fotoliile din cadrul academiilor sau a catedrelor de filozofie. Aveti un gen de firma atirnata afara, pentru a indica unde isi afla aparent locul _*intelepciunea*_; dar filozofia este un alt oaspete intelept care declina invitatia; ea va trebui descoperita in alta parte. Bataile de clopot, palariile ecleziastice, atitudinea plina de devotament, nebunia grotesca -- acestea sint doar pretentii exagerate, un spectacol fals de _*pietate*_. Si tot asa pe mai departe. Totul in lume este asemeni unei nuci lipsita de miez, goala; exista foarte putina substanta chiar si acolo unde ea exista, si este cu atit mai rara pentru a putea fi descoperita in interiorul acestui invelis exterior. O poti cauta oriunde in alta parte si-o poti descoperi de regula, doar printr-o sansa.

SECTIUNEA 2. Pentru a estima conditia unui om in ceea ce priveste fericirea este necesar sa-l intrebi nu doar despre lucrurile care ii sint placute, dar mai cu seama despre cele care il framinta; si cu cit mai comune sint aceste lucruri in sine, cu atit mai fericit acest om va fi. Pentru a putea fi iritat de o simpla gluma acest om trebuie sa se bucure de o anumita situatie; pentru ca intr-o situatie de nefericire si mizerie, simplele glume nici macar nu pot fi simtite.

SECTIUNEA 3. Trebuie acordata o deosebita atentie in a nu construi fericirea in viata pe o _*fundatie prea larga*_ -- pentru a nu fi necesar un prea mare numar de lucruri pentru a fi fericit. Deoarece fericirea ridicata pe o astfel de constructie este in cea mai mare parte nedeterminata; ea iti va oferi un numar mare de posibilitati pentru diferite accidente; iar aceste accidente se intimpla de fiecare data. Arhitectura fericirii urmeaza in acest sens un plan aflat in opozitie directa cu cele adoptate in fiecare alt caz, acolo unde fundatiile generoase trasate iti ofera si cea mai mare securitate. In conformitate cu asta, a-ti reduce pe cit de mult posibil pretentiile de la viata, la cit mai putin posibil in comparatie cu mijloacele de care dispui, -- indiferent de tipul de care ele pot fi --- este calea cea mai sigura pentru

a evita o nefericire extrema.

A face pregatiri ample pentru viata -- indiferent de forma pe care ele o pot lua -- este una dintre cele mai mari si comune dintre nebuniile omului. Astfel de pregatiri presupun in primul rind o existenta indelungata, un anumit numar de ani care sa fie acordati doar in acest scop omului -- si citi dintre ei ajung sa atinga o astfel de existenta! si chiar daca ar fi ajuns sa o atinga, ea este mult prea scurta pentru numarul imens de planuri pe care si le construieste in viata sa! cind pentru a le duce pe toate la un bun sfirsit este necesar un timp mai indelungat decit cel care i-a fost acordat inca de la inceput. Si apoi, cite obstacole si accidente va intilni in drumul sau! si cit de rar este atins de fiecare data scopul in chestiunile omenesti!

Si in cele din urma, chiar si atunci cind telul sau va putea fi atins, schimbarile pe care Timpul le face in noi rastoarna orice calcule pe care am putea vreodata sa ni le facem; uitam cu totul ca pentru a le cistiga sau a ne bucura de ele nu ne-a ramas intregul timp al vietii. Astfel ca adeseori ne-am irosit fortele pentru a obtine lucruri care nu mai sint potrivite nevoilor si dorintelor noastre, ce se vor arata a fi cu totul altele atunci cind am reusit sa le obtinem; si din nou, anii petrecuti in slujba atingerii unui anumit tel, ne rapesc in mod inconstient puterea de-a mai purta pe umerii nostri povara vietii.

Cit de adesea se intimpla ca un om sa nu se poata bucura de bogatia ce a obtinut-o cu un atit de mare risc si suferinta si ca fructele stradaniilor lui sa fie rezervate pentru a se bucura de ele altii; sau sa fie incapabil sa umple acea pozitie pe care a cistigat-o dupa atitia ani de sacrificii, de zbateri si de lupta. Norocul a sosit prea tirziu pentru el, sau dimpotriva, el a sosit prea tirziu pentru acest noroc, -- cind de exemplu, doreste sa realizeze lucruri marete, sa spunem, in arta sau in literatura; gusturile publicului s-au schimbat, poate fi una dintre cauze; s-a ridicat o noua generatie al carei interes nu este atras de opera sa; alti autori au descoperit o cale mai scurta pentru a ajunge la inima publicului, desi au luat startul odata cu el. Acestea sint fapte ale vietii pe care Horatiu ar fi trebuit sa le aiba in vedere atunci cind se plinge de totala lipsa de utilitate a sfaturilor:

_quid eternis minorem
Consiliis animum fatigas_? [1]

[Nota 1: Horatiu Ode cartea a - II-a, oda a XI-a]

Cauza tuturor acestor nebunii comune este acea iluzie optica a spiritului de care sufera intreaga omenire, ce face ca viata sa para inca de la inceputurile ei ca si cum ar avea o nesfirsita durata; pentru ca la capatul ei, cind unul dintre noi se va intoarce pentru a privi inapoi asupra intregului ei curs, cit de scurt ii va parea atunci! Cu toate aceste exista si unele avantaje in aceasta iluzie; dar pentru asta

niciodata nu va putea fi implinita vreo opera mareata.

Viata noastra este asemeni unei calatorii in care pe masura ce vom avansa, peisajul va lua o infatisare diferita de ceea ce s-a prezentat pentru prima oara in fata ochilor nostri si se va schimba din nou, pe masura ce ajungem din ce in ce mai aproape de finalul ei. Asta este doar ceea ce se intimpla -- in special cu dorintele noastre. Adeseori vom descoperi citeva altele, care se dovedesc a nu fi cu nimic mai bune decit cele pe care le-am aflat aici inca de la inceput; si ceea ce vom gasi de cele mai multe ori, vom observa ca ia un curs total diferit de incercarea pe care am initiat-o inutil. Pentru ca in loc de-a descoperi, asa cum ne asteptam, fericire si bucurii, vom gasi experienta si in interiorul ei cunostinte -- o binecuvintare permanenta si reala in locul uneia iluzorii si efemere.

Aceasta este ideea ce alearga pretutindeni in paginile lui _*Wilhelm Meister*_asemeni basului printr-o opera muzicala. In aceasta opera a lui Goethe avem o nuvela de tip _*intelectual*_, si prin aceasta superioara tuturor celorlalte, chiar si celor apartinind lui Sir Walter Scott, una si toate, de tip _*etic*_; cu alte cuvinte, el trateaza asupra naturii umane doar privind dinspre partea vointei. Astfel, se intimpla in _*Zauberflöte*_, -- cu toate ca este grotesca, chiar hieroglifica, este inca semnificativa, -- este simbolizata aceiasi idee, desi in mare parte intr-o maniera inferioara si mai mult prin modul in care este zugravita scena. Aici simbolul ar fi complet daca Tamino ar fi la sfirsit vindecat in dorintele sale de-a o poseda pe Taninia si ar primi in schimb initierea in misteriile Templului Intelepciunii. Lucrurile se petrec in schimb cum se putea mai bine in cazul lui Papageno, contrariul sau necesar, pentru a avea succes in cucerirea Papagenei sale.

Indiferent de valoarea si meritul lor, oamenii vor descoperi in curind ca se afla total la discretia Sortii, fiind parasit in mainile ei si vor admite recunoscatori sa fie modelati de lectiile ce le sint predate. Vor recunoaste ca adevaratele fructe ale vietii sint reprezentate de experienta si nu de fericire; si se vor multumi si obisnui sa schimbe speranta pe intelegere; pentru ca la sfirsit sa poata spune, odata cu Perarca, ca tot ceea ce conteaza pentru ei este sa poata invata:

Altrop diletto che 'mparar, non provo.

Se poate intimpla ca intr-o anumita masura sa-si poata urma vechile lor nazuinte si obiective, jucindu-se cu ele ca si cum ar face-o de dragul aparentelor; tot ceea ce cauta in realitate si serios, nu este altceva decit instructia; un proces ce le imprumuta un aer de geniu, o caracteristica a ceva contemplativ si sublim.

In cautarile lor pentru a afla secretul obtinerii aurului, alchimistii au descoperit cu totul alte lucruri --- praful de pusca, chinina, medicamentele, legile naturii. Si in acest sens sintem cu totii intr-un anume fel alchimisti.

CAPITOLUL II

RELATIILE CU NOI INSINE

SECTIUNEA 4. Zidarul angajat in ridicarea peretelui unei case poate fi cit se poate de ignorant asupra planului general al intregii constructii; sau in orice caz, el nu va trebui sa-l tina in mod constant in minte. Acelasi lucru se intimpla si in cazul omului; cufundat in actiunile permanente ale vietii de zi cu zi, ora de ora; are foarte putin timp pentru a se mai gindi asupra caracterului ei, asa cum se arata privita in intregul sau.

Daca exista aici un merit sau o importanta ce-i este atasata carierei unui om, daca iese in evidenta printr-o actiune speciala, este cu atit mai necesar si recomandabil sa-si indrepte atentia din cind in cind spre _*planul*_ sau, in sensul planului in miniatura al proiectului general. Desigur, pentru a face asta, el trebuie sa puna in practica maxima [Greaca: Gnothi seauton]; *trebuie sa faca un mic progres in arta de-a se intelege pe sine*. Va trebui sa cunoasca ceea ce este real, de maxima importanta si obiectiv in viata, -- ceea ce isi doreste cel mai mult pentru a fi fericit; si apoi, dupa asta, ceea ce ocupa locul secund si cel de-al treilea loc in reflectiile sale; va trebui sa descopere, in intregul sau, care este in realitate vocatia pe care o are -- partea pe care el o are de jucat din piesa vietii, relatiile sale generale cu lumea. Daca el a planuit o sarcina importanta pentru sine ce are sa-l duca in prima linie, o raza de lumina ce va strabate din panul sau in miniatura asupra vietii il va incuraja mai mult decit orice altceva, insufletindu-l si innobilindu-l, grabindu-l pentru a trece imediat la actiune si tinindu-l deoparte de falsele carari ale vietii.

Din nou, asemeni unui calator in drumul sau pentru a atinge piscurile cele mai inalte, va avea prilejul de-a lua o privire de ansamblu asupra cararii pe care a pornit, cu numeroasele ei ocolisuri si cotituri; la fel se intimpla atunci cind am finalizat o perioada din viata noastra, sau ne-am apropiat de capatul sau, astfel ca vom putea recunoaste adevaratele legaturi existente intre toate actiunile noastre, -- ceea ce am reusit a realiza din sarcina ce ne-a revenit. Iar acest lucru se intimpla doar atunci cind vom vedea cu precizie lantul de cauze si efecte si vom putea evalua valoarea exacta a tuturor eforturilor noastre. Pentru ca atita timp cit sintem angajati efectiv in implinirea responsabilitatilor vietii, vom actiona intotdeauna in concordanta cu natura caracterului nostru, sub influenta motivelor si in interiorul limitelor propriilor capacitati, -- intr-un cuvint, de la inceput si pina la sfirsit ne aflam sub influenta legilor _*necesitatii*_; in orice moment vom actiona doar asa cum ne apare a fi just si potrivit. Abia dupa aceea, cind vom privi inapoi asupra intregului curs al vietii si la rezultatul ei general, vom putea intrevede de ce si din ce motive am actionat asa cum am facut-o.

Atunci cind vom realiza unele actiuni marete sau vom da nastere unei opere

nemuritoare, nu sintem de fapt constienti de acest lucru; in general gindim doar spre satisfacerea obiectivelor din prezent sau incercam sa materializam acele intentii pe care le avem la un anumit moment dat, ori sa facem ceea ce socotim ca este potrivit in acest moment. Si doar atunci cind vom arunca o privire asupra vietii noastre aflata in conexiune cu fiecare din etapele ei constitutive, abia atunci caracterul si capacitatile noastre se vor arata in adevarata lor lumina; astfel vom putea vedea cum, in unele exemple particulare, citeva inspiratii fericite ne conduc in a alege chiar drumul adevarat dintre alte citeva mii ce ne-ar fi condus fara nicio urma de indoiala catre propria ruina. Este geniul fiecaruia dintre noi cel care ne ghideaza, o forta ce se simte in chestiunile ce tin de intelect, la fel ca si in cele ale lumii; si el functioneaza la fel si in cazul defectarii lui, avind parte de-aceasta data doar de tot ceea ce priveste raul si dezastrul.

SECTIUNEA 5. Un alt element important pentru o conduita inteleapta in viata consta in a mentine un echilibru intre ideile noastre asupra prezentului si cele privind viitorul; pentru a nu le altera pe primele acordind o atentie exagerata in favoarea celorlalte. Multi traiesc prea mult ancorati in prezent -- oamenii exagerat de frivoli; altii, prea mult in viitor, cei mai nerabdatori si obisnuiti sa-si faca noianuri de griji, de cele mai multe ori in mod inutil. Se intimpla foarte rar ca un om sa tina echilibrata balanta intre aceste doua extreme. Cei care se straduiesc din rasputeri, isi pun sperantele si traiesc doar in viitor, vor cauta mereu inainte si vor anticipa nerabdatori ceea ce va sa vina, ca pe ceva ce va reusi sa-i faca fericiti atunci cind va sosi, dar in ciuda aerului lor inteligent ei sint aidoma acelor magari ce se pot vedea in Italia, al caror ritm poate fi grabit cu ajutorul unui bat ce le este fixat pe spate si care poarta in fata lor un smoc de fin pe care vor incerca amarnic vesnic sa-l insface; Asemenea oameni sint intr-o stare constanta de iluzie, la fel ca si intreaga lor existenta; ei continua sa traiasca _*ad interim*_, pina in ultima lor clipa de viata.

In loc de asta, tocmai din acest motiv, toti ceilalti gindim asupra planurilor noastre si privim ingrijorati spre viitor, ori parasim plini de regret trecutul, in vreme ce ar trebui ca niciodata sa nu uitam ca prezentul este singura realitate, singurul lucru ce exista cu certitudine; ca viitorul, aproape intotdeauna se intoarce impotriva asteptarilor noastre; ca de asemenea, trecutul este foarte diferit de ceea ce presupunem a fi fost. Dar trecutul si viitorul sint deopotriva de o mai mica importanta decit gindim a fi. Distanta care face ca obiectele aflate in fata ochilor nostri sa apara mai mici, face ca ele sa para mult mai mari daca sint privite cu ochii mintii. Singur prezentul este adevarat si efectiv; el este singurul timp care cuprinde in posesia sa realitatea concreta si existenta noastra se regaseste exclusiv in el. Prin urmare ar trebui ca intotdeauna sa ne bucuram de el si sa-l intimpinam asa cum se cuvine, desfatindu-ne cu fiecare ora care este tolerabila, prin aceea ca este eliberata de durere si anxietate, avind constiinta deplina asupra valorii sale. Ar fi foarte putin probabil sa ne putem bucura de aceste clipe ale prezentului, daca am face o fata acra de fiecare data cind asteptarile pe care ni le punem in viitor sint spulberate, sau sa continuam a privi

plini de ingrijorare si teama la viitor. Este o culme a neroziei sa refuzi orele de fericire ale prezentului, ori ca din senin sa spulberi calmul si linistea pe care el ti le ofera, facindu-ti inutile griji si tulburindu-ti mintea in legatura cu ceea ce va avea sa vie. Desigur ca exista aici si un timp pentru a medita, a prevede si a anticipa viitorul, ba chiar si pentru regrete si cainta;

dar atunci cind s-a sfirsit, hadeti sa ne gindim la ceea ce-a trecut ca la ceva ce trebuie sa-i spunem ramas bun! cel putin din nevoia de-a ne alina sufletul --

[Greaca: alla ta men protuchthai easomen achnumenoi per tumhon eni sthaethessi philon damasntes hanankae], [1]

iar la viitor ca la ceva mult mai presus de *puterile noastre, aflat in mana Zeilor* --

[Greaca: all aetoi men tauta theon en gounasi keitai.] [2]

[Nota 1: Iliada, cintul XIX, 65.]
[Nota 2: Ibid, XVI, 514.]

Dar in ceea ce priveste prezentul haideti sa ne-amintim sfatul lui Seneca si *sa traim fiecare zi ca si cum ea ar reprezenta intreaga noastra viata*:

_ *singulas dies singulas vitas puta* _

haideti s-o facem cit mai placuta cu putinta, pentru ca ea este singurul timp real pe care il avem la dispozitia noastra.

Si doar aceste rele care vor veni cu siguranta la o data certa sint singurele care au dreptul sa ne perturbe linistea prezentului; si cit de putine sint cele care indeplinesc intru-totul aceasta conditie! Pentru ca raul este de doua feluri; fie el este doar posibil, sau cel mult probabil; fie este inevitabil. Chiar si in cazul acelui rau care se va intimpla cu siguranta, timpul la care se va petrece este incert. Omul ce se va pregati permanent fata de fiecare din tipurile raului ce-l poate intimpina nu va avea nici macar un singur moment de liniste care sa-i mai ramina. Astfel ca daca vom dori sa nu spulberam intreg confortul vietii cu aceasta teama in fata raului ce poate sa survina, va trebui sa le privim pe cele care sint mai putin sigure si pe cele al caror timp este la fel de putin sigur, ca pe ceva ce foarte bine s-ar putea ca niciodata sa nu se intimple, iar acele rele inevitabile vor trebui privite ca si cum nu se vor petrece prea curind.

Acum, mai putin din pacea mintii noastre este disturbata de teama, cea mai mare parte este agitata, dupa cit apare, de dorinte si asteptari. Acesta este adevaratul inteles al acelor versuri apartinind lui Goethe care sint atit de potrivite oricaruia dintre noi:

_ Ich habe mein 'Sach' auf nichts gestellt _.

Acest lucru se petrece doar dupa ce un om a renuntat la toate pretentiile si nazuintele sale si s-a refugiat in simpla existenta, de abia atunci el va putea sa atinga acea pace a spiritului care este fundamentul fericirii umane. *Pacea mintii!* iar aceasta este ceva esential pentru a putea cunoaste oricare dintre bucuriile apartinind prezentului; iar daca omul nu se va putea bucura de fiecare din momentele separate ale vietii, acest lucru va insemna un sfirsit al fericirii privita in intregul ei. Ar trebui sa intelegem ca *_Azi_* exista doar o singura data in aceasta viata si el nu se va mai reintoarce niciodata pentru a-l putea retrai. Ne vom inchipui, amagindu-ne zadarnic, ca fericirea va sosi aici _ *Maine* _ pentru a ne reinsoti, dar _ *Maine* _ o alta zi ce soseste la rindul sau doar o singura data in aceasta viata. Sintem in stare sa uitam pina si faptul ca fiecare din aceste zile constituie o parte integranta imposibil de inlocuit si sa privim in intregime asupra vietii ca si cum ar fi asemeni unei idei sau unui nume comun, ce nu va suferi absolut nimic daca e nimicit unul din indivizii ce-l compun.

Foarte probabil ar trebui sa reinvatam sa apreciem si sa ne bucuram de prezent mai bine decit stim si intelegem sa o facem azi, daca in aceste zile fericite, cind sintem inca plini de sanatate si putere nu vom reusi sa aflam cum trebuie sa procedam, atunci cind ne vom afla prabusiti in suferinta si tristete, fiecare ora ce-a trecut lipsita fiind de suferinta si privatiuni ne va apare in memorie de-o durata infinita, un obiect al invidiei -- un Paradis Pierdut, sau unul ce doar atunci s-a dovedit a fi binevoitor fata de noi. Dar vom parcurge zilele de fericire fara a le lua in seama; si doar atunci cind raul isi va intinde mina lui asupra noastra ne vom dori ca acele clipe sa se reintoarca. O mie de ore fericite si placute sint risipite de-o simpla stare de indispozitie; le vom lasa sa curga pe linga noi fara sa ne bucuram de ele, pentru ca atunci cind cerul va fi acoperit de nori sa ne uitam zadarnic catre el, incercind sa le rechemam, dar vai! pierdute pe vecie sint, s-au dus demult, acum e prea tirziu, chemarea noastra e strigat in pustiu. Aceste momente suportabile ale prezentului nu vor mai fi niciodata atit de banale si comune, -- au trecut in nepasarea noastra, sau pripiti fiind, le-am fortat sa treaca in graba mai departe -- sint tocmai acele clipe fata de care ar trebui sa ne-aratam intreaga recunostinta; sa nu uitam niciodata sa ne reamintim, ca intensitatea refluxului este direct proportionala cu suvoiul de ape pe care in trecut marea l-a impins grabita catre mal; memoria le va pastra intr-o forma idealizata si inconjurate de-o aura de lumina nepieritoare -- pentru ca in viitor, in acele zile cind suferinta si mizeria ne coplesesc, sa inlature voalul ce le ascunde pentru a le prezenta ca pe un obiect pe care se va intemeia tot regretul vietii.

SECTIUNEA 6. Limitarile sint facute intotdeauna doar spre a ne asigura fericirea. Sintem fericiti in aceiasi proportie cu puterea pe care o detine viziunea noastra, cu sfera ce intra in actiunea ei, in granitele la care sint sint fixate punctele noastre de contact cu lumea, in limitele la care ele sint restrictionate si-n care se

circumscriu. Si sintem mult mai predispusi pentru a simti cu mult mai grea apasarea grijilor si nelinistilor vietii, in masura in care aceste limite sint prea largi; pentru ca acest lucru inseamna ca grijile, dorintele, spaimele noastre, sint sporite ca numar si resimtite mult mai intens. Din aceste motive cei care sint lipsiti de lumina ochilor nu sint atit de nefericiti pe cit am fi inclinati sa presupunem; altfel nu s-ar putea citi acea expresie calda, si aproape senina, ce lumineaza pacea de pe chipul lor.

Un alt motiv pentru care limitarile noastre in viata sint facute spre a ne oferi posibilitatea de-a cunoaste fericirea, este acela ca cea de-a doua jumatate a vietii este mult mai teribila decit prima ei parte. Si asa cum numarul anilor se aduna pe umerii nostri, orizontul nazuintelor si limitele intre care se regasesc punctele de contact cu lumea se extind mult mai departe. In copilarie orizontul este limitat la spatiul din apropierea imediata; in tinerete cunoastem deja aici o extindere importanta in sfera viziunii asupra lumii; la maturitate este cuprins intreg arealul activitatilor noastre, ce reuseste a se intinde adesea pina la o limita foarte indepartata -- ajungind de exemplu sa cuprinda interesul fata de un Stat, sau o intreaga natiune; pentru ca la batrinete sa ajunga a cuprinde posteritatea.

Dar chiar si in chestiunile privind intelectul limitarea este necesara daca ne vom dori sa fim fericiti. Pentru ca cu cit mai putin va fi tulburat spiritul, cu atit mai putin vom suferi. Am vazut deja ca aceasta suferinta este ceva pozitiv si ca fericirea este doar o conditie negativa. A limita sfera actiunilor externe inseamna a despovara spiritul de o serie de stimuli exteriori; a limita sfera eforturilor intelectuale este echivalent cu a degreva spiritul de o suita de surse interne de excitatie. Acest ultim tip de limitare este escortata de dezavantajul ca deschide drum larg plictiselii, cea care este sursa directa pentru alte nenumarate suferinte; pentru a alunga plictiseala, un om va recurge la toate mijloacele ce-i sint la indemina -- risipa, societate, extravagante, jocuri, bautura si alte lucruri asemanatoare, care la rindul lor sint cele ce vor insoti un intreg alai de rautati, reprezentate de intrigi, de ruina si mizerie.

_ *dificiles in otio quies* _

este dificil a-ti mentine pacea daca nu ai nimic de facut. Aceasta limitare in sfera actiunilor exterioare este favorabila, ba chiar necesara fericirii umane, asa cum poate fi observat de fapt ca singurul gen al poeziei care a descris omul ca aflat intr-o stare fericita a vietii, poezia *idilica*, tinde intotdeauna sa-l reprezinte, ca parte intrinseca a modului cum intelege sa trateze omul, intr-o viziune foarte simpla si limitata. Este acelasi simtamint, care se regaseste la baza placerii ce o cunoastem la admiratia unei picturi de genul *compozitiei*.

Simplitatea prin urmare, atit de departe cit poate fi atinsa, chiar si *monotonia* modul nostru de viata, pina acolo incit asta nu ajunge sa semnifice plictiseala, va contribui la atingerea fericirii; doar pentru ca in aceste imprejurari viata, si in consecinta responsabilitatile ei, cele care reprezinta fenomenele esentiale ce o

insotesc, sint mai putin simtite. Existenta noastra va curge calma asemeni unui riu a carui unda linistita nu o disturba nici valurile, nici bulboane pline de tumult.

SECTIUNEA 7. Daca ne aflam intr-o stare placuta sau una de suferinta depinde in cele din urma de genul problemelor de care este cuprinsa si sub imperiul carora se gaseste aflata constiinta. In acest sens, ocupatiile pur intelectuale, pentru acel spirit caruia ii sint potrivite, vor actiona de regula mai mult in favoarea fericirii decit oricare alte forme de activitati practice ale vietii, cu alternanta lor constanta de impliniri si de esecuri si intreaga avalanse de lovituri si suferintele pe care le produc in viata. Dar trebuie a marturisi ca pentru o astfel de ocupatie este necesara o extraordinara capacitate intelectuala. Si in aceasta conexiune poate fi remarcat ca doar asa cum o viata devotata activitatilor exterioare il va distrage si redirectiona pe un om de la studiu, ea il va lipsi deasemenea si de acea imperturbabila concentrare a mintii care este absolut necesara pentru o asemenea sarcina; astfel, ca pe de alta parte o lunga perioada acordata concentrarii si meditatiei il va face mult mai putin potrivit pentru a lua parte la cursul zgomotos al vietii reale. Este recomandat in acest sens sa-si suspende ocupatiile intelectuale pentru o anumita vreme, daca se va intimpla ca imprejurarile sa dea nastere unei astfel de situatii, pentru a-si reincarca energia prin activitati practice desfasurate in mijlocul naturii.

SECTIUNEA 8. Pentru a trai o viata care sa fie dominata in intregime de prudenta si discretie si pentru a reusi sa extragem din experienta toate invatamintele ce le contine, este absolut necesar sa privim constant inapoi -- pentru a face un gen de recapitulare asupra a ceea ce am facut, asupra impresiilor si senzatiilor, pentru a compara primele noastre judecati cu cele din prezent -- ceea ce ne-am propus initial si ceea ce-am reusit sa realizam, cu rezultatele obtinute in prezent si satisfactiile pe care le-am obtinut. A face acest lucru inseamna o repetitie a lectiilor particulare oferite de experienta -- lectii ce sint predate fiecaruia dintre noi.

Intreaga experienta a lumii poate fi privita asemeni unui text, ale carui reflectii si cunostinte sint strinse sub forma de comentariu. In care se regaseste o mare cantitate de cunostinte si reflectii intelectuale si o foarte mica parte de experienta, rezultatul fiind asemeni acelor carti care au pe fiecare pagina doua linii de text pentru patruzeci de linii de comentarii. O mare cantitate de experienta cu putine reflectii si lipsita de cunostinte ne ofera carti de genul celor publicare sub editia Biopontina, [1] care sint lipsite complet de note si cea mai mare parte a textului ramine de neinteles.

[Nota 1: o serie de autori clasici din literatura Greaca, Latina si Franceza, publicati dupa anul 1779, in Palatinat. Cf. Butter, *Uber die Biopontiner und die editiones Biopontinae*.]

Recomandarea facuta aici este echivalenta cu un precept apartinindu-i lui Pitagora -- *sa treci in revista intotdeauna inainte de-a merge la culcare tot ceea ce ai infaptuit in timpul zilei*. Sa traiesti la intimplare in vacarmul activitatilor si placerilor fara se reflectezi vreodata asupra trecutului, -- pentru a merge mereu inainte ca si cum ai trai doar pentru a trage dupa tine pentru a desira firul de ata ce este infasurat pe mosorul vietii, -- inseamna a nu avea nicio idee clara asupra noastra, a ceea ce sintem si reprezentam de fapt; si un om care va trai in aceasta stare, va cunoaste o confuzie in ginduri si un haos in simtaminte; iar cit de curind, acest lucru se va manifesta prin caracterul confuz si prapastios al conversatiei sale, care va deveni un gen de amalgam de neinteles. Un om va fi cu atit mai expus la o astfel de soarta, in aceiasi masura in care va intelege a trai o viata plina de liniste in mijlocul unei multimi de impresii atit de variate, careia in mod normal ii va corespunde o activitate redusa din partea intelectului sau.

Si in acest sens el va fi in pozitia de-a observa, ca atunci cind au trecut mai departe in curgerea timpului toate acele evenimente si circumstante care ne-au influentat, vom fi incapabili de-a mai retrai si repeta acele stari sufletesti sau sentimente pe care acestea le-au nascut in noi; dar ne putem reaminti foarte bine, de ceea ce ne-a condus spre obtinerea unor asemenea stari si vom putea descrie totul in aceasta privinta; si vom avea sub aceasta forma rezultatul expresiei si o masura a acestor evenimente. Tocmai de aceea, ar trebui sa fim prevazatori pentru a pastra in memorie gindurile pe care le nutrim in cele mai importante momente din viata; si aici se regaseste unul din marile avantaje pe care le ofera tinerea unui jurnal.

SECTIUNEA 9. Pentru a-ti fi suficient tie insuti, pentru a reprezenta totul in viata pentru tine, pentru a va putea gasi in situatia de-a nu va dori nimic din tot ceea ce exista in jurul vostru, pentru a va rezuma nevoile, aspiratiile, nazuintele la cit mai putin posibil, pentru a fi capabili sa puteti spune _ ***omnia mea mecum porto***_ -- in acest lucru se constituie cu siguranta conditia fundamentala pentru a putea atinge fericirea. Pornind de aici, remarca lui Aristotel: [Greaca: *hae eudaimonia ton autarchon esti*] [1]

-- ***a fi fericit inseamna a-ti fi suficient tie insuti*** --

nu poate fi repetata mult prea adesea. Ea se afla si la baza unei idei asemanatoare ce este prezenta intr-o alta maxima rafinata a lui Chamfort:

*_Le bonheur n'est pas chose aisée; il est très difficile de le trouver en nous, et impossible de le trouver ailleurs_*.

[Nota 1: Eudem. *Eth*. VII. II. 37.]

Pentru ca in timp ce un om nu se poate recunoaste cu certitudine in altii ci doar in sine, sarcinile si dezavantajele, pericolele si neplacerile, care se ridica din

relatiile pe care le are cu ceilalti, nu doar ca vor fi fara numar, ci si imposibil de evitat.

Nu exista aici un drum mai gresit in viata catre atingerea fericirii, decit desertaciunea omeneasca, desfriul ce este reprezentat de _*inalta societate*_; pentru ca intregul ei obiectiv este sa transforme existenta noastra mizerabila intr-o succesiune de bucurii, dezmaturi si placeri -- un proces ce nu poate decit esua pentru a sfirsi in dezamagire si deziluzie; ea se afla pe o treapta egala in acest sens cu acompaniamentele sale_*obligatorii*_, minciunile ce sint schimbate obligatoriu intre membrii sai. [1]

[Nota 1: asa cum corpul nostru este acoperit de hainele pe care le purtam, tot asa spiritul nostru se afla invaluit intr-un noian de minciuni. Acest voal de minciuni este intotdeauna prezent aici si doar prin el putem patrunde pentru a ghici uneori asupra a ceea ce gindeste in mod real un om; tot asa cum prin hainele ce le poarta putem ajunge sa distingem forma generala a corpului.]

Toate societatile implica in mod necesar, ca o prima conditie a existentei lor, o ajustare si impunerea unui anumit grad de retinere din partea membrilor sai. Acest lucru inseamnind ca pe cit vor fi mai largi, cu atit mai insipida va fi multimea ce o vor compune. Un om poate fi _*el insusi*_ doar atita vreme cit se gaseste singur cu sine; iar daca el nu va iubi solitudinea, el nu va iubi libertatea; pentru ca numai atunci cind el este singur este liber cu adevarat. Constringea este prezenta intotdeauna in cadrul societatii ca ceva de care nu poate exista nicio scapare; si in functie de insemnatatea individualitatii unui om, va fi mai usor sau mai greu pentru el sa suporte sacrificiile pe care le solicita legaturile de comunicare cu ceilalti. Singuratatea va fi binevenita, ori suportata, sau evitata, in functie de valoarea personala a acelui individual, daca aceasta este foarte mare, sau foarte mica, -- va resimti un sentiment de nefericire atunci cind este singur, odata cu intreaga povara a mizeriei sale; unui intelect maret forta si insemnatatea sa ii va produce incintare; si in scurta vreme fiecare dintre ei se va arata a fi intocmai asa cum este.

Mai departe, daca un om se afla situat cit mai sus in condicele ce le tine Natura, este firesc si inevitabil ca el sa se simta solitar. Si va fi un avantaj pentru el daca nu va cunoaste interferenta in mediul sau a acestui gen de sentimente; pentru ca daca va avea prilejul sa vada o mare parte din ceilalti oameni care nu se aseamana in caracter cu el, acestia vor exercita asupra lui o influenta perturbatoare, defavorabila pentru pacea mintii sale; ei il vor jefui de fapt de sine si nu ii vor oferi nimic in schimb pentru a compensa aceasta pierdere teribila, a propriei identitati.

Dar in timp ce Natura fixeaza deosebiri foarte mari intre un om si un altul in ceea ce priveste moralitatea si intelectul, societatea le neglijeaza si incearca a le sterge; sau mai degraba fixeaza in locul lor alte diferente, artificiale de aceasta data -- treptele reprezentind rangul si pozitia sociala, care sint cel mai adesea

diametral opuse celor stabilite de catre Natura. Rezultatul acestei ordini sociale este acela de a-i ridica pe treptele acestei noi ierarhii pe aceia pe care Natura i-a asezat in pozitii inferioare si a-i prabusi pe cei citiva care se aflau pe cele mai inalte pozitii. Acestia mai tirziu se vor retrage in mod obisnuit din rindul acelei societati asupra careia cit de curind trasatura generala reprezentata de vulgaritate va domni suveran.

Ceea ce ofenseaza un mare intelect in societate este egalitatea drepturilor, care conduce catre o egalitate a aspiratiilor, de care se poate bucura fiecare; cu toate ca o asemenea inegalitate a aptitudinilor si inzestrarii inseamna prin echivalenta o inegalitate a puterii sociale. Asa-zisa _*societate aleasa*_ recunoaste orice tip de revendicari, cu exceptia celor intelectuale, care sint considerate un articol de contrabanda; iar de la oameni se asteapta sa manifeste o cantitate nelimitata de rabdare fata de fiecare forma de nebunie, prostie, perversitate si obtuzitate; in vreme ce meritul personal trebuie sa implore iertare pentru ca isi face simtita prezenta, sau un altul va trebui sa se ascunda in sine cu desavirsire. Superioritatea intelectuala ofenseaza prin insasi existenta ei chiar fara a manifesta nicio dorita de-a face asta.

Partea cea mai rea a ceea ce se intituleaza o societate aleasa nu consta numai in aceea ca ne ofera compania unor oameni care sint incapabili sa cistige, fie pretuirea, fie dragostea noastra, dar mai ales prin aceea ca nu permite fiintei noastre sa fie ceea ce ea este in mod natural; ea ne constringe, de dragul armoniei, incercind sa reduca sau chiar sa produca o transformare totala a personalitatii. Conversatia intelectuala, daca este grava sau vesela, este numai potrivita pentru societatea intelectuala; este insa cu totul detestabil pentru oamenii obisnuiti sa se faca placuti pentru aceia ce in mod absolut necesar inteleg sa comporte in mod vulgar si stupid. Acest lucru pretinde un act sever de auto-negare, de renegare a propriei identitati; si este de ajuns la a renunta la trei sferturi din ceea ce sintem pentru a deveni asemeni celorlalti. Fara indoiala, compania lor poate pune pierderea pe socoteala noastra in acest sens; dar cu cit mai mult valoreaza un om, cu atit mai mult va descoperi ca ceea ce el reuseste sa acumuleze nu poate acoperi ceea ce poate pierde si ca aceasta balanta va fi intotdeauna inclinata de partea unde se regaseste debitul; pentru ca acei oameni cu care el tranzactioneaza, in general sint ruinati, -- cu alte cuvinte, nu exista nimic care sa poata fi luat din societatea lor care sa poata compensa fie plictiseala, iritarea sau neplacerea pe care societatea lor o produce, sau pentru negarea de sine pe care o solicita in mod necesar. In consecinta, cele mai multe societati sint constituite in asa fel incit este oferit un profit substantial acelora ce inteleg sa le schimbe, optind pentru solitudine.

Iar asta nu este inca totul. In modalitatea in care ofera un substitut pentru o superioritate reala, -- si ma refer aici la cea intelectuala -- ce este foarte rar intilnita si de neingaduit atunci cind este descoperita, societatea a adoptat intr-un mod straniu un tip fals de superioritate, conventionala in caracterul sau si bazata pe principii arbitrare, -- asa cum ar fi o traditie ce este transmisa in cercurile cele

mai inalte si asemeni unui cod secret, ce este supus permanent schimbarii; ma refer la moda de _*bon-ton*_. Ori de cite ori aceast tip de superioritate intra in coliziune cu tipul real, ea isi manifesta slabiciunea. Mai mult decit atit, prezenta unei _*atitudini alese*_, inseamna absenta unei _*judecati sanatoase*_.

Niciun om nu poate fi intr-un _*acord perfect*_ cu altcineva, in afara lui insusi -- nici macar cu un prieten sau cu partenerul sau de viata; diferenta de individualitate si temperament duce intotdeauna la un anumit grad de dezacord, desi acesta poate fi unul foarte neinsemnat. Aceasta pace autentica si profunda a mintii, ca liniste perfecta a sufletului, este cea care alaturi de sanatate reprezinta cea mai mare binecuvintare pe care aceasta viata pamintеasca o poate oferi, ea poate fi atinsa doar in solitudine si ca o permanenta stare de spirit, doar intr-o completa izolare; iar apoi, daca exista aici ceva maret si valoros in sine, drumul pe care il va cunoaste viata sa va fi cel mai fericit din aceasta lume, ce se arata a fi atit de jalnica si vrednica de plins!

Sa vorbim deschis. Oricit de strinse ar fi obligatiile prieteniei, dragostei, casatoriei, --- in cele din urma un om priveste doar catre sine, exclusiv catre propria lui bunastare; si cel mult la copiii sai. Cu cit mai mica se simte nevoia aici de-a intra in contact cu omenirea in general, in relatii de afaceri sau in relatii intime cu alte persoane, cu atit mai bine va fi pentru sine. Izolarea si solitudinea au relele lor, e adevarat; dar daca nu poti sa le simti pe neasteptate, nu poti sa intrevezi nici macar acolo unde se gasesc; pe de alta parte, societatea este _*perfida*_ in acest sens; la fel cum in modul in care iti ofera ceea ce pare a fi farmecul plin de amuzament al relatiilor sociale, ea actioneaza de multe ori spre a-ti produce un mare rau ireparabil. Tinerii ar trebui instruiti sa duca o viata in singuratate; pentru ca ea constituie o sursa pentru fericire si este cea care ofera pacea spiritului.

De aici urmeaza ca cel mai bun lucru pentru un om ar fi daca acesta s-ar putea lepada de toate mijloacele sale, cautind sa fie totul pentru sine; iar Cicero a mers atit de departe, incit a ajuns pina la a rosti ca un om care se gaseste in aceasta conditie nu poate da gres in a fi foarte fericit --

nemo potest non beatissimus esse qui est totus aptus ex sese, quique in se uno ponit omnia [1]

Cu cit mai mult se poate regasi un om in sine, cu atit mai putin vor insemna ceilalti pentru el. Sentimentul increderii in sine! este cel care ii retine pe aceia a caror valoare personala este ea insasi o mare bogatie de la a face asemenea sacrificii remarcabile ce sint pretinse de relatiile cu lumea, ca sa nu mai vorbim atunci, in momentul de fata, de practica negarii de sine, ce se regaseste in metoda lor de-a cauta societatea. Oamenii obisnuiti sint sociabili si politicosi chiar din sentimente extrem de contrare; -- a suporta compania altora este mai usor pentru ei decit a suporta propria companie. Mai mult decit atit, respectul nu este platit in aceasta lume aceluia care il merita in realitate; el este rezervat

pentru cei care nu au niciun merit. Astfel, izolarea este in acelasi timp o dovada si un rezultat al faptului de-a fi distins prin posesia unor calitati de merit. Prin urmare, ea va arata adevarata intelepciune din partea oricarui om care valoreaza ceva in sine, prin a-si limita nevoile la cit mai putin necesar, pentru a putea fi in masura sa-si prezerve si extinda liberatatea si, -- de vreme ce un om trebuie sa intre in unele raporturi cu semenii sai -- sa-i admita in intimitatea sa cit mai putin posibil.

[Nota 1: *Paradoxa Stoidorum*: II.]

Am spus ca oamenilor le-a fost oferita sociabilitatea prin mijlocirea capacitatii lor de-a indura solitudinea, cea care constituie propriu-zis societatea proprie lor. Au ajuns insa sa se sature de ei insisi. Este acea stupiditate a sufletului, care-i conduce spre a lega raporturi cu ceilalti, -- sa calatoreasca in tarile din strainatate. Spiritul lor este deficitar in flexibilitate; nu cunosc niciun tip de emotie care sa le apartina si de aceea incearca sa imprumute citeva -- apelind la abuzul de bauturi tari, de exemplu. Si care este dimensiunea in care alcoolismul este dator numai acestei singure cauze! Ei vor cauta intotdeauna sa gaseasca un nou tip de emotie care sa fie dintre cele mai tari forme pe care le pot suporta -- impreuna cu oameni de aceiasi natura cu natura lor; si daca vor da gres in aceasta incercare mintea lor se va scufunda sub propria greutate, iar ei vor intra intr-o cumplita letargie. [1] Despre astfel de oameni se poate spune ca poarta in ei doar o mica fractiune de umanitate; si este necesar a se asocia un mare numar de felul lor pentru a intruni cantitatea necesara, -- pentru a atinge oricare dintre gradele constiintei necesare unui om. Un om, in adevaratul sens al cuvintului, un om _*par excellence*_ -- nu poate reprezenta niciodata o fractiune, ci doar un numar intreg; el este complet in sine.

[Nota 1: Este bine cunoscut faptul ca putem suporta mult mai usor acele tipuri ale raului care pe linga noi s-au pogorit si asupra altor multi oameni. Si asa cum plictiseala pare a face parte din acest tip de rau, oamenii se aliaza pentru a face rezistenta comuna impotriva lui. Dragostea de viata este un fundament doar pentru teama de moarte; si, in acelasi fel, impulsul social nu rezida direct in dragostea de societate, ci mai ales in teama de singuratate; acesta nu este singurul farmec pe care il cauta oamenii, pentru a se gasi in compania altora, exista o apasare sumbra in singuratate -- monotonia, plictiseala propriei constiinte -- pe care doresc s-o evite. Si in acest sens vor face totul pentru a iesi de sub apasarea ei, -- vor tolera chiar si o proasta companie si isi vor sacrifica sentimentele supunindu-se la acele constringeri pe care societatea le implica, in acest caz foarte apasatoare. Dar daca aversiunea in fata unei astfel de societati va invinge aversiunea fata de izolare, se vor obisnui cu singuratatea si primul efect imediat va fi o intarire, o consolidare a fortei spiritului. De acum inainte nu vor mai gasi in izolare un lucru atit de rau si se vor simti in compania ei comfortabil, fara a mai nutri vreo dorinta pentru a se reuni in acel cadrul comun oferit de societate, -- iar acest lucru este datorat parte, pentru ca este oarecum

nejustificat faptul ca ei au nevoie de compania celorlalti, partial, pentru ca s-au obisnuit cu avantajele ce le ofera singuratatea.

Societatea obisnuita este in acest sens foarte asemanatoare acelui tip de muzica ce poate fi obtinut de la o orchestra compusa din corni Rusesti. Fiecare corn are doar o nota; iar muzica este produsa prin fiecare nota ce soseste exact la momentul potrivit. In sunetul monoton al fiecarui corn aveti o ilustrare precisa asupra efectului mintii celor mai multi dintre oameni. Si cit de adesea nu pare aici ca ar exista doar un singur cuget! si nici o camera care sa fie pusa la dispozitia oricarui altul! Este foarte usor de intuit de ce oamenii sint atit de plictisiti; si deasemenea, de ce ei sint sociabili, de ce le face placere sa alerge in turma! de ce omenirea are un spirit atit de dezvoltat _*de turma*_ . Este vorba de monotonia propriei naturi, cea care face ca un om sa gaseasca singuratatea a fi atit de intolerabila.

Omnis stultitia laborat fastidio sui

prostia ii este cu adevarat propria povara.

Puneti un mare numar de oameni impreuna si veti obtine un anumit rezultat -- o anume muzica ce va rasuna din cornii vostri!

Un om de intelect este asemeni unui artist ce sustine un concert fara vreun ajutor din partea altcuiva, cintind la un singur instrument, un pian, sa spunem, care singur produce efectul unei orchestre. Un asemenea om este o mica lume in sine, -- iar sunetele care sint emise de diferitele instrumente puse impreuna, el le produce cu o singura mina in unitatea propriei constiinte. Asemeni pianului, el nu-si are locul stabilit in cadrul orchestrei, este un solist si isi interpreteaza aria singur, -- in solitudine, se poate spune; sau pentru a da tonul, asa cum se procedeaza in cazul corului. Cu toate acestea, cei care iubesc societatea mai profita din vreme in vreme de acest zimbet ce alcatuieste, ca o regula generala, acea deficienta de calitate in cei pe care ii intilnim, poate intr-o oarecare masura compensata prin cresterea in cantitate. Compania unui singur om este suficienta pentru el daca este inteligent; dar acolo unde trebuie sa tratezi doar cu oameni obisnuiti, este de preferat sa existe un mare numar dintre ei pentru a se putea inregistra o sporire a avantajelor ce decurg din faptul ca au fost lasati toti sa lucreze impreuna, -- in analogie cu cornii; si poate ca Cerul iti va acorda si rabdarea de-a implini aceasta sarcina!

Acest vacuum mental si sterilitate a sufletului la care am facut aluzie, este responsabil pentru o alta nenorocire. Cind oamenii de cea mai buna conditie formeaza o societate in scopul de-a promova cele mai potrivite sau nobile idealuri, rezultatul este aproape intotdeauna acela ca in jurul lor se string nenumarate gloate ce se revarsa aici in valuri, asa cum procedeaza mai peste peste tot, la fel ca parazitii -- obiectivul lor fiind acela de-a incerca sa scape de plictiseala, sau de vreun alt defect ce exista in natura lor; si orice va putea avea

un asemenea efect, va pune imediat stapinire pe ei, fara cea mai mica discriminare. Unii dintre ei se vor strecura in acea societate, sau vor intra cu forta si cit de curind, fie o vor distruge intru-totul, fie o vor schimba intr-o asemenea masura, incit intr-un sfirsit scopul acesteia va fi in opozitie totala cu cel pe care l-a avut la inceput.

Si acesta nu este singurul punct de vedere din care poate fi privit impulsul social. In zilele friguroase, oamenii sint condusi la a se stringe in grup pentru a se incalzi impreuna; iar voi va puteti incalzi spiritul in acelasi mod, antrenindu-l in contact cu alte spirite. Dar un om ce poseda o anumita inteligenta va gasi aceasta caldura in sine fara a mai avea nevoie de asemenea resurse. Am scris o mica fabula care ilustreaza asta; ea poate fi gasita in alta parte. [1] Ca o regula generala, se poate spune ca gradul de sociabilitate al unui om se afla foarte aproape intr-un raport invers cu valoarea lui intelectuala; a spune ca e "asa si asa", sau foarte putin sociabil, este aproape echivalent cu a spune ca este un om de o mare capacitate intelectuala.

[Nota 1: In acest pasaj, Schopenhauer face referire la cartea sa *Parerga*, vol. 2, p. 413 (editia a patra) Fabula trateaza un mic grup de porcusori cu tepi care se string unii in altii pentru a se incalzi intr-o zi geroasa; dar asa cum ei se inghesuie unul in celalalt, se si inteapa in spinii lor si se vad obligati sa se indeparteze pe data. Frigul ii mina insa inapoi si vor cauta sa se apropie din nou, dar de fiecare data acelasi lucru se intimpla. Intepindu-se unul pe altul in spinii ce-i poarta, sint siliti sa se imprastie in graba. In cele din urma, dupa nenumarate runde de incercari de-a se stringe si dispersari repetate, ei vor descoperi ca cel mai bun lucru pe care il au de facut este sa pastreze intre ei o anumita distanta. In acelasi fel, nevoia de societate ii impinge pe porcusorii umani sa se reuneasca -- numai ca se vor imprastia pe data din pricina numerosilor spini si insusirilor dezagreabile existente in natura lor. Distanta moderata pe care ei au descoperit-o in cele din urma ca le este permisa pentru a se apropia unul de celalat, este singura conditie tolerabila in care pot exista relatiile ce sint stabilite intre ei, ea este reprezentata de codul de politete si cel al bunelor maniere; iar celor ce depasesc aceasta limita li se atrage imediat atentia printr-o expresie intr-un stil pur englezesc ***_sa pastreze distanta_***. Prin acest acord, nevoia reciproca de caldura este doar partial satisfacuta -- dar mai apoi, oamenii nu se vor mai intepa. Un om ce poarta in sine o anumita caldura, va prefera intotdeauna sa ramina in afara, in acest fel va evita sa intepe alte persoane si nici nu va putea fi el insusi intepat.]

Singuratatea constituie un dublu avantaj pentru astfel de oameni. In primul rind, ea le permite sa fie singuri cu sine, in al doilea rind, ii previne de-a fi impreuna cu altii -- un avantaj de o mare importanta; pentru ca toate constringerile, supararile, pina chiar si pericolele ce sint prezente aici, ele exista doar datorita si prin intermediul legaturilor noastre cu lumea. "*Tot raul NOSTRU*,' spune La Bruyère, '*vine de la faptul ca nu putem fi singuri*." in realitate exista un mare risc, chiar un rau fatal, in a fi sociabil; pentru ca asta inseamna contactul cu toate aceste

naturi, care in cea mai mare parte sint de o moralitate indoielnica, obtuzi, fatarnici si perversi. A fi nesociabil, inseamna a nu-ti face niciun fel de griji din partea unor asemenea oameni; si a purta destul in tine pentru a te putea dispensa de necesitatea companiei lor, este un mare noroc; pentru ca toata suferinta noastra izvoraste din faptul ca purtam relatii cu alti indivizi; iar acest lucru distruge pacea spiritului, care asa cum am mai spus, este situata imediat dupa sanatate in ierarhia elementelor ce ne pot asigura fericirea. Pacea spiritului este imposibila in absenta unei cantitati considerabile de solitudine. Cinicii au renuntat la toata averea personala pentru a atinge acea binecuvintare de-a nu avea niciun fel de probleme care sa poata fi in masura sa le perturbe aceasta liniste interioara; iar a renunta la societate pentru a atinge acelasi obiectiv este lucrul cel mai intelept pe care un om il poate intreprinde in aceasta lume. Bernardin de Saint-Pierre are o excelenta remarca, care este cit se poate de pertinenta, -- *a fi cumpatat in ceea ce priveste hrana, constituie un bun mijloc pentru a mentine starea de sanatate a organismului; a fi sobru in ceea ce priveste societatea, este un bun mijloc pentru a-ti mentine pacea launtrica*-- "la diète des ailmens nous rend la santé du corps, et celle des hommes la tranquillité de l'âme." A deveni prietenos, ori chiar afectuos in fata unor astfel de termeni ca solitudine, inseamna la fel de mult ca si cum ai fi cistigat o mina de aur; dar asta nu este un lucru pe care oricine sa-l poata realiza. Primul motiv in stabilirea relatiilor sociale este nevoia de interactiune; si curind ce aceasta este satisfacuta, plictiseala soseste aici pentru a-i reuni pe oameni inca o data. Daca nu ar exista aici nimic din cele doua motive, probabil ca un om ar alege sa ramina singur; insa doar pentru ca solitudinea este singura conditie a vietii ce ne confera dreptul deplin de-a ne juca cu acel sentiment de unica importanta pe care fiecare om il are inaintea propriilor ochi, -- ca si cum ar fi singura persoana din intreaga lume! un sentiment zdrobitor ce preseaza asupra vietii reale, ce curind se va restringe la nimic, si vom incepe a cunoaste la fiecare pas o durere _*démenti*_ dementiala. Din acest punct de vedere se poate spune ca solitudinea este starea naturala si originala a omului, unde, asemeni unui nou Adam, este tot atit de fericit pe cit ii va permite asta natura.

Dar totusi, Adam nu a avut nici tata si nici mama? Aici este un alt sens in care solitudinea nu este o stare naturala; pentru ca la intrarea sa in lume, un om se va descoperi singur, impreuna cu parintii, fratii si surorile sale, cum s-ar spune, in societate si nu singur. In conformitate cu asta, nu se poate spune ca dragostea de singuratate este o caracteristica originala a naturii umane; este mai degraba rezultatul experientei si reflectiei, iar acestea la rindul lor depind de gradul de dezvoltare a puterii intelectuale si acesta sporeste odata cu anii.

Vorbind in general, sociabilitatea se afla intr-un raport invers proportional cu virsta. Un copil mic va scoate un tipat jalnic de teama daca este lasat singur doar pret de citeva minute; iar mai tirziu, a fi obligat sa te inchizi in sine va fi considerat drept o mare pedeapsa. Tinerii vor intra repede in termeni foarte prietenosi unul cu celalalt; si doar foarte putini dintre ei, de-o anumita noblete a spiritului, sint cei care se vor bucura acum si apoi sa fie lasati singuri; -- dar sa-ti

petreci intreaga zi in acest mod ar putea fi socotit un lucru foarte dezagreabil. Un om matur poate cu usurinta sa o faca; este o mica neplacere pentru el sa ramina singur o perioada mai mare de timp, iar aceasta neplacere va deveni din ce in ce mai mica pe masura ce va avansa in virsta. Un om in virsta, care a trait mai mult decit toti prietenii sai si este indiferent sau mort in fata placerilor vietii, se va simti in singuratate in propriul sau element; in cazurile individuale, tendinta speciala de retragere si izolare va fi intotdeauna direct proportionala cu puterea ce este oferita spiritului de catre capacitatile intelectuale.

Pentru ca aceasta tendinta, asa cum am mentionat, nu este una pur naturala; ea nu vine in existenta ca o necesitate directa a naturii umane; este mai degraba efectul experientelor prin care trecem, un produs al reflectiei asupra a ceea ce formeaza adevaratele noastre necesitati; o prelucrare mult mai speciala vom putea obtine de la o introinspectie realizata asupra esentei nefericite din care este constituita majoritatea oamenilor, daca va veti arunca privirea asupra moralitatii sau intelectului lor. Cel mai mare rau dintre toate este acela ca defiecientele noastre intelectuale si cele morale sint strins legate si intra in joc pe de alta parte, astfel incit sint obtinute cele mai dezagreabile rezultate, ceea ce face ca legaturile cu cei mai multi dintre oameni sa nu fie doar neplacute, dar si intolerabile. Prin urmare, desi lumea contine foarte multe lucruri care sint cu desavirsire rele, cel mai rau lucru dintre toate se gaseste in societate.

Pina chiar si Voltaire, acest Francez sociabil, a fost obligat sa admita ca:

"pamintul este acoperit cu acel gen de oameni, care nici macar nu merita sa le vorbesti"

_ *la terre est couverte de gens qui ne méritent pas qu'on leur parle*_.

Iar Petrarca ofera un motiv similar dorintei de-a fi singur: "acest spirit calm! atit de puternic si constant in dragostea sa fata de izolare. Riul, cimpiile, padurile, cunosc prea bine,' spune el, 'cum am incercat sa scap de compania acelor oameni stupizi si perversi, ce s-au pierdut pe drumul catre ceruri."

_Am incercat mereu o viata solitara
(O stie riul, cimpia si padurea)
Pentru a fugi de aceste umbre curbate
Ce au pierdut a cerului carare_.

*_Cercato ho sempre solitaria vita
(le rive il sanno, e il campagne e i boschi)
Per fuggir quest' ingegni storti e loschi
Che la strada del ciel' hanno smarrita_.*

El urmeaza aceiasi tendinta in minunata carte *_Devita Solitaria_*, care se pare ca i-a oferit lui Zimmerman ideea operei sale celebre despre *_Solitudine_*. Este un

caracter secundar si indirect al dragostei de izolare, la care se refera Chamfort in pasajul urmator, exprimat in nervul sau caracteristic, plin de sarcasm:

_On dit quelquefois d'un homme qui vit seul, il n'aime pas la société. C'est souvent comme si on disait d'un homme
qu'il n'aime pas la promenade, sous le pretexte qu'il ne se promène pas volontiers le soir dans le forêt de Bondy_.

"Se spune uneori despre un om care traieste singur ca nu iubeste societatea. Se spune ca el nu iubeste plimbarea
ascunzindu-se sub pretextul ca nu-i place sa se plimbe fara voie seara prin padurea Bondy."

Veti descoperi aici un sentiment similar ce este exprimat de poetul Persan Sadi in a sa *_Gradina a Trandafirilor. Din acele timpuri_*, el spune:

_am parasit societatea, preferind acea poteca izolata a singuratatii;
pentru ca in aceasta izolare se regaseste adevarata securitate.

Angelus Silesius, [1] un scriitor Crestin, plin de blindete, marturiseste in limbajul sau mitic existenta unui sentiment asemanator:

"Irod este adevaratul dusman. Si atunci cind Dumnezeu,
a procedat cu noi asemeni lui Iosif avertizindu-ne asupra pericolului,
ne-am retras din aceasta lume in solitudine, fugind din Bethleem catre Egipt,
caci altfel suferinta si moartea erau singurele lucruri la care ne puteam astepta."

_Herodes ist ein Feind; der Joseph der Verstand,
Dem machte Gott die Gefahr im Traum (in Geist) bekannt;
Die Welt ist Bethlehem, Aegypten Einsamkeit,
*Fleuch, meine Seele! fleuch, sonst stirbest du vor Leid_*

[Nota 1: Angelus Silesius, pseudonimul lui Johannes Scheffler, medic si poet mistic din secolul al XVII-lea. (1624-77).]

Giordano Bruno s-a declarat el insusi un prieten al singuratatii:

Tanti uomini, el, *_che in terra hanno voluto gustare vita*
celeste, dissero con una voce, "ecce elongavi fugiens et mansi in
solitudine_"

Toti acei oameni care au gustat in aceasta lume viata divina,
au proclamat intr-o singura voce:
Iata! voi fugi parasind cararea batuta

Pentru a ma opri in pustiu. [1]

[Nota 1: Psalmi, LV. 7.]

Si in lucrarea din care am citat deja, Sadi spune catre sine:

Dezgustat de compania prietenior mei in Damasc m-am retras in desert plecind spre Ierusalim, pentru a cauta aici compania fiarelor.

Pe scurt, acest lucru a fost spus de toti cei carora Prometeu le-a oferit o forma diferita din argila. Ce placere ar fi putut sa gaseasca ei in compania unor oameni al caror fond comun este constituit doar din ceea ce este inferior si mai putin nobil in propria lor natura -- acea parte din ei marcata de insipid, de trivialitate si vulgar? Ce-si vor putea dori de la astfel de oameni ce nu se pot ridica pe cea mai inalta treapta, carora nu le-a mai ramas nimic altceva decit sa-i traga si pe altii in jos pentru a fi la fel ca ei? Pentru ca asta este tot ceea ce ei isi doresc. Ceea ce se gaseste la baza izolarii si solitudinei este un sentiment aristocratic.

Canaliile sint intotdeauna sociabile -- mai mult din compasiune! si semnul fundamental ca un om are ceva nobil in caracterul sau, este putina placere pe care el o gaseste in compania celorlalti. El prefera solitudinea din ce in ce mai mult si in cursul timpului, ajunge sa vada, cu citeva exceptii, ca lumea nu lasa aici o alta alegere pe linga cele oferite de izolare, pe o parte, si cea a vulgaritatii, de cealalta parte. Poate ca acesta este un lucru greu de rostit; dar pina si Angelus Silesius, cu toate simtamintele lui Crestine pline de blindete si de dragoste, a fost obligat sa admita adevarul sau. Cu toate ca solitudinea poate fi foarte dureroasa, el a spus:

"Singuratatea este indispensabila. Aveti insa grije sa nu fiti vulgari,
altfel oriunde va veti duce, un pustiu veti afla pretutindeni."

*_Die Einsamkeit ist noth: doch sei nur nicht gemein,
So kannst du überall in einer Wüste sein_.*

Este natural pentru marile spirite -- adevaratii invatatori ai umanitatii -- sa arate putin interes fata de compania constanta a celorlalti; tot atit de putin interes pe cit arata un institutor pentru a participa la jocul multimii zgomotoase de baieti, care il inconjoara. Misiunea acestor spirite de exceptie este acela de-a ghida omenirea prin oceanul erorilor in drumul sau catre Paradisul adevarului -- pentru a o smulge din abisul intunecat al vulgaritatii barbare si a o aduce in lumina culturii si rafinamentului. Acei oamenii ce poseda un intelect grandios traiesc in mijlocul lumii fara ca in realitate sa-i si apartina; si inca din anii de inceput ai vietii simt ca exista aici o diferenta perceptibila intre ei si ceilalti. Dar ea este doar graduala, pentru ca doar odata cu trecerea anilor ei vor ajung la o intelegere clara a pozitiei

pe care o ocupa. Izolarea lor intelectuala este apoi consolidata de aceasta izolare reala din modul lor de existenta; ei nu permit nicio apropiere celor care nu s-au ridicat din starea predominata de vulgaritate.

Din tot ceea ce a fost spus pina acum, este evident, ca aceasta dragoste de solitudine nu este un impuls direct, original, in natura umana, ci mai degraba ceva secundar, care cunoaste o crestere in mod gradual. Este cu atit mai mult o insusire distinctiva a unor spirite nobile, care nu s-au dezvoltat insa fara a cunoaste anumite cuceriri asupra dorintelor naturale si care se vor situa apoi in adevarata opozitie cu indemnul lui Mefistotel --

Cererea voastra va va transforma intr-un ursuz
iar sufletul vostru va cunoaste solitudinea,
distrugerea oricarei placeri de-a mai trai in mijlocul oamenilor,
in societate; ba va fi chiar si mai rau, caci veti parasi
pina si orice sentiment uman de asociere cu ceilalti semeni. --

_Hör' auf mit deinem Gram zu spielen,
Der, wie ein Geier, dir am Leben frisst:
Die schlechteste Gesellschaft lässt dich fühlen
Dass du ein Mensch mit Menschen bist._ [1]

[Nota 1: Goethe *Faust*, Part. I, 1281-5.]

A fi singur, este destinul pe care il poarta toate marile spirite -- o soarta ce se arata a fi deplorabila uneori, dar care cu toate acestea, mai este inca aleasa drept calea cea mai putin dureroasa. Asa cum numarul anilor se vor aduna mereu, va deveni intotdeauna mai usor sa spui: "Indrazneste sa fii intelept!" -- _*sapere aude*_. Si dupa saizeci de ani, inclinatia de-a fi singur se va transforma intr-un fel de instinct real, natural; pentru ca la aceasta virsta totul se combina in favoarea sa. Cel mai puternic impuls -- dragostea fata de societatea femeii --va avea un efect foarte slab, sau aproape deloc. Este acea raceala manifestata fata de relatiile sexuale ce constituie conditia virstei inaintate si ce isi are fundatiile intr-o anumita auto-suficienta, ce gradual absoarbe toate dorintele ce se ridica din nevoia de companie. Sint depasite o mie de iluzii si nebunii; anii activi ai vietii sint in cele mai multe cazuri depasiti; un om nu mai are asteptari, planuri sau intentii. Generatia careia i-a apartinut a trecut si s-a ridicat o noua rasa care il priveste ca pe ceva ce in mod esential depaseste sfera sa de actiune. Iar apoi, cind anii vor incepe a trece atit de repede, pe masura ce vom imbatrini, ne vom dori sa dedicam tot timpul care ne-a mai ramas mai degraba activitatilor intelectuale decit acelei parti practice a vietii. Pentru ca este demonstrat deja ca mintea isi pastreaza facultatile sale, cantitatea de experienta si cunostintele pe care le-am achizitionat, impreuna cu o anumita facilitate pe care am cistigat-o in utilizarea puterilor noastre, ce va face ca acest lucru sa ne para a fi mult mai usor si mai interesant ca niciodata, determinindu-ne sa ne cufundam in studiul cu privire la orice subiect. O mie de lucruri ce inainte erau ascunse in obscuritate,

devin acum atit de clare, iar rezultatele sint obtinute cu atita usurinta, ceea ce ne ofera un astfel de sentiment, incit ne permite sa depasim orice obstacole.

Plecind de la indelungata experienta purtata in legatura cu oamenii, vom inceta sa ne mai asteptam la prea multe din partea lor; am descoperit intre timp ca, in intregul lor, oamenii nu au cistigat mai nimic printr-o cunoastere apropiata; si -- cu exceptia a citorva rare si fericite exemple -- nu am intilnit nimic altceva decit acele specimene nedesavirsite ale naturii umane, pe care este preferabil sa le lasi in pace. Am incetat sa mai fim subiectul acelor iluzii obisnuite ale vietii; si pe masura ce vom putea vedea -- prin acele exemple individuale -- substanta din care este compus omul, rareori vom mai simti vreo inclinatie pentru a veni in relatii apropiate cu el. In final, izolarea, -- propria noastra societate -- a devenit un obicei, ca si cum ar fi o a doua natura, in special daca am fost in termeni prietenosi cu ea inca din tinerete. Dragostea de singuratate, care a fost prima oara tolerata doar ca un decont al dorintelor noastre fata de nevoia de societate, a ajuns acum sa fie o simpla calitate a dispozitiilor noastre naturale -- un element specific al vietii, asa cum este apa pentru peste. Acesta este motivul pentru care oricine poseda o individualitate unica -- diferit de ceilalti si de aceea in mod necesar izolat de ei -- va simti pe masura ce va imbatrini, ca pozitia lui nu mai este atit de impovaratoare ca atunci pe cind el era inca tinar.

Ca o chestiune de fapt, acest privilegiu foarte adevarat al virstei este unul de care ne putem bucura doar daca omul poseda o anumita cantitate de materie cenusie; ea va fi cu atit mai de apreciat, ajungind sa intreaca orice altceva acolo unde exista o reala putere intelectuala; dar intr-un anumit grad de ea se bucura toata lumea. Doar acei oameni cu o natura atit de grosolana si vulgara vor fi tot asa de sociabili si la o virsta inaintata, pe cita aratau si in tineretea lor. Dar apoi, ei devin prea obositori pentru o societate careia nu i se mai potrivesc si unde cel mult vor fi tolerati; deoarece au fost primii ce au inaintat aceasta mare solicitare.

Exista si un alt aspect al acestui raport invers proportional intre virsta si gradul de sociabilitate -- modalitatea prin intermediul careia ea ne conduce spre educatie. Cu cit mai tineri vor fi acesti oameni, cu atit mai pregatiti vor fi, in toate sensurile posibile, pentru a invata; si doar la virsta tineretei, Natura ofera un sistem de educatie reciproca, astfel incit simpla interactiune cu altii la aceasta virsta a vietii, aduce odata cu ea o anumita cantitate de invataminte. Din acest punct de vedere, societatea umana se aseamana cu o imensa academie in care sint predate cunostintele dupa sistemul lui Bell si Lancaster, cel care se opune sistemului actual de educatie prin intermediul scolii si cartilor, considerat drept artificial si contrar invataturilor Naturii. De aceea este un aranjament cit se poate de potrivit ca un om sa fie un elev silitor in zilele tineretii sale, la acea virsta destinata invataturii ce este stabilita de insasi Natura.

Dar *nu exista nimic in viata care sa nu-si aiba neajunsurile sale*, asa cum spunea Horatiu:

*_nihil est ab omni parte beatum_*,

sau in cuvintele unui proverb indian: "*nu exista niciun lotus fara tulpina*."

Solitudinea, cea care are atitea avantaje, va lasa sa fie simtita si putin din amaraciunea si neajunsurile ei, care oricum, sint destul de mici in comparatie cu cele oferite de societate; prin urmare orice om ce valoreaza ceva mai mult in sine va gusta mai putin din toate acestea fara sa fie inconjurat de alti oameni decit daca ar fi impreuna cu ei. Dar printre dezavantajele singuratatii se ascunde unul care nu se lasa a fi atit de usor descoperit. El este acesta: atunci cind oamenii vor ramine un mare numar de zile inchisi in casa ei vor deveni din punct de vedere fizic foarte sensibili la schimbarile atmosferice, astfel incit orice mica transformare, cea mai mica expunerea la curent, este suficienta pentru a le produce rau; la fel se petrec lucrurile si cu temperamentul; o lunga perioada de izolare ii va face mult mai sensibili fata de incidentele cele mai banale, citeva simple cuvinte aruncate la intimplare, ori chiar o privire dojenitoare, sint suficiente pentru a-i disturba sau tulbura si pot chiar sa le simta ca pe-o ofensa personala -- lucruri atit de marunte, ce trec neobservate de aceia care traiesc in virtejul vietii.

Atunci cind veti gasi ca societatea umana este dezagreabila si va veti simti justificati sa va retrageti in izolare, veti fi astfel compusi incit nu veti mai suporta sa duceti apasatoarea ei povara pentru prea mult timp, ceea ce probabil va fi cazul daca veti fi tinar. Dati-mi voie sa va dau un sfat pentru a va forma obiceiul de-a purta ceva din singuratate impreuna cu voi chiar in interiorul societatii, pentru a invata sa fiti intr-o anume masura singuri chiar daca va aflati in compania altora; o data, pentru a nu spune ceea ce ginditi si, pe de alta parte, pentru a nu atribui un sens foarte exact fata de ceea ce exprima ceilalti; sau mai degraba, pentru a nu va astepta la prea mult din partea lor, fie in ceea ce priveste moralitatea, ori intelectul, si pentru a va consolida voi insiva in acel sentiment de indiferenta adoptat in fata convingerilor lor, ceea ce va constitui intotdeauna cea mai sigura cale pentru a practica o toleranta laudabila. Daca veti proceda astfel nu veti trai atit de mult alaturi de ceilalti, desi s-ar putea sa para ca va veti misca in mijlocul lor; relatiile cu ei poarta un caracter pur obiectiv. Aceasta precautie va fi in masura sa va fereasca de un contact prea apropiat cu societatea si de aceea va contribui in a va consolida siguranta impotriva contaminarii, sau chiar fata de violentele ei. [1] Societatea este in acest sens asemeni unui foc -- omul intelept se incalzeste singur pastrind distanta cuvenita fata de el; nu se apropie prea mult, ca norodul cel care nu reuseste altceva decit sa se arda doar pentru a o lua la fuga inapoi sa tremure in singuratate strigind cit il tin plamanii ca focul arde!

[Nota 1: Acest tip de sociabilitate, restrictionat sau protejat, a fost ilustrat intr-o piesa -- o meritoasa lectura -- de Moratin, intitulata *_El Café o sea la Comedia Nuova_*, in principal de catre unul dintre personaje, Don Pedro si in special in scena a doua si a treia.]

SECTIUNEA 10. Invidia este o trasatura naturala a omului; si cu toate acestea ea constituie totodata un viciu si o sursa de mizerie. [1] Ar trebui s-o tratam ca pe un inamic al fericirii noastre si s-o nimicim ca pe un gind diabolic. Acesta este sfatul dat de Seneca; si el rosteste foarte bine acest lucru, pentru ca ar trebui sa fim foarte multumiti de ceea ce avem daca dorim sa evitam sa ne torturam singuri comparind destinul nostru cu cel pe care il au altii si ce se arata a fi unul mult mai fericit --

nostra nos sine comparatione delectent; nunquam erit felix quem torquebit felicior. [2]

Si din nou,

quum adspexeris quot te antecedent, cogita quot sequantur. [3]

daca iti va parea ca foarte multi oameni o duc mult mai bine decit tine, gindeste-te citi dintre ei se afla intr-o situatie mult mai nenorocita. Este un fapt real acela, ca daca se va abate asupra noastra o adevarata calamitate, cea mai buna consolare -- desi ea izvoraste din aceiasi sursa ca si invidia -- este doar gindul la cei care se afla intr-o nenorocire cu mult mai mare decit cea a noastra; iar in lipsa, cea mai buna consolare se afla in societatea acelora ce impart un acelasi noroc ca si noi -- partenerii nostri de suferinte.

[Nota 1: Invidia arata cit de nefericiti sint oamenii; iar constanta lor atentie fata de ceea ce fac si desfac altii, reflecta doar cit de mult se resimt ei de pe urma plictiselii.]
[Nota 2: *De Ira*, cartea a III-a, 30.]
[Nota 3: *Epist*. XV.]

Atit de multe primim din partea invidiei pe care o aratam fata de ceilalti. In ceea ce priveste invidia pe care o putem simti fata de ei, ar trebui sa ne reamintim, ca nicio forma de dusmanie nu este atit de neinduratoare, ca rautatea ce vine din partea invidiei; si tocmai de aceea, ar trebui sa fim totdeauna atenti sa ne abtinem de-a trezi in noi aceste sentimente, atit de meschine; mai mult, la fel ca si in cazul altor forme de vicii, este mult mai bine sa renuntam cu totul la orice placere perversa ce poate fi simtita in ele, tocmai datorita naturii serioase a consecintelor lor.

Aristocratia este de trei feluri dupa sursa de la care ea isi afla originea: 1) *de nastere;*) *de avere*; 3) *si de inteligenta. Cea care* este cu adevarat mult mai distinsa dintre cele trei si reclama a fi recunoscuta ca ocupind prima pozitie, doar daca ii va fi permis aici un rastimp suficient pentru a intra in actiune. Acest lucru a fost admis de oameni atit de eminenti, de felul lui Frederic cel Mare, _*les âmes privilegiées rangent à l'égal des souverains*_, asa cum s-a adresat

sambelanului sau, atunci cind acesta si-a manifestat uimirea ca Voltaire avea asigurat un fotoliu la masa rezervata doar pentru regi si printi, in vreme ce ministri si generalii erau surghiuniti de aici, fiind condamnati a se aseza la masa sambelanului.

Fiecare din aceste tipuri ale aristocratiei este inconjurat de o armata de persoane invidioase. Daca veti apartine uneia dintre ele, ei vor fi inveninati in secret impotriva voastra; si doar in cazul in care se vor retine din pricina de teama, nu vor fi permanent tulburati de incercarea continua de-a va face sa intelegeti ca _*nu sinteti cu nimic mai buni ca ei*_. Si se vor dovedi extrem de preocupati sa va faca sa aflati acest lucru; de fapt in acest fel tradeaza ca sint foarte constienti ca tocmai contrariul acestei afirmatiei este cel care contine in sine adevarul.

Linia conduitei ce trebuie urmata in cazul in care sinteti expusi la invidie, este de-a tine persoanele invidioase la distanta si pe cit de mult posibil sa evitati orice contact cu ele, tot asa ca si cum ar exista o mare prapastie ce este fixata intre voi si ei; in cazul in care nu poate fi realizat acest lucru, va trebui sa suportati atacurile lor cu cel mai mare calm. In cazul din urma, adevaratul lucru ce provoaca atacul va fi neutralizat. Asta este ceea ce pare a fi de facut in majoritatea cazurilor.

Membrii uneia dintre aceste aristocratii se inteleg de obicei foarte bine cu cei apartinind celorlalte genuri si nu exista nicio chemare pentru invidie in mijlocul lor, pentru ca cele citeva privilegii de care se bucura au ca efect producerea unui echilibru.

SECTIUNEA 11. Acordati o consideratie repetata si matura pentru fiecare din planurile pe care vi le faceti, inca inainte de-a proceda la punerea lor in practica; si chiar si dupa ce le-ati intors pe toate laturile in mintea voastra, mai faceti cu toate acestea unele concesii in fata incompetentei judecatii omenesti; pentru ca se poate intimpla intotdeauna, ca acele circumstante ce nu pot fi investigate sau prevazute, sa-si faca aparitia pentru a intra in actiune si sa rastoarne toate calculele voastre. Aceasta este o reflectie ce va influenta totdeauna partea negativa a balantei -- un tip de avertisment pentru a va abtine de la a intreprinde actiuni inutile in probleme de o mare importanta -- _*quieta non movere*_. Dar odata ce ati facut aceste pregatiri in sinea voastra si ati demarat actiunea, va trebui apoi sa lasati ca lucrurile sa-si urmeze cursul normal si sa va supuneti acelui rezultat -- pentru a nu va mai ingrijora, facindu-va noi planuri asupra a ceva ce a fost rezolvat deja, sau pentru a relua intreaga problematica pe seama unor posibile pericole; eliberati-va cu totul mintea si refuzati sa mai reveniti asupra subiectului, siguri fiind ca i-ati acordat atentia cuvenita la momentul potrivit. Acelasi sfat este oferit de un proverb Italian-- _*legala bene e poi lascia la andare*_-- ce a fost tradus de Goethe: *Priveste bine la chingi si apoi calareste plin de indrazneala*. [1]

[Nota 1: In trecere poate fi observat ca o mare parte din maximile pe care Goethe le-a asternut in opera sa_*Proverbiale*_, sint traduse din Italiana.]

Si daca cu toate acestea veti da gres, acest lucru se va intimpla deoarece toate chestiunile omenesti sint un joc de sanse si erori. Socrate, cel mai intelept dintre oameni a simtit nevoia vocii prevenitoare a geniului sau bun [Greaca: *daimonion*], pentru a-l indruma sa faca ceea ce se cuvine in tot ceea ce privea problemele sale personale, sau in orice caz, pentru a evita comiterea unor erori; ceea ce vine in sprijinul parerii ca intelectul uman este mai putin pregatit in acest sens. Exista aici o vorba, -- a carei origine este pusa pentru prima oara in seama lui Alexander Pope --ca atunci cind ni se intimpla o nenorocire, cel putin intr-o anumita masura purtam pe umerii nostri o parte de vina. Daca acesta nu este un adevar valabil pentru fiecare dintre exemplele posibile, el este cu siguranta adevarat in marea majoritate a cazurilor. El si isi face aparitia intocmai ca si cum acest adevar ar avea o importanta legatura cu eforturile pe care oamenii le depun pentru a masca nefericirile lor si a le da cea mai buna infatisare de care sint capabili, de teama ca nu cumva aceste nenorociri sa arate tocmai raspunderea pe care ei o poarta si sa apara atit de vinovati.

SECTIUNEA 12. In cazul unor nenorociri ce s-au intimplat deja si tocmai de aceea nici nu mai pot fi evitate, nu ar trebui sa va permiteti sa ginditi ca s-ar fi putut intimpla altfel; si inca si mai putin ca ele puteau fi evitate prin astfel de mijloace, sau prin altele de acelasi fel; pentru ca reflectii de acest gen nu doar ca vor mari suferinta, dar o vor face si insuportabila; in acest fel veti deveni propriul vostru tortionar -- [Greaca: heautontimoroumeaeos]. Este mult mai bine sa urmati exemplul Regelui David; cel care atita timp cit fiul sau s-a aflat pe patul de boala, l-a asaltat pe Iehova cu implorari si rugaminti neincetate pentru vindecarea lui; dar atunci cind el a murit, si-a frint mainile si a incetat sa se mai gindeasca la pierderea suferita. Daca nu aveti o inima indeajuns de usoara pentru a face asta, va puteti refugia in fatalism si veti cunoaste intregul adevar relevat, ca tot ceea ce vi se intimpla este rezultatul necesitatii si tocmai prin aceasta este inevitabil.

Oricum acest sfat foarte bun poate fi si este pina la urma unilateral si partial. Pentru calmul si alinarea noastra pentru moment nu exista nicio indoiala ca el este suficient de eficient; dar atunci cind nenorocirile au rezultat -- asa cum este in mod obisnuit cazul -- din pricina lipsei de prevedere sau a prostiei noastre, sau in orice caz doar partial din vina noastra, este un lucru foarte bun sa aveti in vedere modul in care puteau fi evitate si adeseori sa considerati subiectul, in ciuda faptului ca este destul de sensibil, ca pe o salutara forma de auto-disciplinare ce poate fi in masura sa ne faca mai intelepti si sa ne pregateasca mai bine pentru viitor. Daca am facut greseli evidente, nu ar trebui sa incercam, asa cum se intimpla de obicei, sa le interpretam intr-un mod gresit, sau sa gasim de fiecare data cite ceva care sa ne scuze si exonereze de comiterea lor; ar

trebui sa admitem fata de noi ca am facut aceste greseli si sa deschidem ochii in fata enormitatii lor pentru a fi in masura alta data sa ne dovedim mai fermi in descoperirea cailor pentru evitarea lor in timp util, pentru a nu le permite sa ajunga sa ia o forma nedorita. Dar ar trebui totodata sa ne reamintim ca a evita nenorocirea este echivalent cu a distruge din noi copilaria (bataia e rupta din rai / copilul nepedepsit, ajunge nenorocit). -- [Greaca: ho mae dareis anthropos ou paideuetai]. [1]

[Nota 1: Menander, *Monost*: 422.]

SECTIUNEA 13. In toate chestiunile ce privesc bucuriile si necazurile noastre ar trebui sa fim mai precauti sa nu lasam imaginatia sa mearga mult prea departe pentru a ajunge pina acolo incit sa ne construi viata be baza unor castele de nisip. In primul rind pentru ca ele vor fi foarte costisitoare pentru a fi ridicate, apoi pentru ca se vor prabusi imediat dupa ce le-am terminat, iar aceasta va constitui o mare sursa de suferinta. Ar trebui sa ne pazim mai bine impotriva suferintelor produse inimii prin a ilustra cit mai putina nefericire. Daca aceasta nefericire este de-o natura pur imaginara, sau foarte indepartata, ori foarte putin probabil sa se intimple, ar trebui sa ne trezim dintr-o data din visul nostru pentru a intrezari ca in acest timp totul n-a fost decit o simpla iluzie; ar trebui sa ne bucuram mai mult in realitate decit in visele noastre, ori in cel mai bun caz sa luam aminte la nenorocire, care desi poate parea a fi foarte indepartata cu toate acestea mai este inca posibil ca ea sa-si faca aparitia. Pentru ca ea nu este de tipul acelor actiuni ce ne ofera placere si ne permit sa ne desfatam cu jocul atragator al imaginatiei; doar in orele de tihna si liniste putem ridica castele de nisip si acest lucru poate imbraca o forma incintatoare. Nefericirea este un soi de vis de care nu ne putem prea repede descotorosi, ori sa ne trezim din el asa cum putem proceda in cazul unuia placut; pentru ca un vis placut este repede spulberat de realitate, lasindu-ne de cele mai multe ori o cit de slaba speranta in sansa oferita de posibilitate. Odata ce ne-am abandonat unei crize de melancolie viziunile vor apare ca prin farmec, iar apoi nu vor mai fi atit de usor de spulberat pentru inca o data; pentru ca intotdeauna este foarte posibil ca viziunile sa fie realizate. Insa noi nu sintem capabili sa estimam exact gradul de posibilitate; astfel posibilitatea va putea foarte usor sa se transforme in probabilitate si in acest fel ne vom oferi singuri torturii. Tocmai de aceea ar trebui sa fim foarte precauti pentru a nu ne ingrijora peste masura in nicio chestiune ce priveste bucuriile si nefericirile noastre, pentru a nu duce prea departe anxietatea in limite nerezonabile si nechibzuite; calmi si fara pasiune sa deliberam asupra problemei ca si cum ar fi o chestiune abstracta care nu are nicio legatura particulara cu noi. Nu ar trebui sa permitem imaginatiei sa joace un rol in aceasta privinta; pentru ca imaginatia nu este o judecata -- ea este cea care da nastere viziunilor, producind o stare sufleteasca inutila, care cel mai adesea se dovedeste a fi si foarte dureroasa.

Seara este cea care ne ofera acel moment in care regula asupra careia am insistat aici poate fi observata mult mai atent. Pentru ca intunericul ne face timizi

si capabili de-a vedea pretutindeni ridicindu-se umbre infricosetoare, aici fiind prezent ceva similar cu efectul pe care il are un gind nedeslusit; iara nesiguranta intotdeauna aduce cu ea un sentiment de necunoscut, de primejdie. Astfel, catre seara, atunci cind puterile noastre de reflectie si judecata sint relaxate -- la ora dramatica la care-si face aparitia intunericul -- intelectul este deja obosit, putin confuz si incapabil sa mai patrunda pina la baza lucrurilor; si daca in aceasta stare, vom medita asupra unei chestiuni de interes personal pentru noi insine, cit de curind, acestea vor lua un aspect primejdios si inspaimintator. Asta se intimpla de cele mai multe ori atunci cind ne gasim in pat; pentru ca atunci mintea este in intregime relaxata si puterea de judecata este cit se poate de incapabila de-a duce la capat aceasta sarcina; dar imaginatia este inca treaza. Noaptea imprumuta un aspect sumbru tuturor lucrurilor, indiferent de ceea ce ele pot fi. Din acest motiv, imediat doar ce am plecat la culcare, sau asa cum stam treji in orele noptii, gindurile noastre sint atit de confuze, distorsiuni monstruoase ale faptelor, tot asa cum se prezinta si visele noastre; si atunci cind gindurile sint concentrate in aceste ore asupra a ceea ce ne preocupa, ele ne apar in general tot atit de negre si hidoase pe cit si este posibil. Dimineata toate aceste plasmuiri ale intunericului, toate aceste cosmaruri nascute din fiorul noptii sint spulberate la fel de repede ca si visele; asa cum spune un proverb Spaniol: *_noche tinta, bianco el dia_-- noaptea este colorata, ziua este alba.* Dar chiar imediat dupa caderea serii curind ce candelele au fost aprinse, mintea la fel ca si ochii nu mai poate vedea lucrurile atit de clar ca la lumina zilei; este un timp nepotrivit pentru meditatia serioasa in special pe teme neplacute. Dimineata este cel mai indicat moment pentru a face asta -- ca si pentru orice alt tip de efort fara exceptie, indiferent daca el este unul mental sau fizic. Pentru ca dimineata reprezinta virsta de tinerete a unei zile, atunci cind totul este luminos, proaspat si usor de obtinut; atunci ne simtim puternici si toate facultatile se afla complet la dispozitia noastra. Nu scurtati dimineata dormind pina tirziu ori s-o risipiti cu ocupatii fara nicio importanta, sau in discutii interminabile si fara niciun rost; priviti asupra ei ca la o chintesenta a vietii, ca pe ceva ce intr-o anumita masura este sacru. Seara este asemeni virstei inaintate; cind sintem lipsiti de energie, guralivi si stupizi. In fiecare dimineata ne nastem pentru a trai o noua viata; fiecare seara inseamna o noua moarte.

Dar starea de sanatate, somnul, alimentatia, conditiile meteorologice, ca si multi alti factori ce sint de origine exterioara, exercita o importanta influenta asupra dispozitiei si in consecinta asupra starii de spirit in care ne gasim. Astfel ca din acest punct de vedere, orice lucru legat de capacitatea noastra de-a actiona este in mare masura supusa influentei pe care o exercita locul si timpul. Asa ca cel mai bun lucru este *sa profitam de o stare fericita de spirit -- pentru ca ne vom intilni cu ea atit de rar ! --*

_Nemht die gute Stimmung wahr,
Denn sie kommt so selten_. [1]

[Nota 1: Goethe.]

Nu sintem totdeauna capabili sa ne formam noi idei asupra lucrurilor ce ne inconjoara, sau pentru a da nastere unui nou mod de-a gindi; ele vor sosi atunci cind vor voi si acolo unde isi vor dori sa se intimple asta. Si in mod asemanator, nu sintem intotdeauna in stare sa reusim complet in anumite chestiuni personale in acel timp deteminat, ci doar atunci cind am stabilit noi insine sa facem acest lucru. Pentru ca acea inlantuire specifica a gindurilor ce avantajeaza meditatia, devine activa dintr-o data, fara sa fie facuta niciun fel de solicitare speciala in acest sens, iar apoi vom putea duce actiunea la bun sfirsit cu un interes pasionat. In acelasi fel reflectiile isi aleg deasemenea propriul lor timp.

Aceasta tinere in friu a imaginatiei pe care am recomandat-o, ne impiedica sa retrezim in memorie toate nenorocirile din trecut pentru a zugravi imaginea intunecata a injustitiei la care sintem supusi, a ranilor ce ne-au fost produse, pierderile pe care le-am suferit, la intreaga avalanse de insulte, eforturi si suparari la care am fost expusi in tot acest timp; pentru ca a recurge la aceasta masura inseamna sa dam o noua forma de viata tuturor acestor pasiuni detestabile ce-au fost un timp atit de lung adormite -- minia si resentimentele ce perturba si disturba natura noastra. Intr-o excelenta parabola, Proculus Neoplatonistul scoate in evidenta cum gloata locuieste in fiecare oras alaturi de cei bogati si distinsi; la fel si in fiecare om, indiferent de cit de nobil si respectabil ar putea vreodata sa fie, in natura lui exista o multime de dorinte josnice si vulgare ce contribuie la a compune din el un animal. Nu va trebui lasata sa se revolte aceasta gloata, ori fie chiar sa incerce sa ajunga prea departe de locul unde este tinuta in ascuns; acesta este un comportament monstruos si liderii ei rebeli sint tocmai cei care poseda acel avint al imaginatiei pe care l-am descris aici. Cele mai mici suparari daca vin din partea semenilor nostri ori de la lucrurile prezente in imediata noastra apropiere, se pot transforma intr-un monstru cu un aspect inspaimintator ce vor pune capat la toate simtamintele noastre, iar toate acestea se vor intimpla doar pentru ca vom medita asupra nenorocirilor si le vom zugravi in culorile cele mai sumbre. Este cu mult mai bine sa iei o imagine foarte calma si prozaica asupra a tot ce poate fi mai dezagreabil in viata; pentru ca aceasta constituie in definitiv calea cea mai usoara pentru a le putea suporta.

Daca veti tine obiectele in apropierea ochilor, veti limita cimpul viziunii si veti impiedica obtinerea unei imagini de ansamblu asupra lumii. Si in acelasi fel lucrurile sau oamenii ce se afla imediat in apropierea noastra, chiar daca sint de o importanta foarte mica, sint totusi capabile sa pretinda o atentie ce o va depasi cu mult pe cea care i se cuvine in mod obisnuit, punind stapinire asupra noastra cu tot ce poate fi mai neplacut, fara sa mai lase nici macar un singur loc pentru gindurile si chestiunile de o reala importanta. De aceea in mod firesc ar trebui sa actionam impotriva unei astfel de tendinte.

SECTIUNEA 14. Contemplarea unor lucruri ce nu ne apartin este in stare sa nasca in noi ideea: " *O, daca lucrul acesta ar fi doar al meu*!", determinindu-ne sa

rationam asupra privatiunilor la care sintem supusi. In loc de-a face asta, ar trebui sa ne straduim sa ne punem mult mai adesea intr-o situatie aflata tocmai intr-o totala opozitie: "*O, daca acest lucru nu mi-ar apartine mie*!" Ceea ce inseamna ca ar trebui sa incercam ca macar uneori, sa privim asupra tuturor bunurilor ce se afla in posesia noastra intr-o astfel de lumina ca si cum ar parea ca am pierdut orice drept de-a mai emite vreo pretentie asupra lor; indiferent de ceea ce ele pot reprezenta, proprietate, starea de sanatate, prietenii, o sotie sau un copil, sau orice altceva dintre cele pe care le indragim atit de mult, calul sau cainele nostru -- in mod obisnuit intelegem semnificatia valorii adevarate ce-o au pentru noi doar atunci cind deja le-am pierdut. Insa daca ne vom obisnui sa privim in felul in care va recomand, vom putea fi in masura sa ne dublam cistigurile; pentru ca vom putea lua o singura data mai multa placere decit am obtinut inainte si vom avea in puterile noastre totul pentru a evita orice posibila pierdere; de exemplu, sa nu ajungem sa ne riscam proprietatea, ori sa-i miniem pe prietenii nostri, ori sa ne expunem sotiile tentatiilor, sa devenim nepasatori fata de starea de sanatate a copiilor nostri, si asa mai departe.

Adesea incercam sa alungam mihnirea si deznadejdea prezentului meditind asupra sanselor de succes din viitor; un proces ce ne conduce la a inventa un numar imens de sperante himerice. Fiecare dintre ele contine in sine un germen de iluzie si dezamagirea devine inevitabila atunci cind sperantele sint spulberate de realitatile dure ale vietii.

Este mult mai putin vatamator sa iei sansele de insucces drept tema a speculatiilor; pentru ca adoptind aceasta cale, ne asiguram inca o masura de precautie impotriva raului ce poate surveni si va constitui si o buna ocazie pentru o placuta surpriza atunci cind insuccesul va esua in a-si face aparitia. Nu este o realitate oare aceea ca simtim intotdeauna o imbunatatire a starii spiritului atunci cind incepem o noua perioada ce urmeaza unei etape ce-a fost dominata de anxietate? Pot merge inca si mai departe pentru a spune ca exista o anumita utilitate in a medita din cind in cind asupra unor nenorociri teribile -- ca si cum ar putea sa ni se intimple -- ori ca si cum s-ar intimpla in realitate; pentru ca atunci loviturile obisnuite ce vor urma in mod sigur in realitatea obiectiva dupa aceasta simulare, vor fi mult mai usor de suportat. Exista aici o permanenta sursa de consolare in a privi inapoi asupra acestor mari nenorociri care nu s-au petrecut niciodata. Dar in urmarea acestei cai nu vor trebui deloc neglijate regulile amintite in sectiunea precedenta.

SECTIUNEA 15. Lucrurile ce implica atentia noastra - indiferent daca acestea sint chestiuni de afaceri sau evenimente obisnuite -- sint de tipuri atit de diferite, incit daca ar fi luate separat fara a fi puse in ordinea relatiilor pe care le poarta, ar reprezenta un amestec continind cele mai evidente contraste, fara a avea nimic in comun cu exceptia faptului ca unul si toate ne afecteaza intr-un mod particular. Trebuie sa existe aici o discontinuitate care sa corespunda grijilor si anxietatii pe care aceste chestiuni diferite le ridica in noi, daca gindurile noastre ar fi

permanent ocupate cu subiectele lor variate. Tocmai de aceea, in momentul in care am purces spre realizarea oricaruia dintre ele, primul pas consta in a ne retine sa ne indreptam atentia asupra unui alt lucru; acest fapt ne va permite sa ne ocupam de fiecare la timpul sau si sa ne bucuram, sau sa ne impacam cu el, separat de orice alt gind al avantajelor ramase. Gindurile noastre ar trebui aranjate ca si cum s-ar afla dispuse in mici sertarase, astfel incit sa poata fi deschis oricare dintre ele, fara insa ca acest lucru sa poata sa le deranjeze in vreun fel pe celelalte.

In acest mod vom putea pastra apasatoarea povara a anxietatii departe de-a atirna prea mult pe umerii nostri, pentru evita sa ne strice orice ocazie de-a ne rasfata putin cu micile placeri ale prezentului, ori sa ne prade in intregime de dulcea tihna ce ne e oferita de clipele senine ale vietii; altfel, observatia efectuata asupra unei problematici va interveni si in cazul oricari alta, iar atentia acordata unei chestiuni importante, ne va conduce la a neglija multe altele, ce se intimpla a fi de-o mai mica importanta pentru moment. Este cel mai important lucru pentru orice om ce este capabil de cea mai inalta si nobila judecata, sa se abtina de la a-si impovara peste masura spiritul cu afacerile particulare si tulburarile la care oamenii sint supusi in mod obisnuit, pentru a nu le capta intreaga atentie si a lua locul tocmai chestiunilor de cea mai mare importanta; pentru ca asta inseamna, intr-un termen foarte real, sa pierzi din vedere tocmai adevaratul sens al vietii --

propter vitam vivendi perdere causas.

Desigur pentru a fi capabil sa realizezi asta -- la fel ca oricare altul -- este necesara stapinirea de sine; fara aceasta nu ne putem conduce in a adopta modul de viata descris mai sus. Iar dobindirea stapinirii de sine nu pare deloc a fi greu de atins daca vom considera ca fiecare om trebuie sa prezinte un control strict asupra oricarei chestiuni ce-l priveste si fara de care nu este posibila aici nicio forma a existentei. Mai departe existenta unui cantitati cit de mici de autocontrol la momentul propice ne poate preveni de-a primi ulterior din partea celorlalti o mare cantitate de constringeri; tot astfel cum cum o mica sectiune a unui cerc ce este cuprinsa la centru, are corespondent in circumferinta o parte de citeva sute de ori mai extinsa. Nimic nu este capabil sa ne protejeze mai bine fata de constringerile exterioare decit autocontrolul pe care-l exercitam noi insine; si asa cum obisnuia a spune Seneca, a *te supune tu insuti ratiunii, constituie calea prin care vei reusi sa supui totul*:

si tibi vis omnia subjicere, te subjice rationi.

controlul de sine este deasemenea ceva ce sta in puterile noastre; si daca cel mai rau lucru se intimpla sa soseasca dupa ce este mai rau si sa ne atinga in partea cea mai sensibila, putem in schimb intotdeauna sa atenuam ceva din severitatea sa; Dar ceilalti oameni nu vor acorda nicio atentie fata de simtamintele noastre, daca vor intelege sa utilizeze impotriva noastra de ajutorul ce este oferit de constringeri si vor considera ca ar trebui sa fim tratati fara

compasiune sau mila. Tocmai de aceea este intelept sa preintimpinam aceste constringeri prin intermediul autocontrolului.

SECTIUNEA 16. Va trebui sa impunem limite asupra dorintelor, sa infrinam aspiratiile, sa incercam sa temperam minia, amintindu-ne intotdeauna ca un individual nu va reusi sa obtina niciodata decit o parte infima din tot ceea ce el merita sa detina; si ca pe de alta parte orice om va fi nevoit sa intimpine cea mai mare parte din raul ce exista in aceasta viata; intr-un cuvint va trebui sa purtam si sa rabdam _ *abstinere et sustinere* _ tot ceea ce soarta intimplatoare ne va da; si daca vom da gres in a urma aceste reguli nicio pozitie ce ne poate fi oferita de catre bogatie sau de putere nu ne va putea impiedica de-a suferi cele mai mari dintre nenorocirile vietii. Tocmai acest lucru il avea in vedere Horatiu, atunci cind ne recomanda sa studiem cu atentie si sa ne interogam staruitor asupra a ceea ce consideram ca va avea cea mai mare contributie la atingerea unei vieti tihnite -- pentru a nu fi mereu agitati de dorinte si temeri, de sperante pentru lucruri ce in definitiv nu valoreaza mai nimic in aceasta viata:

> _ *Inter cuncta leges et percontabere doctos*
> *Qua ratione queas traducere leniter aevum;*
> *Ne te semper inops agitet vexetque cupido,*
> *Ne pavor, et rerum mediocriter utilium spes* _.[1]

[Nota 1: Horatiu, *Epistole*, cartea. I-a, cap. XVIII, p. 97.]

SECTIUNEA 17. Viata consta in miscare, spune Aristotel; si el are in mod evident dreptate. Noi existam din punct de vedere fizic datorita faptului ca organismul nostru este in asa fel organizat incit realizeaza o miscare constanta intre elementele sale; si daca sintem facuti pentru a exista intelectual, acest lucru se datoreaza doar acestei ocupatii ce este desfasurata in mod continuu -- indiferent cit de lunga poate fi aceasta forma de activitate practica sau mentala. Puteti observa ca acest lucru se desfasoara intocmai, prin felul in care oamenii care nu au nimic de facut sau un lucru asupra caruia vor trebui sa gindeasca, vor incepe imediat sa bata darabana cu degetele, cu genunchii, sau cu un bat, ori cu orice altceva le va cadea la indemina. Adevarul este ca natura noastra este in mod estential aflata intr-o miscare continua in caracterul sau; si foarte curind vom obosi daca nu vom avea nimic de facut; tihna ne ofera unei plictiseli intolerabile. Acest impuls catre activitate trebuie adaptat in permanenta si necesita introducerea in el a unui anumit tip de metoda care va contribui la sporirea satisfactiei ce se va obtine. *Actiune*! -- sa faci ceva, daca este posibil sa dai nastere la ceva, ori in orice caz sa inveti permanent cite ceva -- si cit de norocos este acel om care nu poate exista fara asta! Un om doreste sa se foloseasca de forta sa pentru a vedea ce efect va produce; si va primi o satisfactie deplina de la aceasta dorinta daca prin asta va putea implini sau construi ceva -- fie ca este vorba aici de o carte sau de un simplu cos de nuiele. Exista o placere directa in a

privi cum creatia cuiva incepe sa creasca sub actiunea pe care o exercita zi de zi, pina ce in cele din urma va fi terminata. Aceasta e placerea ce-i este atribuita unei opere de arta sau unui manuscris, ori chiar daca este vorba doar de un simplu lucru ce este efectuat prin munca mainilor unui om; si desigur cu cit va fi mai intensa aceasta activitate creatoare, cu atit mai mult ea va fi capabila sa ofere si o placere mai mare .

Priviti din acest punct de vedere acesti oameni sint si cei mai fericiti dintre noi, cei care sint constienti de puterea de-a da nastere unei opere marete, animati fiind de un scop ce pastreaza in sine o anumita importanta; acest lucru le ofera cel mai inalt tip de interes intregii lor vieti -- un soi de parfum rar -- care prin comparatie, in lipsa lor va face ca viata unui om obisnuit sa para foarte insipida. Pentru aceste naturi ce sint daruite cu atita bogatie viata si lumea poarta in sine o semnificatie speciala, pe linga simplul interes personal de fiecare zi pe care il impartasesc cei mai multi dintre ceilalti; si ceva mult mai inalt decit acest -- *interes formal*. El apartine vietii si lumii din care isi extrag materialul pentru opera lor; si curind ce si-au cistigat eliberarea de sub presiunea exercitata de nevoile personale, se vor indrepta sirguinciosi spre colectionarea acestor materiale carora le vor dedica intreaga lor existenta. La fel se petrec lucrurile si in ceea ce priveste intelectul lor; este vorba intr-o anumita masura de un dublu caracter, partial afectat actiunilor de fiecare zi -- acele problematici ce le sint comune lor si restului omenirii, partial acestei actiuni specifica doar lor-- *contemplarea pura si obiectiva a existentei*. Si in vreme ce in cursul timpului pe scena lumii cei mai multi dintre oameni isi vor juca mica parte ce le revine din rolul lor si apoi vor trece nevazuti mai departe, geniul va trai o viata dubla, o data jucindu-si rolul ce-l are ca actor, apoi inca o data ca simplu spectator ce asista la aceasta nesfirsita comedie a vietii.

Sa ingaduim oricarui om atunci sa implineasca ceea ce se afla in deplina concordanta cu capacitatile sale. Pentru a sustine o activitate neconventionala ce nu apartine inca niciunei sfere de activitate -- dar ce lucru mizerabil poate fi descoperit in asta! Cit de adesea nu se intimpla sa constati ca tocmai calatoriile lungi ce-au fost facute pentru a descoperi aici o placere fac ca un om sa devina complet nefericit; pentru ca in absenta a orice poate fi numit ocupatie, in cele din urma va fi fortat sa iasa in afara propriului sau element. Efortul, lupta cu dificultatile! acest lucru este la fel de natural pentru un om la fel cum este sapatul galeriilor in pamint pentru o cirtita. A descoperi toate aceste dorinte dinainte satisfacute este ceva intolerabil -- asemeni sentimentului de stagnare ce se obtine de la acele placeri ce intirzie mai mult timp decit iti este permis sa poti descoperi o desfatare in aceasta stare. Sa depasesti dificultatile inseamna sa experimentezi intreaga satisfactie ce-ti este oferita de existenta, indiferent de obstacolele ce vor fi intilnite; daca este vorba de chestiunile cotidiene ale vietii ori de cele intilnite in comert si afaceri; sau cele ce constau in efortul mintii -- acel spirit patrunzator ce incearca sa puna stapinire in intregime pe subiectele investigate. Exista intotdeauna ceva placut in lupta si in victorie. Iar daca un om nu va intilni nicio oportunitate sa o stirneasca singur, va face tot ce ii sta in

putinta sa dea nastere uneia si in deplina conformitate cu aptitudinile sale, va porni la vinatoare, sau va juca o partida de badminton in care isi va incerca indeminarea; sau condus de acest element nebanuit din natura sa va cauta o cearta cu un altul, ori va pune la cale un complot sau o intriga, sau va adopta o conduita generala proprie doar unui sarlatan si ticalos -- si toate acestea doar pentru a pune capat acestei stari de repaos care tinde sa devina intolerabila. Asa cum am remarcat deja, este dificil sa-ti pastrezi linistea launtrica daca vei descoperi ca nu ai nimic de facut: _ *difficilis in otio quies*_.

SECTIUNEA 18. Un om ar trebui sa evite a se lasa condus de fantomele nascute de imaginatia sa. Acest lucru nu este echivalent cu a se supune calauzirii ce-i este oferita de acele idei ce-au fost gindite intr-un mod clar; si cu toate acestea, aceste reguli de viata sint tocmai cele care sint folosite in mod gresit de cei mai multi dintre oameni. Daca veti examina acest lucru indeaproape, in acele circumstante ce in orice dezbatere vor rasturna scara valorilor in favoarea unui anumit curs particular, veti descoperi ca in general decizia nu va fi influentata de catre oricare dintre acele aranjamente clare de idei ce ne conduc catre o judecata formala, ci de anumite imagini fanteziste, ce par a se opune oricarei alte alternative existenta in discutie.

Intr-unul din romanele lui Voltaire sau Diderot -- am uitat din pacate referinta exacta -- eroul incepe ca un tinar Hercules aflat la rascruce de drumuri, ce nu poate vedea o alta reprezentare a virtutii decit a batrinului sau perceptor ce tine o tabachera in mana stinga din care din cind in cind ia cite o priza si continua in permanenta a tine predici morale; in vreme ce viciul apare sub forma cameristei mamei. Tine in mod special de virsta tineretii, atunci cind scopul eforturilor noastre tinde sa devina o imagine ireala a fericirii, ce continua a pluti uneori inaintea ochilor pentru jumatate, sau chiar pentru intreaga viata -- asemeni unui soi de spirit ironic; pentru ca atunci cind ne vom gindi la implinirea viselor, imaginea sa se stearga din amintire, lasindu-ne acele cunostinte ce se vor dovedi a avea doar atita valoare, incit nimic din ceea ce ne-a fost promis nu va putea fi realizat in realitate. Si cit de adesea nu se intimpla ca la fel sa se petreaca lucrurile si cu viziunile ce privesc viata noastra domestica -- imaginile in detaliu asupra cum va arata propriul nostru camin; sau a vietii alaturi de semenii nostri, ori a celei pe care o ducem in mijlocul societatii; sau din nou, a modului de viata pe care il vom duce la tara, -- tipul de casa pe care o vom avea, cum vor arata vecinatatile proprietatii noastre, genul de onoare si respect ce ne vor fi aratate, si asa mai departe – adaugindu-se tot ce isi pot reprezenta pasiunile noastre; _ *chaque fou a sa marotte* _ fiecare nebun isi are propia sa marota. Lucrurile se petrec asemenea si in legatura cu visele pe care ni le facem fata de persoana iubita. Si asta este ceva cit se poate de natural; pentru ca acele viziuni cu ajutorul carora intelegem sa ne inconjuram, ne vor afecta in mod direct, ca si cum aici ar fi vorba de obiecte ale lumii reale; si in acelasi fel ele vor exercita o influenta mult mai imediata asupra vointei decit asupra ideilor abstracte, care ne ofera doar o forma generala, schematica, vaga, ce este lipsitat in totalitate de

detalii; iar detaliile formeaza aici tocmai acea parte ce apartine realului. Ideile abstracte sint cele ce vor putea exercita asupra noastra numai o influenta indirecta si cu toate acestea cea mai mare parte din tot ce ne-a fost promis si vom reusi sa obtinem in final, se va datora exclusiv acestor idei abstracte; iar educatia este cea care implineste sarcina de-a ne invata sa ne punem intreaga incredere in aceste idei. Desigur, ideile abstracte uneori vor trebui sa fie explicate -- interpretate, cum s-ar spune -- cu ajutorul imaginilor; dar toate acestea se vor petrece intr-un mod discret, _ *cum grando salis* _. Plinius cel Batrin, *Naturalis Historia,*cu un graunte de sare/cu putin bun simt.

SECTIUNEA 19. Regula precedenta trebuie considerata un caz special al unei maxime mult mai generale, aceea potrivit careia un om nu ar trebui sa se lase niciodata stapinit el insusi de impresiile momentului, ori mai mult de atit, de aparentele exterioare, care in definitiv sint incomparabil mai puternice prin efectele lor decit simplul exercitiu pe care obisnuim sa-l facem in mintea noastra, sau acest joc al ideilor; si nu doar pentru ca aceste impresii ale momentului sint bogate tocmai in virtutile acelor elemente pe care le suplinesc, -- adesea se intimpla tocmai contrariul -- ci pentru ca ele sint ceva palpabil pentru simturi si au efect direct asupra modului lor de actiune; prin forta lor ele ne invadeaza mintea, tulburindu-ne tihna si zdruncinind din temelii hotaririle luate.

Este destul de usor de inteles ca lucrurile ce se afla pozitionate foarte aproape in raza viziunii noastre vor produce dintr-o data intregul lor efect, dar si de faptul ca acel timp si tihna sint necesare pentru functionarea gindirii noastre si pentru justa apreciere a argumentelor, tot asa cum este imposibil sa te poti gindi deodata, in acelasi moment, asupra tuturor problemelor la care va trebui sa le gasesti o rezolvare. Tocmai din acest motiv sintem atrasi cu atita forta de vraja ce ne-o ofera placerile, in ciuda tuturor determinarilor de-a rezista cu stoicism in fata dulcei lor ispite; ori de ce ne supara atit de mult criticile ce ne sint adresate, chiar daca stim ca autorul lor se gaseste in situatia unei incompetente totale pentru a emite astfel de judecati de valoare; ori de ce se intimpla sa fim atit de iritati de insulte, desi ele vin din partea unor persoane vrednice de dispret. In acelasi mod, pentru a nu oferi un alt exemplu, zece ratiuni ale mintii precum aici nu exista niciun pericol, pot fi nimicite de o singura notiune falsa, care de fapt ne este mult mai la indemina. Toate acestea sint in masura sa ilustreze lipsa radicala de ratiune ce se face simtita la baza naturii noastre umane. In mod frecvent femeile sint cele care sucomba total in fata acestei influente predominante a impresiilor ce le lasa prezentul si exista aici si citiva barbati ce dovedesc ca se lasa coplesiti de ratiunea de-a scapa de suferinte din aceleasi motive.

Daca este imposibil sa rezisti in fata efectelor influentei exterioare ce-o exercita simplul joc al gindiri, cel mai bun lucru este sa neutralizezi aceasta actiune prin intermendiul unor influente contrare; de exemplu, efectul unor insulte poate fi depasit prin cautarea societatii acelor persoane care au o parere foarte buna despre noi; iar senzatia neplacuta ce este adusa la viata de existenta unui pericol

eminent ce pluteste deasupra noastra, poate fi inlaturata fixindu-ne atentia asupra mijloacelor ce ne pot permite sa-l evitam.

Leibnitz [1] povesteste despre un Italian care a reusit sa suporte chinurile suferite pe scaunul de tortura neincetind nici macar o clipa sa se gindeasca la furcile spinzuratorii ce-l astepta afara, care a reusit in cele din urma sa scape si i-a dezvaluit acest secret; in toata acesta vreme n-a incetat nici macar o singura clipa sa-si strige: " _ *Pot sa le vad! Pot sa le vad!* _-- explicind dupa aceea ca acest comportament facea parte din planul sau.

[Nota 1: *Nouveau Essais*, Liv. I, ch. 2, sec. 11]

Dintr-un motiv asemanator vom descoperi ca este atit de dificil de-a ne pastra singuri pe aceiasi pozitie, in ceea ce priveste o anumita opinie pe care ne-o formam la un anumit moment dat -- iar asta nu pentru ca sintem indecisi, tulburati de faptul ca toti ceilalti se afla in opozitie cu noi si deopotriva cu actiunile ce le vom intreprinde, chiar daca sintem foarte siguri ca noi sintem cei care au de partea lor dreptatea, iar ceilalti se inseala. Luati de pilda cazul unui rege fugar, care incearca sa scape de pericolul de-a fi luat in captivitate, cita consolare poate descoperi in atitudinea ceremonioasa si plina de credinta a supusilor sai loiali, ce continua sa-l insoteasca in ciuda norocului shimbator al vietii si in aceste vremuri cumplite de restriste, ce se arata a fi foarte discreti tocmai pentru a nu-si trada stapinul ce calatoreste in secret _ *incognito* _; ele ar trebui sa fie cel putin tot atit necesare, incit sa reuseasca a se dovededi suficiente pentru a-l impiedica sa indoiasca de propria existenta.

SECTIUNEA 20. In prima parte a acestei lucrari am insistat asupra valorii pe care o poarta _ *starea de sanatate* _, ca principalul si cel mai important element ce contribuie la atingerea _ *fericirii* _. Permiteti-mi sa subliniez acest lucru inca o data si sa sprijin aceasta afirmatie cu ajutorul unor reguli generale in ceea ce priveste prezervarea ei.

Cel mai eficient mod de-a ne intari organismul este sa impunem asupra lui o mare cantitate de sarcini si eforturi inca din timpul acelor zile in care ne bucuram de plenitudinea fortelor noastre, -- pentru a efectua exercitii, atit asupra intregului corp, cit si asupra celor citeva parti componente si sa-l deprindem inca de pe-acum sa reziste la toate tipurile de influente nocive. Dar odata cu aparitia bolilor sau tulburarilor ce se vor manifesta, fie in corp privit ca intreg, fie in partile sale componente, va trebui sa fie adoptat un curs contrar si sa fie utilizate toate mijloacele de care dispunem pentru a ne ingriji corpul, sau acele parti ce denota o anumita slabiciune si sa-l crutam pe cit de mult posibil de orice fel de efort; pentru ca ceea ce a fost deja afectat si slabit nu mai poate fi intarit.

Masa musculara trebuie intarita printr-o utilizare energica; acest lucru nu se

aplica insa in cazul sistemului nervos care este slabit considerabil de pe urma eforturilor intelectuale. Tocmai de aceea, in vreme ce efectuam exercitiile necesare pentru intarirea muschilor, va trebui sa ne ingrijim pe cit posibil de relaxarea mintii. Ochii spre exemplu, ar trebui sa fie protejati de-a fi expusi unei lumini prea puternice -- in special atunci cind aceasta lumina este reflectata -- sau de-ai forta prea mult in intuneric, ori de o examinare indelungata a unor obiecte de mici dimensiuni; tot asa cum va trebui sa ne ferim auzul de sunetele foarte puternice. Dar mai presus de toate, n-ar trebui niciodata sa exercitam un efort prea mare asupra creierului, sau sa-l utilizam un timp prea indelungat fara odihna, ori in momentele nepotrivite acestui efort intelectual; permiteti-i un repaos in timpul siestei; pentru ca aceeasi energie vitala ce este implicata in formarea gindurilor din mintea noastra, are acum o groaza de sarcini de indeplinit in alta parte, vreau sa spun la nivelul organelor digestive, unde este ocupata cu prepararea sucului gastric si cu elaborarea secretiilor produse de organele interne. Din motive similare n-ar trebui sa impunem o sarcina prea mare asupra creierului in timpul, sau imediat dupa un efort muscular intens. Pentru ca masinaria nervoasa este in acest sens situata la acelasi nivel cu sensorii nervosi; durerea resimtita atunci cind unul din membre este ranit, isi afla sediul in creier; si in acelasi mod, in realitate nu picioarele si bratele noastre sint cele care actioneaza si se misca -- ci aici este vorba despre creier, ori mult mai strict, de acea parte a sa care actioneaza asupra centrilor nervosi situati la nivelul coloanei vertebrale, care excita -- prin intermediul impulsurilor nervoase ce sint trimise -- centri situati la nivelul membrelor si le pun in miscare. In deplin acord cu asta, atunci cind picioarele si bratele noastre sint obosite, adevaratul loc unde se regaseste aceasta senzatie este situat in creier. Acesta este motivul pentru care el se afla in conexiune doar cu acei muschi care sint pusi in miscare in mod constient si voluntar -- cu alte cuvinte, a caror actiune depinde de creier -- astfel ca tocmai aici este locul unde poate apare orice senzatie de oboseala; nu acesta este cazul insa cu acei muschi a caror actiune este involuntara, asemeni actiunii muschilor inimii. Este evident atunci prejudiciul ce este produs la nivelul creierului, prin faptul ca in acelasi moment va fi angrenat un efort muscular violent impreuna cu un efort intelectual, sau chiar imediat dupa acesta la un interval foarte scurt.

Ceea ce sustin aici nu se gaseste in nicio contradictie cu faptul ca la inceputul, sau la scurta vreme dupa ce am pornit intr-o plimbare, vom simti adesea o senzatie de crestere a vigorii intelectuale. Acea parte a creierului care intra aici in joc, nu a avut inca suficient timp sa oboseasca; si pe linga asta, un exercitiu muscular usor, conduce la o intensificare a activitatii sistemului respirator si in consecinta va conduce la o alimentare suplimentara cu oxigen a singelui arterial ce va alimenta creierul.

Este mult mai important sa permitem creierului timpul necesar de somn pentru a-si reface fortele; pentru ca somnul este pentru om intreaga natura, care este echivalenta la un ceas cu intorsul arcului ce pune in miscare intregul mecanism. [1] Aceasta durata variaza in mod proportional cu dezvoltarea si activitatea

cerebrala; depasirea ei constituie o simpla pierdere de timp, pentru ca daca se incearca acest lucru, somnul va cistiga tot atit din extinderea duratei, pe cit va putea pierde din profunzimea ei. [2]

[Nota 1: *Die Wellt as Wille und Vorstelung*, ed. a 4-a, Bk. II-a, p. 236-40.]

[Nota 2: Cf. loc: cit: p. 275. Somnul este o farima din moarte, un credit ce este facut pentru a mentine si reinnoi acea parte a vietii care a fost epuizata in timpul zilei _ *sommeil est un emprunt fait à la mort*_ somnul este un imprumut ce este facut pe seama mortii. Sau mai poate fi spus ca somnul reprezinta dobinda pe care o avem de platit pentru un capital la care vom recurge la moarte; iar in functie de cit de mare va fi rata dobinzii si regularitatea cu care va fi platita, cu atit mai indepartata va fi fixata data rascumpararii.]

Ar trebui sa fie destul de clar inteles, ca gindirea nu reprezinta nimic altceva decit aceste simple functii organice ce sint realizate la nivelul creierului; si ca el se supune acelorasi legi in ceea ce priveste actiunea si repaosul ca oricare alta functie organica. Creierul poate fi distrus daca este supus la implinirea unor sarcini exagerate, la fel ca si in cazul ochilor. Si asa cum functia stomacului este de-a efectua digestia alimentelor, la fel este si a creierului de-a gindi. Notiunea de _ *suflet* _ ca ceva elementar si imaterial, ce pur si simplu isi are salasul in creier si nu are nevoie de absolut nimic pentru a-si exercita functiile sale esentiale ce constau in mentinerea etenitatii _ *gindului* _ , fara indoiala au facut ca un mare numar de oameni sa se lase condusi spre o folosire nesabuita ce avea sa aiba ca rezultat tocmai lipsirea de stralucire a puterilor intelectuale. Insusi Frederic cel Mare a incercat o data sa-si formeze obiceiul de-a se lipsit total de timpul acordat somnului. Ar fi mult mai bine daca profesorii de filozofie s-ar abtine de la a acorda valoare unor notiuni care daca ar fi puse in practica vor avea drept rezultat obtinerea unor caractere vicioase; dar de vreme asta este ceea ce ofera filozofia universitara, atunci este doar o simpla nazuinta de fata-batrina ce incearca sa se pastreze in termeni familiari cu notiunile predate de catehism. Un om va trebui sa se obisnuiasca el insusi sa nu priveasca asupra capacitatilor sale intelectuale in alta lumina decit cea a unor functii psihologice si sa le administreze in consecinta -- pentru a le oferi asistenta sau a le supune exercitiilor, dupa cum va fi cazul; amintindu-si ca orice tip de suferinta fizica, tulburare sau boala, indiferent care este acea parte a corpului in care se manifesta, isi va exercita o parte din efectele sale si asupra psihicului. Cel mai bun sfat pe care-l cunosc in aceasta privinta este oferit de Cabanis in lucrarea sa, *Raport du physique et du moral de l'homme*. [1]

[Nota 1: Opera la care se refera aici Schopenhauer este alcatuita dintr-o serie de eseuri ce-i apatin lui Cabanis, un psiholog francez (1757 - 1808), in care autorul trateaza fenomenele morale si mentale plecind de la o baza psihologica. Catre sfirsitul vietii, Cabanis va abandona complet punctul sau de vedere materialist.]

Prin neglijarea acestor reguli multi oameni de geniu si eruditi ilustri au ajuns in mintea copiilor sau chiar au innebunit in masura in care au avansat in virsta. Pentru a nu oferi niciun alt exemplu aici, nu poate exista nicio indoiala ca poeti englezi celebri din prima parte a acestui secol, (al 18-lea) Scott, Wordsworth, Southey, au ajuns sa fie marginiti din punct de vedere intelectual si au fost incapabili sa mai dea nastere la o singura capodopera pina la sfirsitul vietii doar curind ce au trecut de virsta de saizeci de ani; si aceasta incapacitatea intelectuala poate fi urmarita prin faptul ca in aceasta perioada *s-au lasat condusi?*de promisiunile unor plati ridicate, ajungind sa trateze literatura asemeni unei chestiuni comerciale si sa scrie animati doar de aceasta umilitoare perspectiva pecuniara. Aceasta seductie exercitata asupra lor de bani i-au condus la a abuza de capacitatile lor intelectuale; iar un om ce inhama Pegasii la o munca istovitoare si isi indeamna Muzele cu biciul, va trebui in cele din urma sa plateasca o penalitate echivalenta cu ceea ce a reusit sa obtina prin intermediul abuzului exercitat prin acest tip de putere.

Pina chiar si in cazul lui Kant sint tentat sa cred ca cea de-a doua copilarie pe care el a trait-o in ultimii patru ani ai vietii, s-a datorat acestei supra-solicitari a psihicului din ultimii ani de creatie, dupa ce devenise deja faimos.

Fiecare luna a anului isi are propria sa influenta specifica asupra sanatatii si conditiilor generale ale corpului; chiar si asupra starii generale a spiritului unui om. Ea este o influenta ce depinde in primul rind de conditiile meteorologice.

CAPITOLUL III

RELATIILE NOASTRE CU CEILALTI

SECTIUNEA 21. In drumul sau prin viata un om va descoperi ca este util sa fie pregatit si capabil de-a face doua lucruri: sa priveasca mereu inainte si sa reuseasca totusi ca anumite lucruri sa le lase sa scape din raza viziunii sale; primul il va proteja de-o suita de pierderi si prejudicii, celalalt de-o multime de sfade si dispute.

Niciun om care a trait in mijlocul semenilor sai nu ar trebui sa se lepede cu totul de oricare din indivizii ce-si au locul aici prin ordinea naturii chiar daca acesta ar fi un personaj foarte rau, vrednic de dispret, ori chiar ridicol. Va trebui sa-i accepte ce pe un fapt ce nu poate fi modificat, inalterabil. Pentru ca toate sint rezultatul necesar al unui alt principiu fundamental, etern. Si in cel mai rau caz ar

trebui sa ne reamintim cuvintele lui Memfistotel: *es muss auch solche Käuze geben* [1] -- *este un lucru necesar ca aici in lume sa existe o multime de prosti si ticalosi*. Iar daca va intelege sa actionze altcumva, va comite o injustitie si va pune sub semnul intrebarii sansa la viata si la moarte a acelui om pe care l-a indepartat. Nimeni nu-si poate schimba propria individualitate specifica, caracterul moral, capacitatile intelectuale, temperamentul sau caracteristicile fizice de care el dispune; si daca vom ajunge atit de departe incit sa condamnam un om privindu-l din aceste puncte de vedere, acestuia nu-i va mai ramine nimic altceva decit sa se angajeze intr-o lupta pe viata si pe moarte impotriva noastra; pentru ca practic i-am permis dreptul de-a exista doar cu conditia de-a deveni un alt om -- ceea ce este imposibil, insasi natura sa este cea care ii va interzice asta.

[Nota 1: Goethe, *Faust*, Part. I-a.]

Astfel daca veti trai printre oameni va trebui sa acceptati ca orice om sa traiasca in deplina concordanta cu caracterul pe care acesta il are, indiferent de ceea ce se dovedeste a fi; si tot ceea ce ar trebui sa va straduiti sa faceti este mai degraba sa incercati sa va folositi de acest caracter intr-un astfel de mod in care tipul si natura lui ii permit, decit sa sperati ca veti obtine orice schimbare in el, ori sa-l condamnati pe loc pentru ceea ce reprezinta. Acesta este adevaratul sens al maximei: *traieste si lasa-i si pe altii sa traiasca*. Este oricum o sarcina la fel de dificil de implinit, in aceiasi masura in care se dovedeste a fi si la fel de adevarat; iar cel care poate evita o singura data de-a avea de-a face cu cea mai mare parte dintre semenii sai poate fi considerat un om fericit.

Arta de-a te impaca cu semenii tai poate fi invatata prin practicarea exercitiului rabdarii exercitat asupra obiectelor neinsufletite, care in virtutea unor necesitati fizice, mecanice, sau generale, opun o rezistenta incapatinata libertatii noastre de actiune -- o forma de rabdare de care este nevoie sa dai dovada in fiecare zi. Rabdarea ce-a fost cistigata astfel poate fi utilizata apoi in relatiile cu oamenii, obisnuindu-ne sa privim asupra a ceea ce se afla in opozitie la ei ca pe ceva ce inevitabil vom intilni in natura lor, ce se va ridica impotriva noastra in virtutea aceleiasi legi rigide a necesitatii, tot asa cum ea guverneaza si in cazul rezistentei manifestata de obiectele lipsite de viata. A te indigna fata de modul in care ei vor fi condusi este un lucru la fel de prostesc ca si acela de-a te infuria pe o piatra pentru ca se rostogoleste mereu in calea ta. Iar in legatura cu cei mai multi dintre oameni cel mai bun lucru pe care-l ai de facut este de-a incerca sa intelegi ca cel mai intelept este sa cunosti cum te poti folosi de aceia pe care nu-i poti schimba.

SECTIUNEA 22. Este uimitor cit de usor ori cit de repede sint simtite similitudinile sau deosebirile dintre un om si un altul, ce sint determinate de spirit si dispozitie doar curind ce-au inceput o discutie; fiecare mica gluma face ca ele

iasa in relief. Atunci cind converseaza doua persoane de o natura total diferita, aproape orice va rosti una catre cealalta va fi intr-un grad mai mare sau mai mic dispretuit si in multe cazuri va produce asupra ei o suparare reala; chiar daca conversatia se va ocupa de subiectul cel mai iesit din comun, ori de unul in care niciuna dintre parti nu are un interes real. Oamenii de naturi atit de asemanatoare pe de alta parte, vor simti imediat un tip de acord general; si daca vor fi turnati de mai multe ori in aceiasi forma, legatura specifica dintre ei va deveni o completa armonie, ori chiar o adevarata uniune.

Aceasta explica doua circumstante. Prima dintre ele arata de ce sint atit de sociabili oamenii de rind si isi vor putea gasi imediat compania, indiferent de locul unde vor merge. Ah, acesti scumpi cetateni *de bine*, acesti oameni bravi! si ce se intimpla cu cei care sint alcatuiti tocmai contrar oamenilor comuni; si cu cit sint mai diferiti fata de ei, cu atit mai nesociabili vor deveni. Pentru ca in izolarea lor sint incapabili sa descopere un singur acord de simpatie care sa le permita ca pentru o singura clipa sa gaseasca o placere extraordinara in compania lor. Pentru ca niciun om nu poate reprezenta pentru un altul, la fel cit celalalt se poate dovedi a fi pentru el. Spiritele marete sint la fel ca vulturii ce isi construiesc cuibul in singuratate, pe piscurile cele mai inalte si putin accesibile.

In al doilea rind sintem in masura sa intelegem de ce acesti oameni, de o dispozitie atit de asemanatoare, cit de repede se vor intelege unul cu celalalt, ca si cum ar fi atrasi de un cimp magnetic -- suflete inrudite ce se saluta din departare. Desigur, cea mai mare sansa de-a observa asta apartine oamenilor de gusturi vulgare si cu un intelect inferior, doar pentru ca numele lor este *legion* (multime). In vreme ce acestia ce sint in acest sens de o natura atit de rara, nu sint prea adesea intilniti; ei sint numiti distinsi tocmai pentru ca sint descoperiti doar arareori.

Sa luam cazul unui numar foarte mare de oameni ce s-au constituit ei insisi intr-o liga cu scopul de-a duce la bun sfirsit un anumit obiectiv practic; daca vor exista printre ei doi ticalosi, ei se vor recunoaste imediat unul pe celalalt, tot asa cum vor purta un bagaj asemanator si vor conspira permanent spre a obtine pe cai ilegale sau prin tradare unele avantaje doar pentru ei. In acelasi fel daca va veti imagina -- *per impossible* -- o companie destul de larga, formata din oameni spirituali si foarte inteligenti, impotriva carora exista doar doi prostanaci, e sigur ca cei doi vor fi atrasi de un sentiment de simpatie si fiecare dintre ei in secret se va bucura de-a fi descoperit cel putin o singura persoana inteligenta in intreaga societate. In realitate este cit se poate de curios sa vezi, cum doi astfel de oameni, in special daca ei sint inferiori din punct de vedere moral si intelectual, se vor recunoaste unul pe celalalt inca de la prima infatisare, cu acel zel ce-i indeamna a deveni intimi ca si cum ar fi doi vechi prieteni. Cit de voiosi si binevoitori vor deveni ca si cum ar fi fost doi vechi amici -- totul este atit de izbitor ajungind pina acolo incit cineva ar putea fi convins pe data sa imbratiseze doctrina budista de transmigratie a sufletelor, deoarece am putea presupune ca ei se gasesc in termeni atit de familiari inca de la primele stari ale existentei.

Cu toate acestea, in ciuda tuturor acestor aranjamente generale, oamenii sint foarte departe de ceea ce pot deveni impreuna; ori, intr-un anume sens, o dezordine trecatoare se va stirni intre ei. Acest lucru este datorat diversitatii de stari. Este foarte greu sa gasiti doi oameni ce se afla in aceeasi dispozitie spirituala; pentru ca asta este ceva ce variaza in functie de conditiile vietii, ocupatie, imprejurari, stare de sanatate, exercitiile mintii, starea in care spiritul se afla in acel moment, si asa mai departe. Aceste diferente date se ridica pentru a da nastere neintelegerii chiar si intre oameni de cea mai armonioasa dispozitie. Pentru a corecta balanta pentru a inlatura discordia, cum s-ar spune, -- spre a induce aici o temperatura uniforma -- aceasta sarcina va implica existenta unui grad foarte inalt de cultura. Masura in care uniformitatea multimii se va dovedi productiva pentru o companie agreabila, poate fi masurata prin efectele ei asupra unei mari multimi. Cind de exemplu, o mare parte dintre oameni sint adunati impreuna si prezentati din punctul de vedere al unui interes obiectiv, ce actioneaza asupra lor la fel si-i influenteaza intr-un mod similar, indiferent de ceea ce ar putea reprezenta-- un pericol comun, sau o speranta comuna, unele vesti neasteptate, un spectacol, o piesa de muzica, sau orice altceva de acelasi fel -- ii veti descoperi a fi cu totii insufletiti de expresia unui sentiment comun si afisind un interes sincer .

Iar in absenta unui interes obiectiv de genul celui specificat, in mod obisnuit este descoperit aici refugiul in ceva subiectiv. O sticla de vin nu constituie un mijloc neobisnuit de-a introduce un sentiment reciproc de prietenie; si chiar o ceasca de ceai sau de cafea sint folosite adesea pentru a obtine un rezultat asemanator.

Discordia, cea care descopera atit de usor calea pentru a-si face intrarea in rindul societatii, ca un efect al diferitelor multimi in care se intimpla sa fie impartita pentru moment omenirea, poate explica deasemenea in parte de ce memoria este intotdeauna idealizata si se intimpla ca doar uneori sa fie transfigurata, atitudinea pe care o avem fata de orice evenimente ce s-au petrecute in trecut -- o schimbare datorata incapacitatii de-a ne aminti toate influentele trecatoare ce ne-au disturbat linistea existentei intr-o anumita ocazie. Memoria este in acest sens utilizata ca si refugiul ce este oferit de _ *camera obscura*_; ea contracta tot ce se gaseste in interiorul spatiului de actiune aflat in puterile sale si furnizeza o imagine mult mai fina decit va permite intreaga panorama. Iar in cazul unui om, absenta este cea care ajunge intotdeauna sa-si croiasca cumva drum pentru a asigura obtinerea unei lumini avantajoase; pentru ca desi tendinta de idealizare a memoriei necesita timp pentru a-si realiza sarcina, ea isi incepe actiunea imediat. Tocmai de aceea este un lucru prudent sa-ti revezi prietenii si cunostintele numai la intervale considerabile de timp; pentru ca intilnindu-i din nou, sa puteti observa ca in tot acest timp memoria si-a mentinut actiunea vie.

SECTIUNEA 23. Niciun om nu poate vedea pina undeva _ *deasupra inaltimii*

*sale*_. Si voi explica imediat ceea ce inseamna asta.

Voi nu veti putea vedea intr-un alt om mai mult decit purtati in voi insiva; iar propria voastra inteligenta este cea care determina strict limitele ce se vor afla sub stapinirea ei. Daca inteligenta voastra se afla la un nivel foarte scazut, calitatile mentale pe de alta parte, chiar daca se vor afla la cel mai inalt nivel, nu vor putea avea niciun fel de efect; nu veti putea vedea nimic din tot ce se afla in posesia ei, cu exceptia acelei parti de cel mai mare interes din individualitate -- cu alte cuvinte, doar acea parte a caracterului si dispozitiei in care vadeste a avea si cele mai mari deficiente. Intreaga estimare pe care o veti face asupra unui om va fi limitata la defectele sale si cele mai inalte calitati spirituale nu vor exista pentru voi intr-o masura mai mare decit exista culorile pentru cei care nu le pot vedea.

Intelectul este ceva invizibil pentru un om ce nu poseda asa ceva. In orice incercare de-a efectua o critica asupra actiunilor unui altuia, partea de cunostinte ce este detinuta de critic formeaza partea esentiala a verdictului sau, ce se regaseste la baza intregii actiuni.

Pornind de aici relatiile cu ceilalti implica un proces de coborire la nivelul lor. Calitatile ce sint prezente intr-un om si absente in ceilalti, nu pot intra in joc atunci cind ei se intilnesc; si sacrificiul de sine, ce este de presupus a-l face una dintre parti, nu va primi niciun fel de recunoastere din partea celeilalte parti.

Luati in considerare cit de sordizi, cit de stupizi, intr-un cuvint, cit de _ *vulgari* _ sint cei mai multi dintre oameni si veti vedea ca este imposibil de-a purta o conversatie cu ei fara a deveni la fel de vulgari. Vulgaritatea este in acest sens asemeni electricitatii; este distribuita cu o foarte mare usurinta. Veti ajunge apoi sa apreciati adevarul si decenta expresiei: _ *a deveni comun*_; si vei fi fericit sa evitati societatea al carei singur punct de contact este doar acea parte din natura voastra, de care aveti si cele mai mici motive sa va mindriti. Astfel veti putea vedea ca in contactul cu nataraii si capetele seci, exista un singur fel de-a va arata inteligenta -- prin a nu avea nimic de-a face cu ei. Acest lucru inseamna desigur, ca atunci cind veti intra intr-o societate, va veti putea simti asemeni unui bun dansator ce este invitat la un bal, pentru ca abia la sosire sa constatate ca toti ceilalti oaspeti sint schiopi; -- si atunci, cu cine va trebui sa danseze el?

SECTIUNEA 24. Simt respect in fata omului -- iar el este doar unul dintr-o suta -- care atunci cind asteapta, sau este neangajat intr-o alta actiune, se retine de la a-si petrece timpul cu orice se intimpla sa-i stea la indemina, -- batul, cutitul, sau furculita, sau orice altceva. Probabil ca in acest timp el se gindeste la ceva.

Este foarte evident ca in cazul unei mari parti dintre oameni se intimpla ca puterea viziunii sa domine complet asupra puterii de gindire; ei par a fi constienti de existenta lor doar atunci cind isca zgomot; doar daca nu cumva se intimpla sa

fie fumatori, pentru ca si acest obicei serveste unui scop asemanator. Din aceleasi motive ei nu vor rata nici macar o singura data sa fie doar ochi si urechi la tot ce se intimpla in jurul lor.

SECTIUNEA 25. La Rochefoucauld face remarca izbitoare ca este dificil sa simti o adinca veneratie si o mare afectiune pentru una si aceeasi persoana. Daca se intimpla ca lucrurile sa se petreaca intocmai, ar trebui sa ne hotarim sa alegem intre veneratie si dragoste drept ceea ce ne dorim din partea semenilor nostri.

Dragostea lor este totdeauna egoista, desi acest lucru este exprimat in modalitati foarte diferite; iar mijloacele folosite pentru obtinerea ei nu sint intotdeauna in masura sa ne faca sa ne simtim prea mindri de noi. Un om este iubit de ceilalti in principal in functie de gradul in care el isi modeleaza aspiratiile in raport cu inteligenta si bunul simt; insa el trebuie sa actioneze intr-un mod corect si fara fatarnicie, -- nu doar sa dovedeasca indulgenta, care este in acest sens un tip de dispret. Acest lucru imi aduce aminte de o observatie foarte adevarata a lui Helvetius [1]: _ *cantitatea de inteligenta necesara pentru a ne incinta spiritul, este mult mai exact chiar masura cantitatii de inteligenta pe care o detinem* _. Avind aceasta remarca drept premiza, ne este foarte usor sa ajungem la o concluzie.

[Nota 1: Claude-Adrian Helvetius (1715-1771), scriitor Francez, foarte apreciat de Schopenhauer. Principala sa opera *De l'Espirit*, a exercitat o mare influenta si a ridicat un mare interes si opozitie la vremea publicarii, datorita materialismului accentuat al autorului.]

In legatura cu veneratia, lucrurile se petrec tocmai invers; ea este obtinuta de la oameni contrar vointei lor si din acest motiv este mascata. De aici, comparata cu dragostea, veneratia ne ofera o satisfactie mult mai reala; pentru ca ea se afla in conexiune cu valoarea personala si de asemenea, ea nu este o dovada directa de dragoste, cea care este subiectiva in natura sa, in vreme ce veneratia constituie ceva obiectiv. Pentru a fi convins, este mult mai util sa fii iubit decit sa fii venerat.

SECTIUNEA 26. Cei mai multi dintre oameni sint atit de subiectivi incit nu-i intereseaza nimic altceva in afara propriei persoane. Intotdeauna se gindesc doar la cazul lor, curind ce va fi facuta orice remarca, iar intreaga lor atentie este preocupata si absorbita in intregime de simpla referire la orice ii poate afecta personal, ceea ce face ca niciodata sa nu poata privi mult prea departe; iar rezultatul va fi acela ca nu vor avea vreodata puterea de a-si forma un punct de vedere obiectiv asupra lucrurilor, astfel incit conversatia lor va lua intocmai aceasta turnura; nu pot niciodata sa admita validarea unor argumente ce se situeaza impotriva interesului propriu, sau a propriei vanitati. De aceea atentia lor va fi distrasa usor. Ei se vor simti atit de usor ofensati, insultati sau jigniti, in orice

discutie asupra unei chestiuni impersonale, indiferent de cit de mult va veti stradui sa evitati orice posibila referire la meritul si sentimentele individuale ale celui pe care il aveti inainte; pentru ca orice veti putea rosti le va rani cel mai probabil sentimentele. In general oamenii nu acorda atentie la ceea ce nu-i afecteaza personal. O observatie adevarata si izbitoare, fina subtila si spirituala, sint lucruri pe care ei l-au pierdut; nu le pot intelege ori simti. Dar orice poate atinge ridicola lor vanitate, in modul cel mai indepartat si indirect, ori reflectiile ce vor produce prejudicii asupra extrem de pretiosului sine -- la toate acestea, ei sint deosebit de sensibili. In acest sens sint asemeni acelui mic catel, ai carui pasi ii puteti trata neglijent, deoarece stiti foarte bine unde se afla doar dupa latratul lui strident; sau din nou, asemeni unui om suferind, acoperit de boli si de nevoi, a carui principala grije trebuie sa fie indreptata spre a evita sa se miste in mod inutil. In anumiti indivizi acest sentiment ajunge sa treaca la drept cuvint, ca daca vor discuta cu cineva, iar acestia vor manifesta, sau nu vor masca suficient, inteligenta sau discernamintul lor, acest lucru va apare drept un adevarat afront; desi in momentul in care vor incerca sa le ascunda, acest lucru va insemna manifestarea unui scop ticalos si pina si cel mai de incredere om va incerca a medita in van asupra comportamentului sau si isi va stoarce creierii sa descopere ce-a facut posibil sa exercite asupra lor o asemenea cantitate de rautate si de ura.

In schimb, este la fel de usor sa-i flatezi si sa-i cuceresti; iar datorita acestui lucru judecata lor este in mod obisnuit corupta, iar opiniile lor nu sint influentate de ceea ce in mod real este adevarat si drept, ci de favorurile oferite din partea partidului sau clasei careia ii apartin. Iar ultima lor ratiune este aceea ca in astfel de persoane, forta vointei este cea care predomina asupra cunostintelor; si prin urmare slaba lor inteligenta este cu totul aflata in serviciul vointei si nu se vor putea elibera niciodata ei insisi de sub un asemenea serviciu, nici macar pentru un singur moment.

Astrologia furnizeaza o dovada magnifica asupra acestei tendinte subiective mizerabile, ce se face simtita in om si ce-l face sa priveasca asupra tuturor lucrurilor aflate in sfera sa de interes ca si cum toate ar lua nastere doar prin el si sa nu se gindeasca absolut deloc asupra celorlalte, ce nu sint legate in mod direct de interesul sau. Telul astrologiei este acela de-a aduce miscarea corpurilor celeste intr-o relatie cu nefericitul *Ego,* de-a stabili o conexiune intre o cometa de pe cer si sfada si ticalosia existenta pe pamint. [1]

[Nota 1: Vezi, de exemplu, Stobasus, *Eclog*. I, XXII. 9.]

SECTIUNEA 27. Atunci cind este facuta o declaratie gresita si se va intimpla ca ea sa fie bine primita, indiferent ca acest lucru se petrece in public, in societate, sau in paginile unei carti, -- sau in orice caz, sa nu fie imediat respinsa, -- nu exista in asta niciun motiv de disperare, ori care sa va indreptateasca sa credeti ca va ramine neschimbat. Ar trebui sa va imbarbatati, reflectind asupra faptului ca aceasta chestiune va fi dupa aceea in mod gradual subiectul unei examinari

atente; lumina va fi atintita asupra ei; va fi gindita, considerata, discutata si in general, in cele din urma, se va atinge punctul de vedere corect asupra ei; astfel ca, dupa un timp, -- durata va depinde de dificultatea subiectului -- cu totii vor intelege ceea ce o minte patrunzatoare a intrezarit dintr-o singura privire.

Intre timp, desigur, va trebui sa aveti rabdare. Cel care poate intrezari adevarul in mijlocul orbirii generale este la fel ca un om al carui ceas va continua sa mentina timpul real, in vreme ce toate ceasurile din intregul oras in care el traieste vor arata un timp gresit. El este singurul ce are cunostinta de timpul corect; dar ce folos va putea avea din asta? toti locuitorii orasului vor urma cursul aratat de ceasurile ce functioneaza gresit, mai putin doar cel care stie ca ceasul sau e singurul ce continua sa pastreze timpul real.

SECTIUNEA 28. Oamenii sint la fel ca si copii, prin aceea ca daca-i veti rasfata prea mult, curind, ei vor deveni obraznici.

Tocmai de aceea nu este bine sa fii prea indulgent sau marinimos fata de nimeni. Veti putea lua aceasta drept o regula generala, in asa fel incit nu veti ajunge niciodata in situatia de a va pierde un prieten refuzind sa-i imprumutati o suma de bani, lucru ce va fi foarte usor de facut dealtfel, daca ii veti acorda imprumutul; si dintr-un motiv similar, nu va veti instraina prea repede fata de oameni manifestind un comportament plin de mindrie si nepasare; dar daca veti fi foarte amabil si politicos fata de ei, veti reusi adesea sa-i faceti sa devina intoleranti si plini de aroganta; si in acest fel intre voi si ei se va putea deschide o prapastie.

Exista aici un lucru, care mai mult decit toate celelalte ii determina pe oameni sa-si piarda orice echilibru -- gindul ca depindeti de ei. Iar acest lucru este capabil cu siguranta sa-i determine sa manifeste un comportament insolent si tiranic. Exista aici un soi de oameni ce vor deveni imediat nepoliticosi daca veti intra in orice tip de relatie cu ei; de exemplu, daca veti avea ocazia sa conversati adesea pe teme confidentiale, vor deveni curind capriciosi si-si vor permite din ce in ce mai multa libertate fata de voi, incercind apoi, ca la fel sa modifice si legile de politete. Tocmai de aceea sint atit de putini cei carora le puteti permite sa devina intimi si de ce va trebui sa evitati a deveni prea familiari cu oamenii vulgari. Daca un om va incepe sa gindeasca la faptul ca sinteti mult mai dependent fata de el decit este el fata de voi, se va simti dintr-o data ca si cum i-ati fi furat ceva; si stradania sa va fi insotita de razbunare, in dorinta de-a recupera ce a pierdut. Singura cale de-a obtine superioritatea in relatiile cu oamenii, este de-a le permite sa intrevada ca sinteti independent fata de ei.

Si este recomandabil sa le permiteti tuturor cunostintelor voastre sa poata observa acest aspect -- indiferent daca sint barbati sau femei -- vor putea astfel sa inteleaga acum ca puteti foarte usor sa va dispensati de compania lor. Acest lucru va contribui la consolidarea legaturilor de prietenie. Nici chiar in cazul celor mai multi dintre oameni nu va constitui niciun rau in a amesteca din cind in cind un graunte de indiferenta in relatiile cu ei; acest lucru ii va determina sa

considere cu atit mai valoroasa prietenia cu ei. _ *Chi non istima vien stimato* _, asa cum spune un subtil proverb Italian -- *cel care va trata cu indiferenta isi va cistiga respectul*. Dar daca vom pretui foarte mult o anumita persoana, va trebui sa ascundem fata de ea acest lucru ca si cum aici ar fi vorba de-o crima. Asta nu va fi ceva foarte placut, insa este un lucru foarte corect. Iar daca un caine nu suporta sa fie tratat cu prea multa afectiune, ce sa mai spunem atunci despre un om!

SECTIUNEA 29. Se intimpla adesea ca oamenii de cel mai nobil caracter, ce au fost daruiti cu cele mai inalte facultati intelectuale, sa tradeze o lipsa de intelepciune practica si o deficienta in cunostintele lor asupra omenirii, in mod special atunci cind ei vor fi tineri; iar rezultatul este acela, ca in relatiile pe care le au cu ceilalti, va fi destul de usor sa fie indusi in eroare sau inselati; de cealalta parte, cei de-o natura cit mai comuna sint mult mai pregatiti in fata provocarilor, iar traseul lor prin viata va fi incununat de succes.

Motivul pentru care se intimpla asta, este acela ca atunci cind un om are o experienta de viata redusa, sau aceasta ii lipseste intru-totul, el va fi obligat sa judece toate plecind de la propriile notiuni cistigate in trecut; iar in chestiunile ce implica emiterea de judecati de valoare, o notiune dobindita anterior nu poate fi situata la aceiasi valoare cu experienta. Pentru ca in legatura cu cei mai comuni dintre oameni, o notiune precedenta, inseamna doar propriul lor punct de vedere egoist. Acest lucru nu se petrece insa si in cazul celor al caror caracter si capacitati intelectuale sint situate peste medie; pentru ei este exact in acest sens -- tocmai acest altruism -- si prin el, ei se deosebesc de restul omenirii. Iar asa cum vor judeca actiunile si gindurile celorlalti oameni prin propriile standarde, rezultatul nu va fi totdeauna in concordanta cu calculele lor.

Dar daca, in cele din urma, un om de un nobil caracter va fi pus in situatia de-a evalua, prin efectul experientei proprii, sau prin lectiile pe care le-a primit din partea celorlalti, la ce se poate astepta din partea omenirii in general -- si anume ca cca. 5/6 din ei sint astfel constituiti din punct de vedere moral si intelectual, incit daca circumstantele nu vor fi de asa natura incit sa va oblige sa intrati in legatura cu ei, cel mai bun lucru pe care il aveti de facut este sa va feriti din calea lor si sa va tineti cit mai departe posibil de-a avea de-a face cu ei, -- iar prin asta veti fi inca foarte departe de-a elabora o imagine adecvata, capabila sa infatiseze in adevarata sa splendoare scopurile meschine si josnicia existenta in insasi radacinile naturii lor! iar acest lucru doar pentru ca pe toata durata vietii sa trebuiasca a fi extinse si adaugate noi forme ce se vor naste din aceasta inferioritate de caracter; si intre timp, pentru a intelege in cele din urma ca doar aceasta este cumplita realitate ce se ascunde sub numele atit de pretentios de om, el va comite un mare numar de erori si isi va produce rau singur.

Apoi din nou, dupa ce au simtit din plin lectiile aspre ce le-au fost predate, se va mai intimpla uneori, atunci cind se vor afla in societatea unor oameni pe care nu-i cunosc, sa fie surprinsi sa descopere cit de echitabili par, atit in conversatie cit si

in modul lor de-a fi -- de fapt, foarte onesti, sinceri, virtuosi si loiali si in acelasi timp, atit de ticalosi si vicleni!

Dar acest lucru n-ar trebui sa fie de mirare deloc. Natura nu este asemeni acelor poeti stingaci, care in incercarea de-a ne infatisa un tilhar sau netot, isi implinesc sarcina cu atita lipsa de abilitate si cu o asemenea transparenta asupra planului general, incit aproape ca ti-l poti imagina pe poet stind alaturi de fiecare din caracterele operei sale si dezavuand continuu sentimentele lor, rostind catre tine pe un ton de avertizare: _ *Acesta este un tilhar; astalalt e un tantalau; nu lua aminte le ceea ce vor spune* _. Natura actioneaza asemeni unor poeti de talia lui Shakespeare si Goethe, ce reusesc pentru fiecare din personajele lor -- chiar daca ar fi vorba de diavol insusi! -- sa apara a fi perfecti in momentul in care ni se infatiseaza in mijlocul piesei; personajele sint descrise atit de obiectiv, incit ele incita interesul nostru si ne vor constringe sa simpatizam cu aceasta viziune; pentru ca asemeni oricarei alte opere a Naturii, fiecare din aceste caractere evolueaza ca rezultat al unor legitati sau principii ascunse, ce determina ca tot ceea ce spun sau fac sa apara atit de natural si prin asta, atit de necesar. Iar voi veti ramine a fi intotdeauna doar o biata prada sau o simpla jucarie pentru diavol si pentru toti nataraii din aceasta lume, daca va veti astepta sa-i vedeti vreodata purtindu-si coarnele sau zornaindu-si clopotele lor de clovni.

Si ar trebui sa va reamintiti ca in relatiile cu ceilalti, oamenii sint asemeni Zeului Ianus, la fel ca luna, sau asemeni unui cocosat; ei isi vor dezvalui intotdeauna doar una din fetele lor. Fiecare om are un talent innascut pentru imitatie, -- pentru a-si construi o masca pentru fizionomia sa, astfel ca vor arata intotdeauna intocmai precum au si pretentia de-a fi; si de vreme ce intotdeauna isi vor face calculele in interiorul liniilor propriei naturi individuale, aparenta pe care o poarta cu atita distinctie va avea un efect la fel de inselator. Vor continua sa-si poarte mastile chiar si atunci cind obiectivul este de a le face placere sa creada ca in acest fel reusesc sa se transforme intr-un om respectabil; si va trebui sa le acordati tot atita atentie ca si cum ar fi modelati din ceara sau carton, fara sa uitati niciodata acel excelent proverb italian: *non é si tristo cane che non meni la coda - nu exista aici niciun caine, oricit ar putea fi de rau, care totusi sa nu dea si din coada*.

In orice caz, este bine sa aveti grije pentru a nu va forma o impresie deosebita fata de o anumita persoana ce v-a devenit cunoscuta doar de foarte putina vreme, pentru ca in acest fel poate deveni foarte probabil ca acea persoana sa va dezamageasca mai apoi; iar atunci va veti simti rusinati de voi insiva si veti suferi probabil si o anumita lezare de pe urma acestei nebunii. Si de vreme ce tot ne aflam la acest subiect, exista aici si un alt fapt ce merita mentionat. Un om isi dezvaluie caracterul tocmai in felul in care se ocupa de lucrurile marunte, -- pentru ca tocmai atunci este si mai putin prevazator. Acest tip de ocazii va va oferi adesea prilejul de-a observa egoismul fara margini din natura umana si totala lipsa de consideratie pentru ceilalti oameni; si daca aceste defecte se arata singure in legatura cu lucrurile ce sint total lipsite de importanta si valoare, sau

din simplul comportament general, veti descoperi ca ele sint cele ce stau deasemenea si la baza actiunilor sale si in ceea ce priveste chestiunile de-o mare importanta, desi tocmai acest lucru incearca sa-l ascunda de fapt. Aceasta constituie o oportunitate ce nu ar trebui sa fie pierduta din vedere deloc. Daca in micile chestiuni ale vietii de fiecare zi, -- in lucrurile marunte, acele chestiuni ce sint guvernate de regula _ *de minimis non*_, -- acest om este neintelept si cauta doar ceea ce este avantajos sau convenabil pentru el insusi, chiar daca acest lucru va prejudicia drepturile celorlalti; daca isi va insusi pentru sine ceea ce apartine in mod egal tuturor celorlalti, puteti fi siguri ca in inima sa nu exista simtul dreptatii si ca in acelasi fel ar putea fi si un ticalos fara pereche si ca doar legea si constringerile impuse de societate sint cele care fac sa aiba mainile legate. Nu va incredeti in el atunci cind va pasi peste pragul usii voastre. El, care nu se teme de-a rupe regulile cercului sau privat, le va rupe si pe cele ale statului atunci cind va putea face acest lucru fara a se teme de primejdia de-a suferi o pedeapsa.

Daca un om obisnuit este astfel constituit incit binele depaseste cantitatea ce este reprezentata de rau, ar fi mult mai indicat ca el sa se bazeze pe simtul sau de justitie, de corectitudine, de dreptate, de recunostinta, fidelitate, dragoste sau compasiune, decit a se lasa influentat de spaimele lui; dar daca este cazul contrar si raul din sine depaseste suma ce-o reprezinta binele, o conduita diametral opusa este cu mult mai potrivita.

Daca orice persoana aflata intr-o anumita relatie cu noi sau o simpla cunostinta, va expune caracteristici suparatoare sau neplacute, tot ce avem de facut este sa ne intrebam daca un astfel de om se poate ridica sau nu la o asemenea valoare incit ne poate oferi o expunere frecventa si repetata a acelorasi trasaturi intr-o forma mult mai agravanta; [1] In cazul unui raspuns afirmativ la aceasta intrebare nu vor exista prea multe de spus, deoarece orice discutie este de prisos. Va trebui sa lasam lucrurile sa-si urmeze cursul, facind unele observatii sau chiar lipsindu-ne de ele; dar ar trebui sa ne reamintim totusi ca prin aceasta ne expunem singuri la o repetare a acelorasi ofense. Daca raspunsul este negativ, va trebui s-o rupem definitiv cu acesti vrednici prieteni; ori daca este cazul unor angajati, sa renuntam la serviciile lor. Pentru ca in mod inevitabil vor repeta ofensa, sau vor face ceva echivalent, astfel incit in cele din urma se va ajunge la o repetare a situatiei, chiar daca pentru moment sint cit se poate de sinceri si convinsi in asigurarile ce le ofera tocmai de faptul contrar. Nu exista nimic in lume, dar absolut nimic, astfel incit un om sa nu poata dispune in privinta lui de exercitiul uitarii, -- cu exceptia _ *sinelui, a propriului sau caracter* _. Pentru ca tocmai caracterul este incorigibil; deoarece toate actiunile oamenilor isi au izvorul in anumite principii launtrice in virtutea carora el va actiona la fel in circumstante asemanatoare; si nu va putea niciodata sa actioneze altfel. Permiteti-mi sa fac referire aici la eseul meu intitulat "*Libertatea Vointei"*, -- la parcurgerea lui se va risipi orice iluzie din mintea cititorului pe tema acestui subiect.

[Nota 1: A uita si a ierta - inseamna sa inlaturi bruma de experienta ce-a fost atit

de scump acumulata in timp.]

Incercarea de impacare cu un prieten la care ai renuntat deja este o forma de slabiciune; si vei plati pretul potrivit atunci cind se va ivi prima ocazie favorabila, asemanatoare cu acea situatie ce-a determinat cu exactitate incalcarea acestei reguli; ba chiar acest lucru se va intimpla cu mai mare indrazneala, pentru ca aici este vorba de o constiinta secreta la care nu veti putea avea acces. Acelasi lucru se petrece si in legatura cu acei angajati pe care i-ati concediat si au intrat intre timp din nou in serviciul vostru.

Din acelasi motiv, ar trebui sa va asteptati ca oamenii sa continue sa actioneze intr-un mod similar in situatia in care acele circumstantele au fost schimbate. Realitatea este ca oamenii isi modifica sentimentele si conduita la fel de repede cum se schimba si interesul lor; si renuntarea lor este in acest sens o nota ce va trebui achitata pentru o plata dedusa, astfel ca omul va trebui sa fie mult prea marginit incit sa acepte o astfel de plata din care s-au facut deduceri, fara sa protesteze in acest sens; in conformitate cu asta, sa presupunem ca veti dori sa stiti cum se va comporta un om intr-o functie in care va ginditi sa-l numiti; si ar trebui in acest sens sa nu va bizuiti pe asteptarile voastre sau pe asigurarile si promisiunile lui. Pentru ca si daca vom pleca de la premiza ca el va fi cit se poate de sincer, se va referi in acest sens la chestiuni despre care nu poseda niciun fel de cunostinte care sa-i permita sa faca aprecieri corecte. Singurul mod in care va puteti asigura de modul cum are sa se comporte este de-a lua in considerare circumstantele in care va fi plasat si masura in care ele se pot dovedi a fi in conflict cu caracterul sau.

Daca veti dori sa obtineti o imagine profunda si clara -- si acest lucru se va dovedi extrem de necesar -- asupra interiorului reprezentat de acele elemente de melancolie dar tot atit de adevarate, din care sintem creiati cei mai multi dintre noi, veti descoperi un lucru foarte instructiv in a urmari modul in care se comporta personajele din paginile de literatura, ca pe un comentariu asupra a ceea ce oamenii vor face in viata reala si _ *vice versa* _. Experienta astfel capatata se va dovedi foarte folositoare pentru a evita apoi conceperea unor idei gresite, indiferent daca aceste se vor referi la voi sau la ceilalti. Dar daca veti intilni orice caracteristica specifica a ticalosiei sau prostiei -- in viata sau in literatura, -- va trebui sa fiti deosebit de precaut pentru a nu-i permite sa va chinuie si sa va aduca o prea mare nefericire, dar pe care sa reusiti totusi s-o priviti ca pe un simplu adaos la suma cunostintelor voastre -- un nou fapt ce va trebui avut in vedere in procesul de studiu asupra caracterului umanitatii. Atitudinea voastra va trebui sa fie cea a unui mineralog ce va ramine uimit in fata unui exponat extrem de specific al unui mineral de abia descoperit.

Desigur, vor exista unele actiuni extrem de speciale care vor fi aproape imposibil de inteles imediat ce ele se ridica, tot asa cum aici exista o diferenta enorma intre un om si un altul; dar in general, tot ce-a fost rostit cu multa vreme in urma

este la fel de real si acum, iar lumea a fost intocmita si continua sa existe intr-un mod extrem de gresit. In tarile barbare un om il maninca pe celalalt, in tarile civilizate un om il inseala pe celalalt; iar tocmai asta este ceea ce oamenii obisnuiesc in genere a numi: *calea lumii* ! Ce semnificatie poarta in sine Statul si toate celalalte sisteme elaborate ale masinariei politice si regulile lor de forta, indiferent daca acestea se regasesc aplicate aici acasa, sau in politica externa, -- pot oare ele reprezenta altceva decit bariere artificiale ce-au fost ridicate impotriva inechitatii fara de margini a omenirii? Oare nu ne arata intreaga noastra istorie, ca atunci cind un rege, sau un om, este puternic si poporul sau atinge un anumit grad de prosperitate, nu va pregeta deloc de-a se folosi de institutiile statului, pentru a-i trimite asemeni unor bande de tilhari, nu doar impotriva statelor invecinate, dar pina chiar si asupra proprilor sai supusi? Nu sint oare in ultima instanta folosite toate razboaiele, doar ca un pretext si mijloc de jaf si de prada? In cea mai indepartata antichitate si intr-o oarecare masura si in Evul Mediu cei cuceriti deveneau sclavi, -- cu alte cuvinte, intreaga lor viata trebuiau sa munceasca in folosul celor care i-au cucerit; si unde exista oare vreo diferenta intre acesti sclavi si sarcina platii unor impozite atit de impovaratoare care in sine reprezinta rezultatul unei vieti de munca ce in cazul nostru ne aduce in aceiasi stare de sclavie?

Toate razboaiele, spunea Voltaire, *sint doar un pretext pentru jaf* ; iar Germani ar trebui sa ia aceasta maxima ca pe un avertisment.

SECTIUNEA 30. Niciun om nu este intr-atit de desavirsit incit sa se lase intru-totul pe seama lui pentru a-si urma propriul drum; orice om are nevoie sa se ghideze dupa un plan dinainte stabilit pentru a putea sa urmeze cu certitudine regulile generale. Dar daca acest lucru este dus mult prea departe si va incerca sa-si asume un caracter, care pentru el nu este natural ori innascut in sine, ci doar o achizitie artificiala sau rezultatul unui proces de rationamente, va descoperi foarte curind ca Natura nu poate fi fortata si daca va depasi aceste limite ea va riposta in ciuda oricarui efort pe care il va depune --

_ *Naturam expelles furca, tamen usque recurret*_.

A intelege regula ce guverneaza conduita fata de ceilalti, chiar si pentru a o descoperi pentru tine si a o putea exprima clar, este destul de simplu; si cu toate acestea, foarte curind dupa aceea, regula va fi incalcata in practica. Dar asta n-ar trebui sa constituie un motiv de disperare; si nu este absolut necesar sa va construiti viata in deplina concordanta cu maximele si ideile abstracte, este mult mai bine sa traiti asa cum va place. Aici, ca si in toate celelalte forme ale instructiei teoretice, in care obiectivul este atingerea unor rezultate practice, primul lucru este cel de-a intelege regulile; cel de-al doilea este de-a invata aplicarea lor in practica. Teoria poate fi imediat inteleasa printr-un efort al ratiunii, in vreme ce aplicarea ei in practica este cistigata doar odata cu experienta, in cursul trecerii timpului.

Un copil poate invata sa cinte note variate la un instrument muzical, sau diferitele pozitii ce exista in scrima; si atunci cind va face o gresala, tot asa cum acest lucru este foarte sigur ca se va intimpla, indiferent de cit de intens si de constincios se va instrui el, va fi putea sa gindeasca ca ar fi imposibil sa respecte toate regulile atunci cind va fi pus sa cinte o melodie dupa o partitura, sau va fi provocat la duel de un adversar feroce. Dar pentru toate acestea, practica graduala este cea care il va face perfect, prin intermediul unei lungi serii de erori, de eforturi si esecuri. Lucrurile vor decurge intru-totul asemeni multor alte procese de instruire; in cursul de invatare a scrierii si vorbirii limbii Latine, un om va uita adesea regulile gramaticale; si doar printr-o lunga practica un netot va fi transformat intr-un om curtenitor, tot asa cum un om pasional va putea deveni un spirit subtil si intelept, sau o persoana sincera, rezervata, ori o personalitate nobila se va preface intr-una ironica. Dar desi o astfel de disciplina a sinelui este rezultatul unei lungi deprinderi, ea actioneaza intotdeauna printr-un anumit tip de impuneri exterioare, carora Natura nu va inceta niciodata sa le reziste si uneori, in mod neasteptat, le va birui. Diferenta dintre actiune, in conformitate cu principiile abstracte si actiunea ca rezultat al unor tendinte originale, innascute, este aceeasi ca cea dintre un rezultat al actiunii umane, sa spunem, un ceas -- unde forma si miscarea sint imprimate direct intr-o materie lipsita de forma si miscare -- si un organism viu, unde forma si materia sint una, si fiecare dintre ele este inseparabila de cealalta.

Exista o maxima ce-a fost atribuita Imparatului Napoleon, ce exprima relatia dintre caracterul innascut si cel dobindit, care confirma intocmai ceea ce-am rostit: _ *tot ce nu este natural este imperfect* _; -- o regula cu aplicatie universala, indiferent daca este vorba de sfera fizicii sau de cea a moralei. Singura exceptie ce gindesc ca exista, este cea a aventurinei [1]. o substanta cunoscuta de mineralogi, care in stare naturala nu poate fi comparata cu cea obtinuta artificial.

[Nota 1: Aventurina este un anumit tip de cuart descoperit in stare naturala foarte rar; si acelasi nume este dat unei sticle speciale de culoare maronie, obtinuta in atelierele de la Murano, celebra de altfel sub numele de sticla de Murano. Numele deriva de la faptul ca descoperirea ei este datorata mai mult norocului – *arventura*. Ib. it.]

Si in aceasta conexiune, permiteti-mi sa rostesc un cuvint de protest impotriva oricarei forme de _ *falsitate* _. Ea este cea care intotdeauna va determina un sentiment de dispret; in primul rind, pentru ca ea este cea care sustine insalatoria, iar orice forma de amagire este un act de lasitate pentru ca la bazele sale este situata teama; si in al doilea rind, ea este cea care pledeaza in favoarea condamnarii de sine, pentru ca acest lucru inseamna ca un om va incerca sa para ceea ce el nu este si prin aceasta ceva ce el gindeste ca ar putea fi mult mai bun decit ceea ce este in realitate. A afisa o calitate si a te fali cu ea este echivalent cu recunoasterea ca nu te afli in posesia ei. Daca este vorba aici de curaj sau invatatura, ori inteligenta, sau spirit, ori succesul in cucerirea femeilor, bogatie sau pozitie sociala, sau orice altceva poate fi din tot

ceea ce de regula constituie un subiect de mindrie pentru un om, puteti retine din toata aceasta fala ca acest lucru constituie tocmai ceea in ce acest om se dovedeste mai curind a fi slab; pentru ca daca un om poseda o anumita facultate deplin, nu se va intimpla sa faca parada de detinerea ei; va fi destul de multumit sa stie ca se afla in posesia ei. Acesta este intelesul urmatorului proverb Spaniol: _ *herradura que chacolotea clavo le falta*_ -- *o copita ce zangane tradeaza intotdeauna lipsa unui cui*. Pentru a fi sigur, asa cum am spus inca de prima oara, niciun om nu ar trebui sa lase friul prea liber naturii sale si sa se arate intocmai cum este; pentru ca aici exista nenumarate rele si parti bestiale ce este necesar sa fie ascunse vederii; si acest lucru justifica atitudinea negativa a disimularii, insa nu justifica pretentia reala de-a detine calitati ce in realitate nu exista in noi. Ar trebui deasemenea reamintit, ca falsitatea este recunoscuta inca de la prima vedere si chiar dinainte este destul de limpede ceea ce este fals. Si in final, falsitatea, ipocrizia, minciuna, nu pot dainui prea mult, si intr-o buna zi mastile vor trebui sa cada.

_ *Nemo potest personam diu ferre fictam*_, spunea Seneca; [1]
_ *ficta cito in naturam suam recidunt*_

- nimeni nu poate persevera prea mult timp intr-un caracter inchipuit; pentru ca in cele din urma natura se va reafirma singura.

[Nota 1: Seneca, *De Clementia*, I, 1.]

SECTIUNEA 31. Un om poarta greutatea propriului sau corp fara sa priceapa acest lucru, insa curind va resimti greutatea unui altuia doar daca va incerca sa-l ridice; in acelasi fel, un om poate vedea foarte usor deficientele si viciile altor oameni, insa va fi orb in fata celor ce-i apartin lui. Acest tip de aranjament are un avantaj: ii transforma pe ceilalti oameni intr-un tip de oglinda in care omul poate intrezari tot ce inseamna viciu, defect, proasta purtare, si ce este detestabil in propria sa natura; in general aceasta este vechea poveste a cainelui ce latra la propria sa imagine ce este oglindita in apa; pentru ca ceea ce vede este el insusi si nu un alt caine, asa cum in mod fals isi imagineaza el.

Cel care-i critica pe ceilalti lucreaza la reformarea lui. Cei care isi formeaza obiceiul secret de-a scruta comportamentul general al celorlalti oameni si trec la a judeca sever tot ceea ce fac sau nu fac altii, contribuie in acest mod la imbunatatirea sinelui si actioneaza in sensul propriei perfectionari; pentru ca vor avea suficient simt al dreptatii si destula mindrie si vanitate pentru a evita in cazul lor tocmai ceea ce condamna cu atita duritate la ceilalti. Oamenii toleranti sint in opozitie cu ei si reclama in cazul lor aceiasi indulgenta ce o arata fata de semenii lor -- _ *hanc veniam damus petimusque vicissim*_. Este foarte bine si convenabil ca Biblia vorbeste de paiul din ochiul celuilalt si de birna din ochiul tau. Prin Natura lor ochii sint astfel constituiti incit au posibilitatea de-a vedea toate celelalte lucruri, fara insa sa se poata vedea vreodata pe ei insisi; de aceea

observarea si blamarea defectelor celorlalti este cea mai potrivita cale pentru a deveni constient de propriile erori. In acest sens avem nevoie de o oglinda care sa ne ofere posibilitatea de-a ne corija propria moralitate.

Aceleasi reguli se aplica si in cazul stilului si manierei de-a scrie. Daca in loc de-a critica, veti trece la a aplauda orice noua nebunie ce se poate naste in aceasta materie, veti ajunge sa le imitati. Din aceasta cauza toate neroziile aparute in literatura si-au gasit o raspindire atit de larga in intreaga Germanie. Germanii sint un popor foarte tolerant -- iar acest lucru poate fi remarcat de oricine! Maxima lor este _ *Hanc veniam damus petimusque vicissim*_.

SECTIUNEA 32. Inca de tinar, un om de un nobil caracter va cultiva relatiile ce predomina printre oameni si a aliantelor la care aceste relatii conduc, ce la baza si in esenta lor sint _ *ideale* _ prin insasi natura lor; ca un mod de-a spune, ele continua sa fie bazate pe similitudinile sau dispozitia, ori sentimentele sau gustul, ori puterile intelectuale, si asa mai departe.

Dar mai tirziu va descoperi fundatiile _ *reale* _ ce constituie temelia acestor aliante; si faptul ca ele sint bazate pe unele interese _ *materiale* _. Aceasta este baza reala aproape a tuturor aliantelor; cei mai multi dintre oameni nu au niciun fel de notiuni fondate pe un alt tip de baze. In conformitate cu asta, vom descoperi ca omul este masurat intotdeauna prin functia pe care o detine, prin ocupatia sa, nationalitatea, sau relatiile de familie -- cu alte cuvinte, prin acea pozitie si caractere ce i-au fost atribuite prin rinduielile conventionale, prin intermediul carora este etichetat si tratat intocmai asemeni unei marfi. Nu este facuta insa niciodata o referire asupra a ceea ce el reprezinta in sine, ca om, -- ca o masura a calitatilor personale -- decit doar de dragul convenientelor; si in acelasi fel, tocmai acea imagine exceptionala a omului, este luata in seama doar pentru a fi pusa de-o parte si ignorata, moment pe care orice om il va considera pe buna dreptate atit de dezagreabil; iar acest lucru se intimpla in mod obisnuit. Si cu cit mai mare va fi meritul personal al unui om, cu atit mai putina placere va primi prin intermedierea acestor aranjamente conventionale; si va incerca sa se retraga din acea societate din care face parte. Motivul pentru care aceste rinduieli exista in definitiv, este acela simplu ca in lumea noastra, nenorocirea si mizeria sint trasaturile ei fundamentale; tocmai de-aceea este esential si de-o importanta maxima ca o problematica a vietii, sa incerci sa faci tot ce-ti sta in puteri spre alinarea lor.

SECTIUNEA 33. Tot asa cum banii de hirtie circula in lume in locul monedei reale, tot aici este se intimpla ca in locul stimei si pretuirii adevarate, a prieteniei autentice, sa puteti observa doar un show jalnic ce incearca sa mimeze lucrurile reale pe cit de bine poate realiza asta.

Pe de alta parte, va puteti intreba daca exista oameni care intr-adevar merita sa fie platiti cu moneda reala. Din partea mea, voi arata cu certitudine intotdeauna mai mult respect fata de un caine loial ce se bucura sincer dind din coada, decit

fata de o suta de astfel de demonstratii ce infatiseaza valoarea reala a pretuirii omenesti!

Prietenia adevarata si sincera presupune o puternica simpatie fata de bucuriile si necazurile celuilalt -- pur obiectiva in caracterul sau si cit se poate de dezinteresata; iar aceasta la rindul ei inseamna o identificare absoluta a sinelui cu obiectul prieteniei. Egoismul naturii umane se afla intr-un antagonism atit de puternic cu orice astfel de simpatie, incit adevarata prietenie apartine unei categorii de lucruri despre care -- la fel ca si in ceea ce priveste sarpele de mare, de exemplu -- nimeni nu are cunostinta daca prezenta sa este fabuloasa sau reala si isi are existenta in mod real undeva aici sau in lumea cealalta!

Cu toate acestea, in multe cazuri exista un graunte de adevar si de prietenie autentica in relatiile dintre oameni, desi desigur, in general la fundatiile lor exista anumite interese personale secrete -- unele dintre multele alte forme pe care le poate lua egoismul. Dar intr-o lume unde toate sint imperfecte, aceste graunte de sentimente curate pot avea o astfel de inriurire incit innobileaza si ofera garantii pentru a identifica aceste relatii cu numele prieteniei reale, pentru ca se afla foarte departe de acea prietenie obisnuita ce predomina in rindul omenirii. Ultima este astfel constituita, incit oriunde ii veti putea auzi pe iubitii vostri prieteni vorbindu-va in spate, veti putea intelege ca nu merita sa le mai adresati vreodata nici macar un singur cuvint.

In afara de cazul in care ar putea fi de un real ajutor pentru voi, daca prietenii ar face un mare sacrificiu pentru a va face un serviciu, nu exista nicio alta cale mai buna de testare a sinceritatii sentimentelor pe care ei le afiseaza, decit cea reprezentata de expresia pe care o vor afisa in momentul in care le va ajunge la urechi vestea ca ati fost lovit de o mare nenorocire. In acest moment intreaga expresie a comportamentului lor va arata daca sint sinceri si loiali in sentimentele de prietenie pe care le afisaza in mod obisnuit; sau altfel, linistea desavirsita din expresia lor, sau urma trecatoare ce le va zbura pe fata, a cu totul altceva decit simpatie, ori compasiune, va confirma cunoscuta maxima a lui La Rochefoucauld: _ *Dans l'adversite de nos meilleurs amis, nous trouvons toujours quelque chose qui ne nous deplait pas* _. Si intr-adevar, in asemenea momente cel care in mod obisnuit este numit prieten, va descoperi ca este foarte greu sa-si stapineasca un zimbet palid ce ii tradeaza bucuria ascunsa pentru aceasta incercare ce te loveste, pentru el este un moment care ii ofera doar placere. Exista aici foarte putine alte mijloace prin care va puteti asigura cu o mai mare certitudine ca le veti putea oferi acestor oameni o dispozitie atit de placuta, altele decit cele in care le veti relata unele din necazurile ce v-au lovit recent, sau de-a le dezvalui fara niciun fel de rezerve unele din slabiciunile voastre personale. Si cit de tipic este acest lucru pentru intreaga omenire!

O mare distanta sau o lunga absenta sint totdeauna paguboase pentru prietenie, dar cu toate acestea, un om nu va fi dispus sa admita acest lucru. Consideratia noastra fata de oamenii pe care nu-i vedem adesea -- desi ei pot fi unii din

scumpii nostri prieteni -- va scadea gradual odata cu trecerea anilor, pina la a ajunge simple notiuni abstracte; astfel incit interesul nostru fata de ei incepe sa devina mai mult unul intelectual, -- ba chiar va tinde a fi pastrat doar ca un fel de legenda; in timp ce vom mentine un interes viu si constant fata de cei pe care-i avem permanent in fata ochilor, chiar daca aici poate fi vorba doar de necuvintatoare. Acest lucru arata cit de limitati sint oamenii in sentimentele lor si cit de adevarata este remarca pe care o face Goethe in *Tasso*, asupra influentei dominante a momentului prezent:

Die Gegenwart ist eine mächtige Göttin [1] *Prezentul este o puternica Zeita*.

[Nota 1: Actul IV, scena a 4-a.]

Prietenii casei sint in mod foarte corect numiti asa; pentru ca ei sint mai degraba prietenii acelei case, decit ai stapinului ei; cu alte cuvinte, ei pot fi asemanati intr-o anumita masura mai mult pisicilor, decit unor caini.

Prietenii va vor spune intotdeauna ca sint sinceri; insa doar inamicii vostri sint cei care in realitate se si comporta asa. Ar trebui ca intotdeauna sa acceptati criticile dusmanilor vostri, ca pe un fel de medicament amar pe care vi-l administrati, ce va poate ajuta la o mai buna cunoastere a sinelui.

Un prieten la nevoie, asa cum se spune, este un lucru rar. Ba chiar acest lucru este intr-un anumit sens contrar; nu va trece prea mult timp dupa ce v-ati facut un prieten si curind se va trezi ca se afla in nevoie si va simti imperios necesitatea sa va ceara un imprumut.

SECTIUNEA 34. Un om trebuie considerat inca un novice pe drumul vietii daca isi inchipuie ca poate deveni cunoscut in societate, facind exces de inteligenta si discernamintul lui. In imensa majoritate a omenirii, aceste calitati surescita doar ura si resentimente, ce se traduc prin aceea ca toate greutatile vor fi suportate de fapt de acei oameni care sint obligati sa-si reprime -- chiar si pentru ei insisi -- motivele reale ale miniei.

Ceea ce se intimpla in mod real este chiar acest lucru. Un om angajat intr-o conversatie simte si percepe ca partenerul sau ii este superior din punct de vedere intelectual. [1]

[Nota 1: *Die Welt als Wills und Vorstellund*, c. a II-a, p. 256 (ed. a 4-a.), unde am citat din Dr. Johnson si din Merck, prietenul din copilarie al lui Goethe. Primul spunea: *Nu exista aici nimic prin care un om sa-i poata exaspera mai mult pe semenii sai, decit sa afiseze abilitatea superioara a unui discurs stralucitor. Si desi vor parea incintati pentru o vreme, in cele din urma invidia ii va impinge ca in inima lor sa-i blesteme*. (Boswells, *Viata lui Johnson*, p.74)

Tocmai de aceia el va trage in secret si pe jumatate constient concluzia ca

interlocutorul sau trebuie sa formuleze un discurs tot atit de fad si anost incit sa permita doar o estimare limitata a capacitatilor sale. Acesta este modul in care gindesc -- o entimema -- ce desteapta cele mai amare sentimente de razbunare si ura. Astfel incit Gratian are perfecta dreptate atunci cind spune ca *singura cale pentru a cistiga simpatia oamenilor este sa arati un comportament la fel de simplu ca si cel al animalelor*:

_ *para ser bien quisto, el unico medio vestirse la piel del mas simple de los brutos* _ [1]

[Nota 1: Baltazar Graean, *Oraculo manual y arte de prudencia*, p. 240. Gracian (1584-1658) scriitor iezuit de origine spaniola, ale carui principale lucrari se ocupa de studiul caracterelor in diferitele fenomene ale vietii. Schopenhauer, alaturi de multi altii, manifesta o mare admiratie fata de filosofia sa de viata, a tradus in limba germana cartea sa *Oraculo manual*- un sistem de reguli pentru calauzirea in viata.]

Sa-ti arati puterea inteligentei si discernamintului, nu inseamna altceva decit o cale indirecta de-a le reprosa celorlalti oameni ca sint incapabili si anosti. Si pe linga asta, este natural pentru un om vulgar sa fie tulburat cu violenta in momentul in care zareste orice forma ce se afla in totala opozitie cu cea care-i este proprie lui; si in acest caz, invidia soseste in secret fiind chemata de ostilitate. Pentru ca este doar o chestiune ce poate fi observat in fiecare zi, faptul ca oamenii resimt cea mai mare placere in acele lucruri care le satisfac vanitatea; iar vanitatea nu poate fi incintata fara sa fie facuta o comparatie intre ei si ceilalti. Acum, nu exista nimic aici de care oamenii sa fie mai mindri decit capacitatea lor intelectuala, pentru ca ea este cea care le ofera locul de comanda in scara lumii animale. Este o imprudenta excesiva sa-i permiti cuiva sa intrevada ca-i esti in mod categoric superior in acest sens si sa le perimiti si altora sa cunoasca acest lucru; pentru ca in acest fel vor deveni apoi dornici de razbunare si in general vor cauta doar un moment favorabil sa realizeze acest lucru prin intermediul insultelor, pentru ca asta inseamna trecerea din sfera _ *intelectului* _ cea a _ *vointei* _, iar aici cu totii ne aflam pe picior de egalitate in privinta sentimentelor de ostilitate. Tocmai de aceea rangul si bogatia sint intotdeauna recunoscute dupa tratamentul special ce le este acordat in societate, iar asta este ceva la care inteligenta nu se va astepta sa primeasca niciodata; sa fie ignorata reprezinta cea mai mare favoarea ce i se poate face; iar daca oamenii vor accepta in cele din urma sa o observe, este doar pentru a o trata ca pe o manifestare plina de impertinenta, sau altfel, ca pe ceva fata de care posesorul sau nu are niciun drept legitim, tot ce i se recunoaste este aceasta indrazneala plina de infumurare care-i permite sa-si aroge prin ea un titlu de mindrie; si ca o revansa si razbunare pentru conduita lui, oamenii vor incerca in secret sa-l umileasca in multe alte feluri; iar daca vor astepta un timp pina a trece la asta, este doar pentru a descoperi momentul cel mai prielnic, atunci cind va fi descoperit, cind viata il va lovi pe neasteptate si vor putea sa-l doboare pentru a nu mai incerca sa se mai ridice vreodata. Oricit de modest ar fi un om in modul

sau de viata, cu toate acestea va fi cel mai greu lucru din lume ca oamenii sa-i ierte vreodata crima de-a se afla deasupra lor din punct de vedere intelectual. In lucrarea sa *Gradina Trandafirilor*, Sadi, face urmatoarea remarca:"*Ar trebui sa cunosti ca oamenii prosti simt o antipatie de-o suta de ori mai mare in a intilni un om de spirit, decit indispozitia pe care o poate simti un om de spirit fata de intreaga societate a oamenilor prosti*".

Pe de alta parte, este o recomandare cit se poate de adevarata si reala aceea de-a fi prost. Pentru ca asa cum caldura este placuta organismului, tot asa inseamna si pentru intelectul omului sa-si afle un spirit superior; si un om va cauta o astfel de companie care-i ofera acest sentiment tot la fel de instinctiv cum se va apropia de foc sau va cauta soarele pentru a se incalzi la lumina lui. Dar acest lucru inseamna ca va simti o repulsie fata de superioritatea lui; iar daca un om va dori sa fie placut celorlalti, el va trebui in realitate sa le fie inferior din punct de vedere intelectual; si lucrurile se petrec in acelasi fel cu femeile in ceea ce priveste frumusetea personala. Sa dai dovada de-o inferioritate neprefacuta si reala fata de toti acei oameni pe care-i poti intilni -- iata intr-adevar o sarcina ce se poate dovedi extrem de dificila!

Luati in considerare cit de calduros si placut va fi intimpinata o tinara ce se bucura de-o mare frumusete de catre o alta ce este de-a dreptul urita. In cazul unui barbat avantajele fizice nu sint prea mult luate in consideratie, desi presupun ca mai degraba veti dori sa va asezati linga un om mai mic, decit linga unul mult mai mare ca voi. Tocmai din aceasta cauza cei mai populari si cautati vor fi intotdeauna printre barbati cei mai obtuzi si ignoranti, iar in rindul femeilor cele mai urite. [1] Este considerat foarte natural sa spui despre astfel de oameni ca sint de-o natura potrivita, pentru ca fiecare va cauta un pretext pentru a se dovedi politicos fata de ei -- un pretext ce e menit sa-i orbeasca deopotriva pe ei insisi si pe ceilalti din jurul lor fata de motivele reale pentru care sint placuti. Acesta este deasemenea motivul pentru care orice tip de superioritate a spiritului va tinde sa-i izoleze pe posesorii sai; ceilalti oameni se vor indeparta din preajma lor fiind minati de o dusmanie pura si vor rosti tot felul de rautati la adresa lor, prin intermediul carora vor cauta sa-si justifice actiunea. In cazul femeilor, frumusetea are un efect similar; tinerele ce se bucura de-o frumusete deosebita nu-si vor afla nicio prietena in jurul lor si chiar daca o vor gasi, va fi extrem de dificit sa poata pastra prietenia. O femeie frumoasa va trebui sa evite intotdeauna societatea celorlalte femei, pentru ca in momentul cind isi va face aparitia, este de asteptat ca celelalte sa-i arunce o cautatura incruntata, ce va fi determinata de frumusetea ei, ca si cum acolo s-ar fi ivit o stranie faptura, doar pentru a proteja buna impresie pe care si-au format-o fata de sine si de dragul ficelor lor; tocmai de-aceia se va putea lipsi foarte bine de compania lor. Dar daca o tinara se bucura de avantajul rangului, lucrurile vor sta cu totul diferit; pentru ca rangul, spre deosebire de calitatile personale ce isi produc efectul prin mijlocirea comparatiei si prin forta contrastului, isi obtine rezultatul printr-un proces de reflectie; mult mai apropiat de modul in care culoarea tenului unei persoane depinde de tonul culorilor din imediata sa apropiere.

[Nota 1: Daca va doriti sa obtineti totul in aceasta lume, cunostiintele si prietenii sint de departe cel mai bun pasaport in calea implinirii succesului. Detinerea unei mari cantitati de aptitudini hranesc intr-un om mindria si prin aceasta il vor face incapabil sa-i flateze pe cei care poseda foarte putine din aceste calitati; tocmai de aceea acest lucru va trebui ascuns cu mare grije. Constiinta detinerii unor calitati intelectuale reduse are doar un efect contrar si prin aceasta se dovedeste foarte compatibila cu o natura modesta, amabila si sociabila, tocmai prin aceea ca te vor situa intr-o pozitie de inferioritate, tocmai prin valoarea sa redusa. De aceea, acest tip inferior de oameni vor avea un numar atit de mare de prieteni tocmai pentru a-i incuraja si a-i sustine.

Aceste remarci nu sint folositoare doar la avansarea in viata politica, dar si in toate celelalte competitii legate de obtinerea unui loc vizind onoarea si demnitatea, chiar si pentru a atinge reputatie in lumea stiintei, literaturii si artei. In societatea savanta, de exemplu, -- mediocritatea este intotdeauna acceptata -- si va fi in permanenta situata in fata, in vreme ce meritul, fie ca va dobindi o recunoastere tardiva, fie nu va fi recunoscut niciodata. Si asa se petrec lucrurile si in ceea ce priveste toate celelalte talente pe care un om le poate detine.

SECTIUNEA 35. Increderea noastra in ceilalti oameni consta intr-o mare masura in pura inertie, in egoismul si vanitatea de care dam dovada; Spun _ *inertie* _ *pentru* ca in loc de-a ne cerceta adinc si a exercita o atentie permanenta, preferam sa ne incredem in ceilalti; _ *egoism* _, pentru ca sintem condusi spre a ne incredinta in oameni sub constringerea amorului nostru propriu; si _ *vanitate* _, cind atribuim aceasta incredere in chestiuni in care mai degraba este vorba doar de propria mindrie. Si dupa toate acestea, ne asteptam sa fie cinstiti fata de noi, doar pentru ca-i rasplatim cu aceasta incredere reala pe care singuri ne-am pus-o in ei.

Nu ar trebui insa sa ne suparam deloc daca oamenii se vor dovedi lipsiti de onestitate fata de noi; pentru ca in realitate asta inseamna doar ca a plati cu onestitate o lauda sincera este un lucru foarte rar -- atit de rar, incit raminem inca in dubiu daca existenta sa nu este doar o simplu mit.

SECTIUNEA 36. Politetea -- pe care chinezii o considera o virtute cardinala -- este bazata pe doua considerente ale diplomatiei. Am explicat pe larg unul dintre aceste considerente in *Etica* ; celalalt este urmatorul: *Politetea este un acord tacit prin care oamenii isi ignora groaznicele lor defecte, indiferent daca acestea sint de natura morala sau intelectuala, cazind de comun acord ca ele sa nu formeze subiectul vreunui repros; si de vreme ce aceste defecte sint tratate cumva mai putin suparator, rezultatul este reciproc avantajos*. [1]

[Nota 1: In acest pasaj se face referire la *Grundlage der Moral*, *Opere Alese*, vol. IV., p. 187, 188. Schopenhauer explica politetea ca pe o incercare sistematica si conventionala de-a masca egoismul din natura umana manifestat in micile

chestiuni ale vietii -- un egoism atit de respingator incit este necesara inventarea unor astfel de mijloace in scopul de-a ascunde hidosenia sa. Relatia pe care o pastreaza politetea in raport cu dragostea sincera fata de semeni este echivalenta cu raportul ce exista intre justete [in sensul juridic], ca o chestiune de legalitate si justete [in sensul de sinceritate, onestitate], ca adevarata onestitate a inimii. [joc de cuvinte]]

Este un lucru intelept sa fii politicos; in consecinta este un lucru nechibzuit sa fii lipsit de buna cuvinta. Sa-ti faci inamici in mod gratuit si deliberat prin lipsa de politete este un gest la fel de stupid ca si atunci cind ti-ai da singur foc la casa. Pentru ca politetea este asemeni unui casier -- ce va recunoaste imediat o moneda falsa si o va indeparta pentru ca este un lucru absurd sa tezaurizeze o piesa ce nu poarta in sine niciun fel de valoare. Un om sensibil va fi generos in utilizarea ei. Este un lucru obisnuit aproape in orice tara ca o scrisoare sa se sfirseasca cu aceste cuvinte: *servitorul vostru credincios, votres très-humble serviteur, suo devotissimo servo*. (Germanii sint singurul popor ce au inlocuit cuvintul *servitor Diener*, desigur, tocmai pentru ca acest lucru nici nu este adevarat!) Oricum, a fi politicos intr-o masura atit de mare pina a ajune acolo incit sa produci daune propriului tau interes si planurilor pe care ti le-ai facut, este ca si cum ai oferi banii numai acelor casieri ce au fost deja avertizati asupra monedelor false ce urmeaza sa le primeasca.

Ceara, o substanta naturala tare si sfarimicioasa, poate fi facuta moale si usor de modelat doar daca o supunem la o temperatura mai ridicata, astfel incit, cu ajutorul ei veti putea sa dati natere la orice forma va veti dori. In acelasi mod, prin intermediul politetei si amabilitatii veti reusi sa faceti ca oamenii sa devina flexibili si indatoritori, desi ei sint cit se poate de predispusi la a fi iritabili si rauvoitori. Prin urmare, politetea reprezinta pentru natura umana ceea ce caldura reprezinta in cazul cerii.

Desigur, sa fii politicos nu este deloc o chestiune usoara; in asa masura, vreau sa spun, in care acest lucru solicita din partea noastra sa aratam un mare respect fata de orice om, in vreme ce cei mai multi dintre oameni nu merita cea mai mica atentie; si din nou, in asa masura incit pretinde de la noi sa simulam cel mai inalt interes fata de oameni, in vreme ce in relitate ar trebui sa fim extrem de incintati daca nu am avea nimic de-a face cu niciunul dintre ei. Sa combini mindria cu politetea reprezinta realizarea suprema a intelepciunii.

Ar trebui sa fim mai bine pregatiti, astfel incit sa nu ajungem niciodata sa ne pierdem calmul la prima insulta ce ne este aruncata de un intrus -- ceea ce in strictul sens al cuvintului inseamna, in acele momente in care n-am fost tratati cu suficient respect -- asta daca nu am realizat o estimare exagerata asupra valorii si demnitatii noastre -- cum am spune, daca nu sintem extrem de mindri de noi insine; si daca am ajuns la o notiune clara asupra acelei judecati pe care un om obisnuieste in inima sa s-o atribuie altuia. Daca cei mai multi dintre oameni se simt ofensati de cea mai slaba aluzie careia ii este atasata o invinuire, atunci va

puteti foarte bine inchipui care ar putea fi simtamintele lor in momentul in care vor auzi din intimplare ceea ce spun despre ei cunostiintele lor. N-ar trebui sa pierdeti niciodata din vedere ca aceasta politete uzuala nu este altceva decit o masca surizatoare; daca ea este indepartata un pic sau inlaturata pentru un moment, va fi lipsit de orice valoare protestul ce vine din partea acestui om ce se dovedeste de-a dreptul grosolan, ce arata intocmai cum ar fi dezbracat de haine si ar sta in fata voastra in *puris naturalibus*. Asemeni multor oameni aflati in aceeasi conditie, nici ei nu vor prezenta un aspect foarte atragator.

SECTIUNEA 37. N-ar trebui niciodata sa va luati un om drept model pentru ceea ce ar trebui sa faceti sau sa lasati nefacut; pentru ca nici pozitia si nici circumstantele din cele doua cazuri nu sint asemanatoare, iar caracterul lor diferit va determina un ton individual specific asupra modului cum va actiona un om. De aceea *duo cum faciunt idem, non est idem*-- doua persoane pot intreprinde aceiasi actiune cu rezultate diferite. Un om va actiona in conformitate cu propriul sau caracter imediat ce a gindit atent asupra a ceea ce are de facut.

Rezultatul va fi acela ca nu se poate dispensa de originalitate in chestiunile practice; altfel, un om nu va putea fi in acord cu ceea ce el reprezinta.

SECTIUNEA 38. Nu contraziceti niciodata parerea unui om; pentru ca si daca s-ar intimpla sa atingeti virsta lui Matusalem, nu-l veti putea aduce pe o pozitie corecta, nici nu veti reusi sa-l faceti sa renunte la toate lucrurile absurde in care crede el .

Este deasemenea recomandat sa evitati orice incercare de-a corecta greselile pe care oamenii le fac in mod obisnuit in conversatiile ce se intimpla sa le auziti, oricit de bune ar putea fi intentiile voastre; pentru ca este foarte usor sa jignesti oamenii si este un lucru extrem de greu, daca nu chiar imposibil, sa remediezi neajunsurile lor.

Daca va veti simtiti iritat de remarcile absurde facute de doua persoane a caror discutie se intimpla sa va ajunga la urechi, ar trebui sa va imaginati ca ascultati dialogul ce este purtat intr-o comedie de doi mascarici. *Probatum est*.

Acel om ce vine in lume cu ideia ca se va putea instrui cu adevarat in chestiunile de cea mai mare importanta, le poate multumi stelelor daca va reusi sa scape cu pielea intreaga.

SECTIUNEA 39. Daca va doriti ca parerea voastra sa fie acceptata, exprimati-o calm si fara pasiune. Toate violentele isi afla salasul in _*vointa* _; si asemenea, daca rationamentul vostru este exprimat cu vehementa, oamenii il vor considera un efort al vointei si nu rezultatul cunostintelor, care sint prin natura lor reci si obiective. De vreme ce vointa reprezinta elementul primar si radical din natura omului, iar _ *intelectul* _ doar ca ceva secundar, oamenii sint inclinati sa creada ca parerea voastra exprimata pe un ton grav, se datoreaza mult mai probabil

unei stari de excitatie a vointei, decit aceea ca excitarea vointei porneste doar de la natura inflacarata a convingerii voastre.

SECTIUNEA 40. Chiar si atunci cind sinteti perfect justificat sa fiti mandri de voi insiva, n-ar trebui niciodata sa va lasati intr-atit de sedusi incit sa ajungeti sa dati curs acestui lucru. Pentru ca vanitatea este atit de comun intilnita iar meritul un lucru atit de rar, incit chiar daca un om isi va aduce doar aparent lauda singur, chiar si foarte indirect, oamenii vor fi impartiti o suta contra unul ca el vorbeste din pura vanitare si nu are destula luciditate sa poata pricepe cit de natarau reuseste sa apara astfel in ochii celorlalti.

Cu toate acestea, poate exista ceva adevar in remarca lui Bacon privitoare la calomnie, precum daca veti arunca suficienta murdarie asupra unui om, tot se va prinde pina la urma ceva si veti reusi sa-i patati imaginea, tot asa se petrec lucrurile si in privinta laudei de sine; in concluzie este recomandata lauda de sine, administrata insa in doze mici. [1]

[Nota 1: Schopenhauer face referire la urmatorul pasaj din Bacon, *De Augmentis Scientiarum*, Cartea VIII-a, cap. 2: *Sicut enim dici solet de calumnia_, audacter calumniare, semper aliquid haeret; _sic dici potest de jactantia, (nisi plane deformis fuerit et ridicula_), audacter te vendita, semper aliquid haeret. _Haerebit certe apud populum, licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parta apud plurimos paucorum fastidium abunde compensabit_*.]

SECTIUNEA 41. Daca aveti motive sa suspectati ca o persoana va spune o minciuna, lasati sa aratati ca si cum ati crede fiecare cuvint. Acest lucru ii va da curaj sa continue; in acest fel treptat, va deveni mult mai convins de afirmatiile sale si in cele din urma se va trada singur.

Din nou, daca veti percepe ca o persoana incearca sa ascunda ceva fata de voi, insa va reusi doar partial acest lucru, aratati-va ca si cum nu ati avea deloc incredere in ceea ce spune. Aceasta rezistenta din partea voastra il va provoca sa iasa cu totul din rezerva si sa se arunce cu toata fortele, incercind sa inlature neincrederea voastra.

SECTIUNEA 42. Ar trebui sa priviti toate chestiunile personale asemeni unor secrete si in consecinta sa tratati toate cunostintele, chiar daca va aflati in relatii foarte bune cu ele, asemeni unor persoane total straine, fara sa le permiteti sa cunoasca nimic mai mult decit pot sa vada si singure. Pentru ca in cursul trecerii timpului si atunci cind situatia va fi cu totul alta, veti descoperi ca este un dezavantaj ca ele sa cunoasca si cele mai inofensive lucruri despre voi.

Si ca o regula generala, este mult mai recomandat sa va aratati inteligenta prin nimic altceva decit ceea ce aveti de rostit; pentru ca tacerea este o chestiune de prudenta, in vreme ce discursul poarta in el ceva din vanitate. Oportunitati de-a afisa una sau alta din calitatile voastre se vor arata destul de adesea; dar deseori

este preferatata satisfactia trecatoare oferita de discurs in locul avantajului permanent garantat de tacere.

Acel sentiment de usurare pe care-l simt oamenii inteligenti in momentul in care permit gindurilor sa fie rostite cu voce tare atunci cind nu-i poate auzi nimeni, nu ar trebui ingaduit, pentru ca el va tinde sa se transforme intr-un obicei; in acest fel ideile vor stabili termeni foarte prietenosi cu vorbirea si conversatia cu sine va fi in astfel capabila sa devina un proces in care veti gindi cu voce tare. Prudenta este cea care scoate in relief ca intre ceea ce gindim si ce rostim cu voce tare, trebuie situat un mare abis.

Ne inchipuim uneori ca oamenii sint total incapabili sa creada in adevarul unor declaratii care pe noi ne emotioneaza intr-un mod special, in vreme ce in realitate nu se intimpla niciodata ca ei sa se indoiasca de ele; dar daca le vom oferi pina si cea mai mica sansa de neincredere, vor descoperi ca este imposibil sa mai increada in ele. Adesea se intimpla sa ne tradam singuri printr-o simpla destainuire ce-o facem in privinta unui anumit lucru, crezind ca acesti oameni nu-i vor acorda o prea mare atentie -- la fel ca un om ce se arunca de la mare inaltime pentru ca si-a pierdut capul, cu alte cuvinte, pentru ca nu-si poate mentine sprijinul neclintit vreme indelungata; suferinta pozitiei sale este simtita cu o intensitate atit de mare, incit va gindi ca este mult mai bine sa-i puna capat fara intirziere. Ea reprezinta o stare de tulburare mentala ce poarta numele de *acrofobie*.

Insa n-ar trebui deloc uitat cit de destepti se arata a fi oamenii in chestiunile ce nu-i privesc deloc, desi nu vor sa demonstreze cu niciun chip orice alt semn de agerime a mintii in toate celelalte materii, tocmai acelea care ar trebui sa-i preocupe profund! Aceasta este un fel de Algebra in care toti oamenii sint foarte priceputi; ofera-le un singur fapt de la care sa porneasca si vor rezolva pina si cele mai complicate probleme. Tot asa, daca veti incerca sa relatati un eveniment ce a avut loc cu foarte multa vreme in urma, fara sa mentionati niciun nume sau sa faceti orice alta referire la o anumita persoana, si va trebui sa fiti foarte precaut sa nu introduceti in descrierea voastra ceva ce poate indica, chiar si foarte indepartat, un anumit fapt, indiferent daca acesta reprezinta o anumita particularitate locala sau o data, ori numele cuiva care este chiar si in foarte mica masura implicat, sau orice altceva ce poate fi conectat, chiar si situat la o foarte mare distanta de evenimentul relaltat; pentru ca daca le veti furniza o singura data un element real de la care sa poata pleca, cu ajutorul talentului lor si cu acest tip de Algebra, vor reusi sa descopere totul. Curiozitatea lor in aceasta materie se transforma intr-un fel de entuziasm; vor face eforturi intense pentru a stimula inteligenta si vor reusi rezolvarea pina si a celor mai obscure chestiuni. Pentru ca oricum, acesti oameni obscuri, incapabili de-a atinge adevarurile generale si universale sint foarte inflacarati in ceea ce priveste chestiunea detaliilor particulare.

In deplina conformitate cu ceea ce am spus, va putea fi descoperit, ca toti aceia

ce obisnuiesc a oferi instructiuni asupra intelepciunii vietii, sint foarte insistenti in a recomanda practica tacerii si in a-i atribui o sumedenie de motive pentru care aceasta trebuie comentata; astfel incit, consider ca nu este necesar sa duc mai departe acest subiect. As putea doar sa adaug unul sau doua dintre bine cunoscutele proverbe arabe care se intimpla sa fie legate de aceasta tema:

_ *Nu-i spuneti niciodata unui prieten nimic din tot ceea ce ati ascunde in fata unui vrasmas.*_

_ *In pastrarea mea se afla un secret doar atita vreme cit reusesc sa nu-l divulg; daca imi va scapa, eu sint cel care trebuie blamat pentru asta*. _

_ *Copacut tacerii poarta pe ramurile sale fructele pacii*. _

SECTIUNEA 43. Nu se va putea intimpla niciodata sa cheltuiti cu un avantaj mai mare o suma de bani, ca atunci cind veti fi deposedat de ei printr-o inselatorie; pentru ca datorita acestei lovituri ce v-a fost data veti reusi sa cistigati prudenta.

SECTIUNEA 44. Daca este posibil, nu ar trebui sa simtiti vreodata orice fel de animozitate fata de niciun om. Dar ar trebui in schimb sa observati cu foarte mare atentie si sa va reamintiti de modul in care se comporta el insusi, astfel incit sa aveti permanent in minte o masura a valorii sale -- cel putin in modul cum se manifesta fata de voi -- si sa va comportati fata de el in deplina concordanta; sa nu pierdeti niciodata din vedere ca nealterabil va ramine doar caracterul si a uita acele trasaturi rau intocmite din caracterul sau este ca si cum ati arunca singur pe apa simbetei o multime de bani ce-au fost cistigati cu atita truda. Astfel veti reusi sa va protejati singur de rezultatul unor intimitati nechibzuite si a unor prietenii absurde.

_ *Daca niciodata nu veti da friu liber dragostei nici nu veti putea cunoaste vreodata ce inseamna ura*. _ iar acest lucru valoreaza cit jumatate din intelepciunea lumii; _ *sa nu rostesti niciodata nimic si sa nu crezi nimic din ceea ce-ti este spus* _ valoreaza cit cealalta jumatate. Pentru ca intr-adevar, o lume in care este necesar sa fie stabilite astfel de reguli ca cele pe care le-am rostit pina acum si cele ce urmeaza a fi spuse, este una ce nu merita nimic si pus in fata intrarii in ea, un om ar face mult mai bine daca ii va intoarce spatele.

SECTIUNEA 45. Sa te lasi purtat de minie in fata unui om pentru a-i vorbi furios, sa-i arati ura prin ceea ce spui sau prin modul in care te manifesti, este un lucru fara rost si periculos, prostesc, ridicol si vulgar.

N-ar trebui sa fii niciodata minios ori sa te simti dezgustat decit fata de ceea faci, sau fata de ceea ce reprezinti; si sentimentele tale vor fi cu atit mai eficiente in actiune, in aceeasi masura in care vei reusi sa eviti orice manifestare a lor in orice alt mod. Numai animalele cu singele rece sint cele a caror muscatura este otravitoare.

SECTIUNEA 46. A vorbi fara sa accentuezi cuvintele -- _ *parler sas accent*_ -- este o veche regula pentru cei care au devenit mai intelepti pe drumul vietii. Inseamna ca-i puteti lasa pe ceilalti sa descopere ce semnificatii au cuvintele pe care le-ati rostit; si asa cum mintea lor este in permanenta odihnita, puteti sa scapati de ei la timp fara niciun fel de grije. Pe de alta parte, o accentuare are intelesul -- _ *parler avec accent*_ -- de-a te adresa chiar sentimentelor lor; iar rezultatul va fi totdeauna in opozitie cu ceea ce asteptati de fapt. Daca veti fi suficient de respectuos in comportament si veti pastra in permanenta un ton politicos, vor exista numeroase persoane carora le veti putea adresa un refuz categoric si cu toate acestea nu veti intimpina direct riscul de-a se simti ofensati.

CAPITOLUL IV

DESTINUL OMENESC

Oricit ar varia formele pe care le poate lua destinul omului, vor fi intotdeauna prezente aici aceleasi elemente; si in acelasi fel, viata reprezinta pretutindeni doar o biata farima din imensitatea timpului, indiferent daca a fost petrecuta in palate luxoase, intr-o simpla baraca sau o intr-o coliba umila. Schimbati aceste circumstante oricit veti fi capabili si veti putea simti in asta o placere! cautati pina si cele mai stranii aventuri, succese si esecuri! viata este asemeni unui magazin de dulciuri unde se gasesc o varietate de lucruri ciudate in forma si variate in culori, una si toate facute din acelasi aluat. Si atunci cind un om vorbeste de succesul in viata de care s-a bucurat cineva, soarta oamenilor ce au esuat nu este atit de diferita pe cit ar putea parea. Inegalitatile existente in lume sint asemeni combinatiilor unui caleidoscop; fiecare intoarcere a unei noi fete va fi simtita ca o izbitura pentru ochi; si cu toate acestea in realitate vei vedea aceleasi bucati de sticla pe care le-ai avut in fata ochilor doar ceva mai devreme.

SECTIUNEA 48. Un scriitor antic spunea, foarte adevarat, ca aici in lume se manifesta cu tarie trei mari puteri: _ *Inteligenta, Forta si Norocul*_ [Greaca: Sunetos, cratos, tuchu.] Cred ca ultima este si cea mai eficienta din cele trei.

Viata unui om este asemeni calatoriei unei corabii, unde norocul -- _ *secunda aut adversa fortuna*_ -- isi are actiunea asemeni vintului, marind viteza corabiei in drumul ei, sau indepartind-o de la cursul adevarat. Tot ceea ce poate face prin sine omul este de prea putin folos, asemeni vislasilor, care daca vor trudi continuu si asiduu pot fi de un oarecare folos in navigarea corabiei; si cu toate acestea totul poate fi pierdut din nou, doar daca se va isca din senin pina si cea mai mica adiere de vint. Dar daca vintul va sufla doar din directia potrivita, corabia isi va urma cursul fara sa fie nevoie nici macar ca un singur vislas sa trudeasca la rame. Puterea norocului nu este exprimata mai bine in nicio alta

parte ca in acest extraordinar proverb Spaniol: _ *Da Ventura a tu hijo, y echa lo en el mar* _ -- Da-i nastere fiului tau intr-o zodie a norocului si poti sa-l arunci chiar si in mare.

Totusi, se poate spune ca sansa este o putere perfida si pe cit de mult posibil ar trebui sa va feriti de actiunea ei. Si cu toate acestea, unde poate fi gasit acel binefacator care sa refuze toate darurile sale si sa spuna ca nu are niciun drept asupra lor, carora le datoram nu numai cele mai mari merite, dar si intrega recunostinta si gratie pentru ceea ce ne ofera -- si in acelasi timp ne permit sa pretuim sansa fericita de-a primi mai departe toate aceste daruri nemeritate ce ne sint oferite cu toata modestia, de aceiasi mana binevoitoare -- unde poate exista un astfel de binefacator ca acesta, doar daca nu se intimpla ca el sa fie insasi *norocul* ? care sa intelega nobila arta de-a recunoaste pe cei cu adevarat merituosi ale caror calitati sint cu toate acestea lipsite de orice valoare si nu pot sluji la nimic daca sint puse in comparatie cu gratia si favorurile regilor.

Privind inapoi asupra parcursului vietii sale, -- acest intreg labirint de erori -- un om va vedea numeroasele momente in care norocul l-a parasit si-a fost insotit doar de o soarta potrivnica; si atunci va considera cu un neindreptatit exces ca merita sa-si faca nenumarate reprosuri. Pentru ca in cursul vietii sale omul nu este a toate stiutor asupra a ceea ce are de facut, fie chiar si doar pentru binele propriu; viata sa este produsul a doi factori -- seria lucrurilor ce urmeaza in mod fatal sa i se intimple, si asa cum intelege in propriul sau mod sa gaseasca o cale pentru rezolvarea lor; iar acesti factori vor actiona continuu unul asupra celuilalt, modificindu-se in mod permanent. Pe linga acestia, o alta influenta soseste aici pentru a intra in scena, ea isi va manifesta actiunea asupra orizontului extrem de limitat al omului, care nu poate vedea foarte departe nici macar in privinta planurilor pe care le va adopta in viitor; ori se va intimpla sa fie foarte putin probabil ca el sa poata prevedea evenimentele ce vor avea loc; cunostintele sale sint strict limitate la planurile prezente si sint conectate la evenimentele acestui prezent. De aceea, cu cit ma indepartat va fi obiectivul spre care va tinde un om, el nu va putea urma o traiectorie directa spre atingerea lui; va trebui sa fie multumit daca viata va urma un curs cit de cit previzibil si corect; si in urmarirea directiei ce gindeste ca ar trebui s-o adopte, va avea adesea ocazia sa incerce o cu totul alta cale.

Tot ceea ce poate face un om este sa ia astfel de hotariri pentru a se pune din cind in cind in acord cu acele circumstante in care se regaseste, in speranta ca astfel va reusi sa avanseze un pas mai aproape catre telul final. Este ceva obisnuit, ca intre pozitia in care in mod real ne aflam si obiectul nazuintelor noastre, sa se gaseasca doua tendinte ce actioneaza cu forte inegale in directii total diferite; iar cursul vietii noastre este reprezentat de diagonala lor, sau de forta rezultanta.

Terence face remarca potrivit careia viata este asemeni unui joc de zaruri, unde daca la aruncarea lor numarul rezultant nu este intocmai cel pe care l-ati fi dorit, mai puteti cu toate acestea sa va folositi de ele intr-o masura egala; -- _ *in vitas est hominum quasi cum ludas tesseris*; *si illud quod maxime opus est jactu non cadit, illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas* _.[1] Sau mai pe scurt, viata este un joc de carti, ce sint amestecate si impartite de soarta. Insa cea mai potrivita aici mi se pare a fi asemanarea cu un joc de sah, unde planul pe care sintem hotariti sa-l urmam este intotdeauna determinat de modul cum va juca adversarul, -- in vreme ce in viata, el va fi totdeauna conditionat de capriciile sortii. Ne vom vedea astfel obligati sa modificam adesea tactica, astfel ca vom reusi cu mare greutate sa pastram o singura caracteristica care sa mai poata fi apoi recunoscuta din planul nostru original.

[Nota 1: din cite se pare, aici se face referire la un joc asemeni celui de table din zilele noastre.]

Dar dincolo de toate acestea, exista aici si o alta influenta ce se face ea insasi simtita in viata noastra. Este un lucru comun a spune -- un adevar mult prea frecvent intilnit-- ca adeseori sintem mult mai nesabuiti decit credem. Pe de alta parte, adesea sintem mult mai prevazatori decit ne imaginam noi insine ca am fi. Aceasta este oricum, o descoperire pe care o pot face doar acesti oameni pentru care principul este adevarat; si le va lua un timp destul de indelungat pentru a realiza acest lucru. Creierul nu reprezinta cea mai importanta parte a organismului nostru. In momente hotaritoare ale vietii, atunci cind un om va decide asupra pasilor importanti pe care urmeaza sa-i faca, actiunea sa este directionata nu atit de mult de orice tip de cunoastere clara asupra lucrului corect pe care il are de facut, pe cit de mult va fi influentat de un impuls launtric -- il puteti numi instinct -- ce isi are originea in cele mai adinci fundatii ale fiintei sale. Va fi tentat mai tirziu sa faca o analiza a actiunilor sale, privite in modul cel mai riguros, in lumina a ceea ce este corect in abstract -- a acelor idei lipsite de orice avantaje practice ce in mod obisnuit sint invatate pe de rost, sau ce pot fi imprumutate de la altii; daca va incepe sa aplice in propriul sau caz regulile generale, principiile calauzitoare care i-au ghidat si pe altii, fara sa cintareasca indeajuns adevarul ce este rostit in maxima precum: ceea ce este hrana pentru un om, pentru un altul este otrava si fiere, va intimpina pericolul de-a face el insusi un lucru nedrept. Rezultatul va dezvalui unde salasluieste cursul corect al vietii. Doar atunci cind un om va atinge virsta intelepciunii va putea fi capabil sa emita o judecata corecta, atit in ceea ce priveste propriile sale actiuni, dar si asupra actiunilor celorlalti.

Poate ca acest impuls sau instinct este efectul inconstient a unui vis profetic ce este uitat atunci cind ne trezim -- calauzind in viata noastra un ton uniform, o unitate dramatica, ce n-ar putea rezulta niciodata in aceste momente constiente, ce sint pline de atita instabilitate, cind sintem atit de usor condusi in eroare, atit

de predispusi sa atingem o nota falsa. In virtutea unui asemenea vis profetic un om se va simti chemat catre cele mai mari realizari intr-o anumita sfera si va starui in aceasta directie inca din zilele de inceput, minat fiind de un un simtamint interior si tainic ce-l va convinge ca acesta este drumul sau adevarat, tot asa cum o albina este calauzita sa construiasca cu atita maiestrie celulele de ceara de pe fagurele din stup. Acesta este impulsul pe care Balthazar Gracian il numea _ *la gran sindéresis*_ [1] -- forta principala a discernamintului moral; el reprezinta acel ceva pe care un om il va simti in mod instinctiv salvarea sa si fara de care ar fi de-a pururea pierdut.

[Nota 1: cuvintul obscur este derivat din grecescul _ *sugtaero* _ insemnind "*a observa riguros*" . El apare in *Doctorul si studentul*, o serie de dialoguri intre un doctor in teologie si un student, asupra legilor Angliei, ce-a fost publicat pentru prima data in 1518; aici (Dialogul I, cap. 13.) este explicat ca "*puterea naturala a sufletului se ridica in cea mai mare parte din acesta si il indeamna si stimuleaza pe om sa aleaga calea binelui si sa evite tot ceea ce este rau*." Acest pasaj este copiat de Milton in *Caietul sau de insemnari*, aparut la editura Horword (vol. VI. pag. 76., 1739.) in sensul de *discernamint inascut in privinta principiilor morale,*citatul fiindu-i atribuit Maicii Maria de Jesus, stareta minastririi Conception din Agreda, scriitoare mistica din secolul al XVI-lea, frecvent consultata de Regele Filip al IV-lea si din nou -- in *Dictionarul Bolognesse* din 1824, cu un inteles similar, ca un exemplu ce este ilustrat in scrierile lui Salvini (1653-1729).]

Sa incerci intotdeauna sa actionezi in deplina concordanta cu principiile abstracte reprezinta o chestiune deosebit de dificila si este ceruta o mare cantitate de practica inainte inca de-a obtine pina si cel mai incidental succes; se poate intimpla ca in cazul vostru, din zeci de astfel de principii, acesta sa nu vi se potrivеasca deloc. Dar fiecare om detine cu certitudine un _ *principiu concret* _ ce este innascut -- parte a singelui pe care il poarta in vene ca pe o suma sau rezultat al gindurilor, simtamintelor si dorintelor sale. In mod obisnuit el nu are cunostinta de existenta lor in orice forma abstracta; doar atunci cind isi va arunca privirea asupra cursului vietii, va deveni constient ca ele au fost cele care intotdeauna i-au indrumat pasii pe care i-a facut, desi constituie doar un indiciu ascuns, invizibil, ce a fost urmat in mod neasteptat, fara ca planul general sa poata fi vreodata anticipat.

SECTIUNEA 49. Acest *Timp* cel care produce cele mai mari schimbari si prin care toate lucrurile sint zburatoare prin insasi natura lor, constituie acel gen de adevaruri ce niciodata nu ar trebui sa fie uitate. Tocmai de aceea, indiferent de ceea ce vei putea fi, te vei simti intotdeauna atit de fericit daca iti vei reprezenta in interiorul tau o imagine aflata in totala opozitie cu cea din realitate; in vremurile de prosperitate si fericire vei fi constient de situatia ce-o poate aduce nenorocirea; in prietenie vei putea sa treci cu bine peste nesansa ca prietenii sa-ti devina dusmani; in zilele senine te vei putea astepta foarte bine ca norii amenintatori sa acopere cerul; in dragoste vei intelege ura pe care aceasta o

poate naste; in momentele de incredere oarba vei putea sa-ti imaginezi regretele amare ce le vei simti la tradarea celor pe care i-ai pretuit mai mult decit meritau; si asemenea se vor petrece lucrurile si atunci cind te vei afla intr-o stare de nenorocire, cind vei retrai dulcile simtaminte ale unor vremuri fericite -- si ce sursa bogata asupra adevaratei trainicii si a realei intelepciuni a lumii vei putea sa descoperi aici! Tocmai de aceea ar trebui ca intotdeauna sa reflectam indelung in prezent asupra actiunilor noastre, pentru a nu fi atit de usor deceptionati in viitor; pentru ca in general, putem sa anticipam cu destula abilitate schimbarile pe care le vor aduce anii urmatori.

Poate ca in nicio alta forma a cunoasterii experienta personala nu este de un mai mare folos decit in momentul in care incepi sa inveti ca toate lucrurile sint instabile si tranzitorii in aceasta lume. Nu exista aici nimic care sa isi pastreze locul si care sa dainuie pina la sfirsit, nu este nimic care sa fie rezultatul necesitatii si prin aceasta sa aibe meritul de-a fi justificabil deplin; totul este de fapt doar rezultat al intimplarii ce da nastere si la alte inca o mie de lucruri asemanatoare in fiecare an, in fiecare luna, in fiecare zi, ba chiar si in fiecare ceas, desi ele ar parea sa arate ca si cum ar dainui din totdeauna aici si ca si cum prin asta ar avea dreptul sa aspire la eternitate. Insa cunoastem ca lucrurile nu se vor petrece deloc asa intr-o lume in care totul este vremelnic si schimbarea e singurul lucru ce dainuie. Este cu adevarat prevazator acela care nu doar ca nu va fi deloc deceptionat de aparenta stabilitate a lucrurilor, dar va fi capabil sa intrezareasca si orizontul in care va avea loc toata aceasta miscare. [1]

[Nota 1: Norocul joaca un rol atit de important in toate chestiunile omenesti, incit atunci cind un om va incerca sa evite un pericol indepartat printr-un sacrificiu pe care-l va face in prezent, adeseori pericolul se va spulbera sub influenta unor noi desfasurari, cu totul neprevazute, ale evenimentelor; iar apoi, pentru a fi subliniata pierderea reala ce o reprezinta pentru om acest sacrificiu ce a fost facut, va conduce la o astfel de alterare a starii de lucruri, ca si cum in fata noilor desfasurari a evenimentelor, el insusi ar fi adevarata sursa a unui pericol real. Astfel, este bine sa nu privim prea departe in luarea unor masuri de precautie, dar cu ajutorul norocului, sa le putem recunoaste; si sa opunem o rezistenta curajoasa in fata unui pericol in speranta ca toate vor curge mai departe intocmai fulgerelor aruncate din norii intunecati ce trec pe linga noi fara sa ne loveasca.]

Dar in general oamenii gindesc ca evenimentele prezentului trebuiesc lasate la urma si ca toate vor urma prin imitatie in viitor aceiasi cale ce au urmat-o si in trecut. Greseala lor se ridica de la faptul ca nu inteleg cauzele evenimentelor la care sint martori -- cauze care, diferite de efectele ce le produc, contin in ele semintele acelor schimbari din viitor. Efectele sint cele cunoscute de catre toti si ei vor aplica imediat si in cazul lor presupunerea ca acestea sint cauzele necunoscute, pentru care ar fi suficient sa le determini, ca sa fii capabil apoi sa le

mentii asa cum sint. Aceasta este o eroare foarte comuna; si de fapt este asa de des intilnita nu pentru avantajele pe care le-ar oferi, ci doar pentru ca acest lucru inseamna ca oamenii cad intotdeauna la unison in eroare si datorita acestui fapt calamitatea ce rezulta in urma unei erori ii afecteaza in aceiasi masura pe toti, tocmai prin asta fiind si mai usor de suportat; in vreme ce daca un filozof va comite o greseala, el va fi singular in eroarea sa si in acest fel dezavantajul este dublat. [1]

[Nota 1: Pot face in paranteza remarca precum toate acestea reprezinta o confirmare a principiului enuntat in *Die Welt als Wille und Vorstellung* (cartea I. p. 94. ed. 4-a.) ca eroarea consta intotdeauna intr-o _ *deductie gresita* _, ceea ce inseamna, a atribui efectul la ceva a carui cauza nu tocmai el este cel care o reprezinta.]

Prin a spune ca vom putea anticipa efectele timpului, inteleg ca putem prevedea ceea ce este foarte verosimil ca se va intimpla; insa nu inteleg prin asta ca am putea in vreun fel sa prevenim ceea ce urmeaza a se petrece, zadarnicind actiunea timpului, ori realizind performanta imediata de-a promite ceea ce Timpul singur este cel ce poate implini. Acel om care va inainta cererile sala va afla ca nu exista aici un rau mai mare sau un camatar care sa ceara o astfel de dobinda, pe care sa-o perceapa intr-un mod mai neindurator decit acest Timp; daca veti incerca sa fortati Timpul sa va dea in avans o suma de bani, va trebui sa platiti o rata cu dobinda mult mai ruinatoare decit ar putea percepe orice Evreu. Este posibil, de exemplu, ca un copac sa infrunzeasca intr-o clipa, pentru a va trezi dintr-o data ca este plin de flori ori s-a umplut de roade doar in citeva zile, doar pentru ca la radacinile sale s-a turnat var nestins si a fost supus in mod artificial unei temperaturi ridicate; insa imediat dupa aceea el se va vesteji. Tot astfel, un tinar poate abuza de fortele lui -- poate doar vreme de citeva saptamini -- incercind sa realizeze la nouasprezece ani ceea ce va reusi sa implineasca cu usurinta abia la treizeci si poate ca Timpul ii va acorda creditul pe care el il solicita; insa dobinda pe care o va avea de platit va fi dedusa din puterea ce-i este creditata pentru anii de mai tirziu; mai mult chiar, ea reprezinta o parte din insasi viata reala.

Exista anumite tipuri de boala in care restaurarea completa a sanatatii organismului este posibila doar prin a lasa ca intreaga suferinta sa-si urmeze cursul firesc; dupa care ea va dispare fara sa lase nici macar urma trecerii sale. Insa daca suferinta este foarte presanta si omul va insista sa se faca bine in timp ce va mai fi inca afectat de aceasta suferinta, in acest caz deasemenea, Timpul ii va oferi imprumutul si va pune capat durerii; insa el va fi insotit de de-a lungul intregii vieti de o stare de slabiciune si o suita de suferinte cronice, ca pe o dobinda ce va trebui s-o ramburseze proprietarului de drept.

Din nou, in vremuri de razboi sau tulburari generale, un om se poate afla in situatia de-a avea nevoie urgenta de o anumita suma de bani ghiata si pentru

asta va trebui sa-si vinda economiile intregii vieti ce-au fost investite in terenuri sau actiuni, doar la o treime ori chiar la o fractiune mult mai mica din pretul pe care le-ar fi obtinut pentru ele, doar daca ar fi asteptat ca piata sa-si revina la nivelul initial, ceea ce s-ar fi intimplat in cursul curgerii timpului; insa el s-a rugat Timpului sa-i acorde un imprumut, iar pierderile sale reprezinta dobinda pe care o are de platit. Sau poate doreste sa plece intr-o lunga calatorie, pentru care are nevoie imediata de bani; in doi sau in trei ani, ar fi reusit sa adune suma necesara pentru a-si finanta intreaga calatorie, insa el nu este dispus sa astepte deloc; astfel ca va avea nevoie urgenta acum, fie sa se imprumute, fie sa scoata aceasta suma din intregul sau capital; cu alte cuvinte, va recurge la a-i solicita Timpului un imprumut in avans. Dobinda pe care o va plati reprezinta starea de dezordine din bugetul sau si ea va spori permanent ducind la o crestere a deficitelor, pe care nu le va mai putea niciodata echilibra.

Aceasta este camata perceputa de Timp; si toti aceia care nu isi vor dori sa astepte sint cei care ii vor cadea victima. Nu exista un mod mai nesabuit de-a actiona, decit acela sa incerci sa corectezi mersul curgerii vietii ce-a fost deja stabilit de Timp. Prin urmare trebuie sa manifesti precautie pentru a nu ajunge sa devii debitorul sau.

SECTIUNEA 50. In fiecare din zilele vietii veti putea intilni nenumarate ocazii favorabile de-a recunoaste caracteristicile si deosebirile dintre oamenii obisnuiti si cei discreti si prudenti. In estimarea unui potential pericol in conexiune cu oricare din intreprinderile lui, un om obisnuit isi va limita cercetarea asupra acelui tip de risc ce a mai afectat actiunile sale si in trecut; in vreme ce un om de prudenta va privi mereu inainte si va lua in considerare tot ceea ce este posibil sa se petreaca in viitor, avind permanent in vedere o anumita maxima Spaniola: _*lo que no acaece en un ano, acaece en un rato*_-- ce nu aduce anul, poate aduce ceasul.

Diferenta in chestiune este desigur, una foarte naturala; este intotdeauna necesara o anumita cantitate de discernamint pentru a fi in masura a lua in calcul toate probabilitatile; insa nu va avea nevoie decit de impresiile sale pentru a intui tot ceea ce s-a mai intimplat deja de nenumarate alte ori.

Nici macar nu se va da la o parte de-a se sacrifica el insusi pe altarul unor spirite ale raului. Vreau sa spun ca un om nu va ezita absolut deloc sa-si consume in intregime timpul, linistea si banii de care el dispune, ori sa abandoneze intregul confort al vietii, ori sa-si restringa aspiratiile, dorintele si sa-si refuze totul in aceasta lume, doar daca va putea ca in acest fel sa-i inchida usa in nas nefericirii. Cele mai teribile dintre nenorociri sint deasemenea si cele mai putin probabile si mai indepartate -- si prin asta au si cea mai mica sansa de-a se petrece; regula data este cel mai bine exemplificata de practica politelor de asigurare -- prin care este facut un imens sacrificiu public pe altarul nelinistii. Prin

urmare, luati-va politele voastre de asigurare!

SECTIUNEA 51. Indiferent cit de groaznica va fi acea nenorocire pe care destinul o va indrepta catre tine, sau oricit de fericita va putea fi clipa ce-ti va fi data s-o traiesti, nu va trebui sa aratati o prea mare bucurie, insa nici nu trebuie sa va lamentati prea mult; in parte pentru ca toate lucrurile se afla intr-o permanenta si completa schimbare, iar norocul se poate intoarce in orice clipa pentru a va suride din nou; partial, pentru ca omul este atit de predispus la a se insela in judecatile sale, incit nici macar nu poate cunoaste ceea ce este bine sau rau pentru el.

Aproape fiecare om la rindul sau s-a plins de ceva ce abia dupa aceea s-a dovedit a fi cel mai fericit lucru ce i se putea intimpla vreodata in aceasta lume -- sau a manifestat cea mai mare bucurie la ivirea unui eveniment ce doar putin mai tirziu a devenit sursa celei mai mari nenorociri din viata sa. Adevarata stare a spiritului a fost descrisa cu atita finete de Shakespeare:

_ *Am simtit atitea din capriciile bucuriei si mihnirii, Incit niciuna nu-si poate arata astazi fata, Fara sa nu intrezaresc chipu-i de femeie*. _

[Nota 1: *Totu-i bine cind se termina cu bine*, Act.II, scena 2-a]

Si in general se spune ca daca un om infrunta cea mai mare suferinta in deplina liniste, acest lucru se petrece tocmai deoarece el cunoaste foarte bine ca in cursul vietii omului ii este dat sa traiasca cele mai multe dintre nenorociri; si priveste la tulburarea sa din prezent doar ca pe o mica parte din tot ceea ce urmeaza a veni. Acesta este ceea ce ofera echilibrul interior stoicilor -- sa fii intotdeauna plin de intelegere fata de trista soarta a umanitatii _ *condicionis humanoe oblitus* _; si totdeauna sa-ti reamintesti ca existenta noastra e in intregime formata doar din suferinta si nefericire; iar relele la care sintem expusi nu isi vor avea un sfirsit niciodata. Tot ce are de facut un om este sa-si arunce privirea in jurul sau pentru a redestepta sentimentul nefericirii omenesti; in fata ochilor sai se desfasoara zbaterea si lupta in agonie a umanitatii -- totul de dragul acestei existente jalnice, searbada si lipsita de orice rentabilitate reala!

Daca isi va reaminti asta, un om nu se va astepta la prea multe din partea vietii, va invata sa se obisnuiasca cu o lume in care totul este relativ si-n care nu exista nici macar un singur lucru care sa se gaseasca intr-o stare perfecta; -- va privi inainte avind intotdeauna nenorocirea asezata chiar in fata sa si daca nu va putea s-o evite, cel putin o va infrunta plin de curaj.

N-ar trebui sa fie uitat niciodata, ca aceasta nenorocire, fie ea mare sau mica, este elementul in care vietuim. Insa asta nu constituie un motiv pentru care un om ar trebui sa se lase tirit de minie, sau spre a inainta vesnic plingeri tinguitoare, ori asemeni lui Beresfold, [1] sa ia o infatisare plina de tristete in fata _ *Nefericirii vietii omenesti* _ -- pentru ca nici macar pentru o singura ora sa nu

se poata elibera de sub tutela ei; sau cu atit mai putin inca, sa faca apel la Divinitate pentru cel mai mic dintre fleacuri -- _ *in publicis morsu Deum invocare* _. Tinta noastra ar trebui sa fie aceea de-a ne face o buna impresie asupra vietii pentru a ne putea apoi feri sa intilnim in calea noastra nefericirea, pentru a atinge o asemenea perfectiune incit sa putem ajunge sa inlaturam din drum toate lucrurile neplacute ale vietii, -- indiferent daca ele sint produse de semenii nostri sau de lumea fizica -- asemeni unei vulpi istete sa reusim de fiecare data sa scapam din cursele ce sint presarata pretutindeni pe-acolo pe unde pasii vietii ne vor purta, de fiecare nenorocire, mica sau mare; amintindu-ne ca in general, fiecare din accidentele vietii are loc doar datorita stingaciei noastre de-a le deghiza aparenta.

[Nota 1: Rev. James Beresfold (1764-1840), cunoscut scriitor. Titlul complet al principalei sale lucrari este "*Mizeria vietii umane; sau ultimile gemete de suferinta ale lui Timoty Tifnosul si Samuel Sensibilul, cu citeva note suplimentare de Mr. Irascibilul*.]

Principalul motiv pentru care nefericirea va apasa cu mai putina greutate asupra noastra, daca vom privi la orice posibilitate a ei de a-si face aparitia ca deloc imposibila si dupa cum se spune, sa fim pregatiti in fata lor, poate consta chiar in asta; daca inainte sa se iveasca, vom gindi indelung asupra consecintelor pe care le vor avea, privindu-le ca pe ceva ce la fel de bine ar fi posibil ca nici macar sa nu se intimple, intreaga lor durata si raza de actiune ne va fi cunoscuta in acest fel si vom cunoaste cel putin, in ce masura ne pot afecta; astfel ca daca vor sosi, nu ne vom fi intristat intr-un mod nejustificat -- iar greutatea nu va fi simtita mai mare decit este in realitate. Dar daca nu vom face niciun fel de pregatiri pentru a le intimpina si vor sosi pe neasteptate, pentru un moment spiritul nostru se va afla cuprins de-o stare de teroare si va fi incapabil sa aprecieze consecintele intregii calamitati; vor parea atit de extinse prin efectele lor, incit victima va gindi foarte usor ca nu exista nicio limita in stare sa le opreasca; sau in orice caz, raza de actiune va fi in mod cert exagerata. In acelasi fel, ignoranta si incertitudinea vor spori intotdeauna sentimentul unei amenintari. Si desigur, daca am chibzuit deajuns asupra posibilitatii petrecerii unei nefericiri, in acelasi timp am luat in considerare si rezervele unde vom cauta sprijin si alinare; sau in orice caz, ne-am obisnuit intr-atit noi insine cu ideia acestei calamitati, incit in acest fel ne va aparea de-a dreptul banala.

Nu exista aici nimic mai bun, care sa fie in stare sa ne faca sa induram cu o mai mare pace launtrica oricare dintre nenorocirile vietii, decit acela de-a cunoaste cu certitudine ca _ *tot ce se intimpla* _ de la cele mai marunte, pina la cele mai marete dintre actiunile existentei _ *sint opera necesitatii* _. [1] Curind, un om se va obisnui cu inevitabilul -- ca ceva ce oricum trebuie sa se petreaca; si daca va cunoaste ca nimic din aceasta lume nu se intimpla decit in virtutea necesitatii, va putea vedea ca lucrurile nu pot fi altfel decit sint si ca si cele mai stranii ocazii din lume sint tot atit de mult rezultat al necesitatii, tot asa cum fenomenele se supun unor reguli bine-cunoscute si isi va putea pune in deplina concordanta asteptarile

pe care le are de la viata. Permiteti-mi sa reiterez ceea ce am mai spus si in alta parte, ca cel mai linistitor efect pentru pacea noastra interioara o constituie cunoasterea ca toate lucrurile sint inevitabile si ca ele nu reprezinta nimic altceva, decit simplul rezultat al necesitatii. [2]

[Nota 1: Acest adevar l-am stabilit cu exactitate in eseul meu despre "*Libertatea Vointei*", unde cititorul poate gasi o expunere amanuntita a motivelor determinante. Cf. p. 60, Schopenhauer, *Opere*, ed. 4-a, vol IV.]

[Nota 2: Cf. *Welt als Wille und Vorstellung*, Cart. I-a, p. 361 ed. 4-a.]

Daca un om se va cufunda in cunoasterea acestui adevar, inainte de toate va face ceea ce-i va sta in puteri, iar apoi va fi perfect pregatit sa indure ceea ce el singur nu poate schimba.

Putem privi micile neplaceri ale vietii ce se peterec in mod constant, ca fiind destinate sa ne mentina in forma pentru a putea suporta marile nenorociri, astfel incit sa nu devenim de-a dreptul molesiti de o existenta incarcata doar de prosperitate si belsug. Un om trebuie sa fie asemeni lui Siegfried, *inarmat din cap pina-n picioare in* fata micilor necazuri ale vietii, aceste mici dispute pe care le avem cu semenii nostri, diferendurile insignifiante, conduita nepotrivita a altor semeni, micile birfe si multe altele dintre neplacerile suparatoare ale vietii, n-ar trebui sa le simtim deloc, mult mai putin sa le luam in seama ori sa le punem la inima si sa meditam asupra lor, dar sa le tinem la distanta si sa le impingem in afara drumului nostru, la fel ca pe acele pietre din mijlocul unei strazi, pentru a nu tine cont de ele, ori sa le oferim loc in reflectiile noastre.

SECTIUNEA 52. Ceea ce oamenii numesc indeobste _ *Soarta* _, ca o regula generala, nu este nimic altceva decit propria lor conduita prosteasca si nesabuita. Exista un extraordinar pasaj in Homer, [1] ce ilustreaza adevarul din aceasta remarca, in care poetul aduce lauda [Greaca: maetis] -- deliberarii intelepte; si avertismentul sau este demn de toata atentia noastra. Pentru ca daca rautatile sint ispasite doar intr-o alta lume, prostia omeneasca isi are rasplata chiar aici -- cu toate ca din cind in cind, poate fi aratata mila fata de ofensator.

[Nota 1: *Iliada*, c. XXIII, p. 313. si urmatoarele.]

Nu exista cruzime mai mare decit aceea prin care viclenia strecoara in inima teama ce prevesteste pericolul; tot pe atit de adevarat cum creierul uman este o arma mult mai teribila decit lovitura data de laba unui leu.

Cel mai desavirsit om din lume poate fi doar unul care nu s-a grabit, nici n-a sovait niciodata in viata.

SECTIUNEA 53. _*Curajul* _ vine imediat dupa prevedere, drept o calitate a spiritului indispensabila fericirii. Este cit se poate de adevarat ca nimeni nu se poate darui singur cu oricare din cele doua insusiri, de vreme ce un om mosteneste prudenta de la mama si curajul de la tata; cu toate acestea, daca el detine ceva din aceste calitati, poate contribui la dezvoltarea lor printr-o disciplina perseverenta.

In aceasta lume, _ *in care jocurile sint facute prin aruncarea zarurilor*_ un om trebuie sa fie inzestrat cu un temperament de fier, cu o armura care sa dovedeasca ca poate sa reziste in fata sagetilor aruncate de soarta si armele sale sa fie capabile sa-i deschida drumul impotriva tuturor celorlalti oameni. Viata este o lunga bataile; avem de luptat la fiecare pas; iar Voltaire avea perfecta dreptate atunci cind spunea ca daca vom izbindi, victoria se gaseste in virful sabiei noastre, iar daca va trebui sa murim, sa stim sa o facem cu arma in mana _ *ne réussit dans ce monde qua la pointe de l'épee, et on meurt les armes à la main*_ reuseste in aceasta conditie cel care tine lumea in virful sabiei si moare cu spada in mana. Este un suflet las cel care bate in retragere sau isi sporeste teama, ori este descurajat curind doar ce furtuna a inceput sa bata, sau atunci cind primii nori se ivesc la orizont. Motto-ul nostru ar trebui sa fie: _ *Fara Capitulare*_ si departe de-a fi supusi de loviturile vietii, sa ajugem acolo incit sa capatam curaj chiar din cupa ce ne este intinsa de o soarta potrivnica; --

_ *Tu ne cede malis sed contra audentior ito*. _

[Nota 1: Virgilius, *Eneida*, VI, 95.]

Atita vreme cit problemele generate de orice chestiune ne vor pune in primejdie, cita vreme aici va exista indoiala si va mai persista inca posibilitatea ca multe dintre aceste rele sa ne loveasca, nimeni n-ar trebui sa se gindeasca la altceva decit la rezistenta -- tot asa cum un om n-ar trebui sa-si piarda orice speranta ca starea vremii se va imbunatati, daca mai poate inca sa zareasca o bucatica de cer senin. Sa facem astfel incit taria noastra sa nu se clatine fie chiar si daca intrega lume s-ar afla in ruine:

_ *Si fractus illabatur orbis*
Impavidum ferient ruinae _. *[1]*

[Nota 1: Horatius, *Ode si epode*, III, 3.]

Viata noastra in sine -- lasind la o parte binecuvintarile ei -- nu merita un astfel de tremur de lasitate si o stringere plina de tema a inimii. De aceea sa infruntam

viata plini de curaj si sa ridicam o pavaza hotarita in fata a tot ce se arata potrivnic.

_ *Quocirca vivite fortes Fortiaque adversis opponite pectora rebus* _.

Cu toate acestea, mai este totusi posibil ca aici sa existe un exces de curaj si ca el sa degenereze in nesabuinta. Poate fi inca spus ca o anumita cantitate de teama este chiar necesara, daca ne dorim sa existam in definitiv in lume, iar frica, spaima, lasitatea, reprezinta doar formele ei de exagerare. Acestui adevar Lordul Bacon este cel care i-a oferit cea mai potrivita expresie, in contul lui _ *Terror Panicus*_; si explicatia etimologica pe care o da in acest sens, este superioara interpretarii anticilor, ce ne este transmisa prin intermediul lui Plutarch. [1] El alatura acestei expresii, numele Zeului _ *Pan* _, ce reprezinta la vechii Greci personificarea naturii; [2] si face observatia ca teama este innascuta in fiecare fiinta si de fapt ea reprezinta o tendinta naturala de conservare a individualului, dar in realitate isi poate face intrarea in joc, fara ca aici sa existe o cauza prealabila in acest sens; omul fiind expus acestei tendinte naturale intr-un mod absolut special. Principala caracteristica a acestei _ *Spaime Naturale*_ este aceea ca nu exista nicio notiune clara asupra unui pericol definit, care sa-i fie strins atasata; astfel incit, se poate spune ca mai mult se presupune decit se cunoaste, ca acel pericol exista cu adevarat; iar acest lucru va determina ca in caz de nevoie, sa fie invocata spaima ca un leit motiv pentru teama.

[Nota 1: *De Iside et Oride*, cap. 14]

[Nota 2 : *De Sapientia Veterum*, c. 6. _ *Natura enim rerum omnibus viventibus indidit mentum ac formidinem, vitae atque essentiae suae conservatricem, ac mala ingruentia vitantem et depellentem. Verumtamen eaden natura modum tenere nescia est: sed timoribus salutaribus semper vanos et innanes admiscet; adeo ut omnia (si intus conspici darentur) Panicis terroribus plenissima sint praesertim humana* _.]

CAPITOLUL V

VIRSTELE VIETII

Exista o expresie foarte potrivita a lui Voltaire, care afirma ca fiecare dintre perioadele vietii si are propriile sale caracteristici psihice specifice si un om se va simti total nefericit daca virsta sa fizica nu va fi in deplin acord cu virsta psihologica:

_ *Qui n'a pas l'esprit de son âge,*
De son âge atout le malheur _.

Prin urmare, aceasta expresie se potriveste indeaproape speculatiei noastre asupra naturii fericirii, daca vom avea in vedere schimbarile pe care diferitele virste ale vietii le produc in noi.

Intreaga perioada a vietii noastre este in intregime constituita din _ *prezent* _, si singur prezentul este ceea ce avem in posesie in mod real; singura diferenta este aceea ca in anii de inceput ai vietii privim inainte catre un viitor aflat la o mare distanta in timp, iar la sfirsit vom privi inapoi catre un trecut ce ne va parea a fi la fel de indepartat; astfel incit temperamentul nostru, nicidecum caracterul, este cel care sufera bine-cunoscutele modificari, ce fac ca _ *prezentul* _ sa poarte o culoare diferita pentru fiecare din etapele vietii.

Am facut in alta parte afirmatia ca in perioada copilariei sintem mult mai inclinati sa folosim _ *intelectul* _ decit ne putem folosi de ajutorul _*vointei* _; si am explicat de ce se petrece asa. [1] Acest lucru are loc doar pentru ca aceasta prima etapa a vietii se intimpla sa fie atit de fericita; si asa cum vom privi inapoi in anii de mai tirziu, universul copilariei va aparea ca un *Paradis Pierdut*. In copilarie relatiile cu ceilalti semeni sint limitate, dorintele noastre sint atit de putine la numar -- intr-un cuvint, aici exista atit de putini stimuli in stare sa trezeasca vointa; iar principala noastra preocupare este in sensul extinderii sferei de cunostinte. Intelectul, la fel ca si creierul, atinge cresterea completa in jurul virstei de sapte ani, [2] cunoscind o dezvoltare timpurie, desi va trece o vreme destul de indelungata pina sa atinga maturitatea; si el va incepe a explora constant intreaga lume, pornind chiar de la ceea ce-l inconjoara, pentru a descoperi materialul de care are nevoie pentru a-i furniza hrana spirituala; apoi aceasta existenta ii ofera in sine, prin fiecare clipa, un nou motiv de reala incintare si toate lucrurile scinteiaza acoperite fiind de charmul noutatii.

[Nota 1: *Die Welt als Wille und Vorstellung, Cart. II, cap. 31, p. 451*. Schopenhauer sustine ca in aceasta perioada a vietii creierul si sistemul nervos sint mult mai dezvoltate decit oricare dintre celelalte sisteme organice.]

[Nota 2: Aceasta afirmatie nu este intocmai exacta. Greutatea creierului creste rapid pina la virsta de sapte ani, mai incet intre saisprezece si douazeci de ani si mult mai incet intre treizeci si patruzeci de ani, cind atinge dezvoltarea maxima. In fiecare deceniu dupa aceasta virsta, se presupune ca va scadea in greutate cu o uncie la fiecare 10 ani.]

Din acest motiv anii copilariei sint asemeni unui lung poem. Pentru ca functia poeziei, ca a tuturor artelor in general, este tocmai aceea de-a extrage _ *Ideia* _ , -- in sens Platonic; cu alte cuvinte, sa aprofundeze un obiect particular astfel incit sa ajunga la perceperea naturii sale esentiale, caracteristicile pe care le detine in

comun cu alte obiecte de acelasi fel; astfel incit un singur obiect sa apara reprezentativ pentru intreaga clasa, iar rezultatul unei experiente face ca el sa fie valabil si in cazul altor o mie.

Poate fi gindit ca afirmatia mea este in opozitie cu faptele si ca un copil nu se va ocupa cu nimic altceva in afara acestor obiecte sau evenimente care-i sint prezentate din cind in cind, si doar in aceeasi masura in care reusesc sa-i incite pentru moment vointa; insa nu acesta este cazul in realitate. In acesti ani de inceput, viata -- in adevaratul sens al cuvintului, constituie ceva atit de nou si pur, iar senzatiile sint atit de patrunzatoare, fara a fi deloc trunchiate de repetitie, incit in mijlocul cursului ei, chiar si fara o constiinta clara asupra a ceea ce face, copilul este in permanenta preocupat pentru a sorbi in tacere, plin de lacomie, din insasi natura vietii, -- in drumul spre atingerea caracterului sau fundamental si a planului general, prin intermediul diferitelor scene si numeroaselor experiente ce urmeaza a le trai; sau pentru a utiliza frazeologia lui Spinoza, copilul invata sa vada lucrurile si indivizii _ *sub specie aeternitatis* _, -- ca manifestari particulare ale unor legitati universale.

Cu cit sintem mai tineri, cu atit mai reprezentativ este pentru noi fiecare obiect studiat pentru clasa de care acesta apartine; dar pe masura ce numarul anilor va creste, va deveni treptat mai putin semnificativ. Din acest motiv impresiile celor tineri sint diferite de ale oamenilor mai in virsta. Si din aceasta cauza, cunostintele si experienta dobindita in copilarie si dupa aceea in tinerete se regaseste in primele rinduri ale rubricii permanentei, sau tinind capul de afis, fiind situate in fata tuturor celorlalte cunostinte ce vor fi dobindite in viata de mai tirziu -- aceste forme de cunostinte timpurii sint trecute in categorii, sub numele carora va fi clasificat rezultatul experientei ulterioare; insa cu toate ca avem constiinta clara asupra a ceea ce este realizat acum, nu vom da curs intotdeauna acestui proces.

In acest fel, primii ani din viata unui om se bazeaza pe aceasta viziune asupra lumii, indiferent daca ea este una superficiala sau profunda; si desi aceasta viziune poate fi extinsa si perfectionata mai tirziu, ea nu va fi alterata material. Este efectul acestui obiectiv pur si prin asta o viziune poetica asupra lumii, -- ce este esentiala pentru perioada copilariei si promovata de o stare inca aflata in dezvoltare a energiilor volitionale, -- astfel incit la fel tuturor celorlalti copii, sintem preocupati mai mult de achizitionarea unor cunostinte pure, decit de exercitarea puterii vointei. De aici si acea seriozitate in permanenta infatisare, ce este observabila la atitia copii, de care Rafael s-a folosit cu maiestria lui caracteristica pentru a reprezenta chipul ingerilor, in special in *Madona Sixtina*. Anii copilariei sint plini de atita fericire, incit memoria lor va fi intotdeauna pusa in legatura directa cu un sentiment de nostalgie si regret.

In vreme ne vom folosi de acesti ani timpurii ai vietii pentru a invata despre aspectele exterioare ale lucrurilor, ca o metoda primitiva de intelegere a obiectelor aflate in relatie cu noi, educatia are scopul de-a insufla in noi interesul

fata de _ *idei* _. Insa ideile nu furnizeaza nicio informatie asupra naturii reale si esentiale a obiectelor, ca fundament si continut adevarat al intregii cunoasteri, ce poate fi atinsa doar in cadrul procesului numit _ *intuitie* _. Acesta este un tip de cunoastere ce nu poate fi insuflata in noi in niciun chip; ea trebuie chemata de noi si prin noi insine.

De aceea intelectul unui om, la fel de bine si calitatile sale morale, provin din adincimea propriei sale naturi si nu sint in niciun fel rezultatul unei influente exterioare; si niciun sistem educational -- cel al lui Pestalozzi, sau al oricarui alt om -- nu poate transforma un imbecil innascut intr-un om rational. Acest lucru este imposibil! El s-a nascut imbecil si imbecil va trebui sa moara.

Este doar meritul adincimii si intensitatii acestor cunostiinte intuitive timpurii asupra lumii exterioare, ce fac posibil sa intelegem de ce experienta copilariei este atit de ferm intiparita in memorie. Atunci cind sintem copii, sintem intru-totul absorbiti de realitatea inconjuratoare imediata; nu exista nimic care sa ne poata distrage atentia de la ea; privim obiectele din jurul nostru ca si cum ele ar fi singurele de acest fel, ca si cum intr-adevar n-ar exista pe lume nimic altceva. Mai tirziu, cind vom afla cite lucruri exista in lume, aceasta stare primitiva a spiritului va dispare si odata cu ea se va spulbera si intreaga noastra rabdare.

Am mai spus si in alta parte [1] ca lumea, considerata ca _ *obiect* _ -- cu alte cuvinte, asa cum ne este _ *prezentata* _ din punct de vedere obiectiv -- poarta in general o infatisare placuta; dar in interiorul lumii, considerata ca _ *subiect* _, in ceea ce priveste natura sa interioara, care este _ *vointa* _, -- durerea si suferinta sint elementele predominante. Imi permit sa expun pe scurt intreaga problematica astfel: _ *cind privesti lumea, aspectul ei este unul glorios, dar cit de ingrozitoare se arata a fi in realitate!* _

[Nota 1: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, C. II., cap.31., p. 426, 427. ed. 4-a.]

In consecinta, vom descoperi ca in anii copilariei lumea ne este mult mai bine cunoscuta in partea ei exterioara, sau obiectiva, cu alte cuvinte, ca prezentare a vointei si nu in ceea ce priveste natura ei launtrica, altfel spus, ca insasi vointa. De vreme ce partea obiectiva poarta un aspect atragator si partea launtrica sau subiectiva, cu povestile sale de groaza, ramine inca necunoscuta, tinarul, pe masura ce inteligenta sa se dezvolta, preia toate acele forme de frumusete pe care le observa in natura si arta pentru atit de numeroasele sale obiective ale unei existente plina de fericire; ele prezinta o frumusete exterioara atit de cuceritoare pentru ochii sai, incit pe buna dreptate se gindeste ca partea sa interioara trebuie sa fie mult mai frumoasa inca. Astfel ca lumea se prezinta in fata sa asemeni unui alt Eden; *si aceasta este Arcadia in care cu totii ne nastem.*

Putin mai tirziu doar, aceasta fericita stare, aceasta permanenta incintare si beatitudine a spiritului, va da nastere unei sete cumplite pentru viata reala --

impulsul creatiei si suferintei -- ce-l grabeste pe om sa-si faca intrarea in vacarmul fara sfirsit al lumii. Aici el are sa invete sa cunoasca cealalta parte a existentei -- partea ei launtrica, ascunsa, - *vointa* -ce i se va pune de-a curmezisul la fiecare pas. Apoi vine marea perioada a deziluziilor, o perioada ce cunoaste o foarte mare crestere, ce se va dezvolta treptat; dar odata ce-a fost fermecat la inceput, un om isi va spune ca tot ceea ce a preluat asupra sa pina acum, nu reprezinta nimic altceva decit niste notiuni false. _ *l'âge des illusions est passé* _. Si cu toate acestea, procesul se afla acum doar la inceput si va duce la o extindere a influentei sale, pentru ca in mod treptat sa ajunga sa recurga la el pentru intreaga sa viata.

Astfel se poate spune, ca in copilarie viata pare ca o scena de teatru, asa cum este privita de la o anumita distanta; iar atunci cind vom atinge virsta maturitatii, ea va fi foarte asemanatoare aceleiasi scene, pe care insa am ajuns s-o privim indeaproape.

Si in cele din urma, aici este exista si o alta circumstanta ce contribuie din plin la fericirea ce ne este dat s-o traim la virsta copilariei. Pe masura ce soseste primavara, tinerele frunze din copaci sint similare in culori si mult mai asemanatoare in forme; si in ceea ce ne priveste pe noi oamenii, in primii ani ai vietii sintem foarte asemanatori unii cu altii si ne armonizam foarte bine. Insa la pubertate va incepe diferentierea; si asemeni razelor unui cerc ne vom indeparta din ce in ce mai mult unii de ceilalti, fiecare din noi devenind aparte.

Perioada tineretii, cea care formeaza ceea ce va ramine din prima jumatate timpurie a existentei noastre -- si cu cit de multe din avantajele ei nu ne vom intilni in cealalta jumatate! -- este o perioada destul de tulbure a vietii, menita sa fie sacrificata nefericirii de aceasta permanenta goana in cautarea fericirii; si nu va exista nici macar un singur graunte de indoiala ca ne vom intilni cu ea undeva in aceasta viata -- o tinta care totdeauna va sfirsi intr-un lamentabil esec si ne va conduce catre nemultumire. O imagine iluzorie a unei vagi fericiri viitoare -- nascuta dintr-un vis ca forma a fanteziei -- ce pluteste in permanenta deasupra ochilor nostri; si o vom cauta in realitate in van. Datorita acestui fapt, tinerii vor fi nemultumiti in general de pozitia in care se afla, indiferent de ceea ce poate reprezenta in sine aceasta pozitie; si vor pune dezamagire lor doar pe seama acelei stari de lucruri pe care au intilnit-o in momentul in care si-au facut intrarea in aceasta lume, pe cind se asteptau la ceva cu totul diferit; in vreme ce tot ce intimpina acum pentru a experimenta pentru prima oara, nu este nimic altceva decit vanitatea si ticalosia din viata umana.

Ar fi de un mare ajutor pentru un tinar daca ar putea eradica din inima sa inca din prima instructie ideia ca lumea are pentru el multe lucruri de oferit. Din nefericire rezultatul obisnuit al educatiei este tocmai acele de-a intari in tineri increderea in aceasta mare deziluzie; iar primele noastre idei cu privire la viata sint in general preluate mai degraba din domeniul fictiunii decit din cel al realitatii.

In zorii stralucitori din zilele tineretii, poezia vietii asterne in fata noastra o viziune splendida; doar pentru ca apoi sa ne torturam singuri intregul timp al existentei, in speranta desarta ca vom putea s-o vedem vreodata realizata. La fel de bine ne-am putea dori sa prindem in mina noastra culorile curcubeului! Tinerii se asteapta ca viata lor sa fie la fel de interesanta ca si un roman de fictiune; si in asta isi afla originea acel germen al dezamagirii la care faceam referire. [1] Ceea ce ofera un farmec special tuturor acestor viziuni este doar faptul ca ele sint imaginare si nu reale si ca in contemplarea lor ne gasim in sfera cunostintelor pure, cele care sint suficiente doar prin ele insele si se afla total eliberate de orice influenta a lumii reale, fara sa cunoasca nimic din zgomotul ingrozitor pe care-l produce permanentul vacarm si nesfirsita lupta a vietii. Sa incerci sa gusti din aceste viziuni si sa cauti sa le realizezi in practica, este echivalent cu a le transforma in obiecte ale _ *vointei* _ -- un proces ce intotdeauna va implica o cantitate imensa de suferinta. [2]

[Nota 1: Cf. loc. cit. p. 428]

[Nota 2: Permiteti-mi sa-i recomand cititorului interesat de acest subiect volumul deja citat, cap.37.]

Daca aceasta principala caracteristica a primei jumatati timpurii a vietii nu va fi niciodata implinita -- nazuinta in realizarea fericirii -- cealalta jumatate a ei va fi caracterizata de-o teribila nefericire. Pentru ca pe masura ce vom inainta in virsta, va deveni intr-un grad mai mare sau mai mic evident, ca intreaga fericire este himerica in natura ei si ca singura suferinta este reala. In conformitate cu asta, in anii de mai tirziu, vom deveni mult mai prudenti si vom incerca mai degraba sa eliminam sursele de suferinta din viata noastra, pentru a ne asigura o pozitie mult mai sigura, decit sa dam curs urmaririi unor placeri reale. Pot face aici observatia, ca la o virsta inaintata sintem mult mai bine pregatiti sa prevenim aparitia nefericirii, in vreme ce la tinerete sintem dotati cu abilitatea de-a suporta mult mai usor nefericirea, atunci cind aceasta a venit.

In zilele tineretii eram mereu fericit sa aud sunind clopotelul de la usa; ah! gindeam eu, acum isi va face aparitia ceva minunat. Dar mai tirziu, sentimentele legate de o asemenea ocazie erau mai degraba inrudite cu spaima, decit cu placerea; cerule, ajutor! gindeam eu, ce-mi ramine oare de facut? O schimbare radicala similara a sentimentelor in privinta lumii si a oamenilor se petrece in toti indivizii de un anumit talent sau distinctie. Din simplul motiv ca nu poate fi spus ca ei apartin propriu-zis acestei lumi; ei sint diferiti intr-un grad mai mare sau mai mic, in conformitate cu masura superioritatii lor. In tinerete, ei au sentimentul ca au fost abandonati de aceasta lume; iar mai tirziu, se vor simti intocmai ca si cum ar fi scapat autoritatii ei. Primul sentiment este unul neplacut, si isi are fundamentele in ignoranta; cel de-al doilea, este unul placut -- pentru ca intre timp ei au inceput sa cunoasca ceea ce reprezinta in realitate lumea.

Consecinta acestui fapt, este aceea ca in comparatie cu prima jumatate a vietii, cea de-a doua, asemeni partii secunde a unei perioade muzicale, contine mai putine nazuinte pasionale si mult mai mult calm. Si de ce se intimpla asta? din simplul motiv ca in tinerete, un om isi imagineaza ca aici in lume exista o extraordinara cantitate de placere si fericire din care si el isi va avea partea; pentru ca abia atunci cind va ajunge la batrinete sa afle ca aici nu exista nimic de acest fel; in acest mod isi va putea elibera complet spiritul de sub influenta acestor himere, bucurindu-se de fiecare ora traita in prezent, pe cit de mult o va putea face, reusind chiar sa extraga tot atit de multa placere pina si din bucuriile cele mai marunte ale vietii.

Principalul cistig dobindit din experienta vietii este atingerea unei _ *viziuni clare*_. Asta este ceea ce distinge un om de o virsta matura si face ca lumea sa poarte un aspect atit de diferit de cel ce i-a fost prezentat in tinerete sau in copilarie. Acest lucru se va petrece doar atunci cind el poate vedea lucrurile cit se poate de clar si le va lua in considerare pentru ceea ce sint in mod real; in timp ce in tineretea sa, ceea ce poate vedea este o lume fantasmagorica, nascuta din propriile fantezii si capricii, mostenind toate prejudecatile si chiar pina si cele mai stranii deziluzii; lumea reala fie i-a fost ascunsa, fie e deformata de viziunea lui. Primul lucru pe care experienta descopera ca il are de facut, este acela de-a ne elibera de aceste fantasme ale mintii, de toate notiunile false pe care fericirea copilariei le-a sadit in inimile noastre.

Sa prevenim patrunderea lor, ar fi fost desigur cea mai buna forma de educatie, desi scopul sau ar purta doar un caracter negativ; dar ar fi o sarcina destul de dificila, ce este presarata la tot pasul de o serie de dificultati. Prima oara, ar fi trebuit ca orizontul copilariei sa fie limitat pe cit de mult posibil si in interiorul acesei sfere limitate nu ar trebui introduse decit notiuni clare si precise; abia apoi sfera ar putea fi extinsa, doar dupa ce copilul a putut aprecia corect tot ceea ce se regaseste in interiorul ei; acordindu-se o grije speciala pentru ca nimic din ceea ce se afla aici sa nu ramina obscur, ori sa fie inteles numai pe jumatate. Consecinta acestei instructii ar putea fi aceea ca notiunile copilului despre oameni si lucruri sa fie destul de limitate si de simple in caracterul lor; dar pe de alta parte, ele ar fi la fel de clare si corecte si astfel nu va fi nevoie apoi, fie sa fie extinse, fie corectate prin intermediul educatiei de mai tirziu. Aceeasi linie poate fi urmata si in perioada tineretii. Prin insasi metoda ei, acest tip de educatie va impune o constringere speciala, introducind o cenzura asupra literaturii citite de copil; locul nuvelelor fiind luat de o biografie literara, ce este mult mai potrivita -- viata lui Franklin, de exemplu, sau lucrarea lui Moritz, cu privire la viata lui *Anton Reiser*. [1]

[Nota 1: Moritz, un cunoscut scriitor din secolul al 18-lea (1757-1793). Lucrarea sa *Anton Reiser,* sub forma unei nuvele, este de fapt o autobiografie.]

In zilele de inceput, ne imaginam ca principalele evenimente si acele persoane

care vor juca un rol important in piesa vietii noastre, isi vor face intrarea in sunet de trompete si de tobe; dar atunci cind vom ajunge la virsta senectutii si vom privi inapoi, vom descoperi ca toti au sosit aici in cea mai deplina tacere, ca si cum s-ar fi furisat in ascuns prin usa din dos pentru a trece aproape neobservati.

Din tot ceea ce am putut sa observam pina aici, putem trage concluzia ca viata se aseamana foarte mult unei piese de broderie, in care in timpul primei jumatati a vietii omul poate vedea partea frumoasa a vietii, fata ce este expusa pentru a incinta ochiul, iar cealalta jumatate de timp, acea parte a ei ce este plina de erori, partea plina de noduri si ate, dosul piesei de broderie. Ultima parte nu este atit de placuta ochiului sau, insa este mult mai instructiva; ea ilustreaza modul sinuos in care firele de ata au fost imbinate pentru a realiza acele arabescuri complicate ce ne produc tot atita placere.

Chiar daca superioritatea intelectuala va face parte din tipul cel mai inalt, ea nu poate asigura pentru un om partea preponderenta a conversatiei pina dupa virsta de patruzeci de ani. Pentru ca desi virsta si experienta nu pot constitui un substitut pentru talentul intelectual, pot valora de departe la fel de mult ca si el; si chiar si intr-o persoana ce se bucura de una dintre cele mai modeste capacitati intelectuale, ele ii ofera cu toate acestea o contrapondere extraordinarei puteri intelectuale ce se face prezenta in cazul unui alt om; doar atita vreme cit ultimul este inca tinar. Desigur, aici am facut referire la superioritatea personala a unui om si nu la locul pe care il poate cistiga in societate ca o rasplata a muncii sale.

Si dupa ce va trece de patruzeci de ani, orice om de cea mai mica putere intelectuala, care are ceva mai mult decit acea parte inferioara a intelectului pe care Natura a harazit-o la cinci sesimi din omenire -- cu mare greutate va putea evita sa-si manifeste mizantropia. Pentru ca asa cum este natural, ei vor interfera in acest timp cu celelate caractere pe care le poarta semenii lor, pe drumul catre examinarea propriului caracter; iar rezultatul, ce nu va intirzia sa apara, este acela ca in mod gradual vor ajunge a fi total dezamagiti sa descopere ca prin calitatile intelectuale sau sufletesti -- in mod uzual, prin amindoua dintre acestea -- ating un nivel la care ceilalti nu au ajuns; astfel ca vor evita bucurosi sa aiba orice de-a face cu ei. Pentru ca poate fi spus ca in general, un om va iubi sau va uri singuratatea -- cu alte cuvinte propria lui societate -- in raport direct cu masura in care el valoreaza ceva in sine. Kant are o remarca asupra acestui tip de mizantropie in *Critica Puterii de Judecata* [1]

[Nota 1: *Kritik der Urtheilskraf*, part. I, §29, Note ad fin.] - impartita in doua carti: Critica Judecatii Estetice, ce se regaseste in *Critica Ratiunii Pure* si Critica Judecatii Teologice, in *Metafizica Moralei* in *Critica Ratiunii Practice, Schopenhauer a* facut observatia ca aici sint analizate mai mult conceptele abstracte decit obiectele percepute. Kant a fost preocupat de relatia existenta intre obiectele exterioare si operatiile intelectului, " *Atentia sa se ridica in special de la faptul ca o asemenea judecata este expresia evidenta a ceva ce se produce in subiect, dar ce este cu toate acestea universal valabil, ca si cum el ar*

fi interesat aici doar de calitatea obiectelor. Acesta este lucrul care l-a izbit si nu frumusetea insasi." Expresia acestei carti rezulta in concluzia ca frumusetea poate fi explicata prin examinarea conceptului de "*potrivire*". Schopenhauer sustine ca: "In acest *fel se obtine strania combinatie a cunoasterii frumusetii cu cea a potrivirii corpurilor naturale intr-o facultate de cunoastere numita "putere de judecata" si tratarea celor doua subiecte eterogene intr-o singura carte*." Kant este inconsecvent, deoarece: "... *dupa ce a repetat neincetat in Critica Ratiunii Pure ca intelegerea este abilitatea de judecata si la fundatiile sale se afla formele sale de judecata -- piatra unghiulara a tuturor sistemelor filozofice, acum ne apare o putere de judecata total diferita de aceasta abilitate."* Cu privire la judecata teologica, Schopenhauer afirma ca insusi Kant a incercat sa spuna ca*: "... desi corpurile sint sistematizate in mod necesar si apar pentru noi ca si cum ar fi constituite conform conceptiei unei vointe ce le precede, acest lucru nu ne justifica sa deducem de aici ca sintem obiectivi in aceasta privinta. Asta este in acord cu permanenta preocupare a lui Kant in legatura cu corespondenta dintre subiectivitate (felul in care noi gindim) si obiectivitate (lumea exterioara). Mintea noastra tinde sa creada ca si corpurile naturale au fost create de o inteligenta constienta, asemanatoare cu a noastra*." sursa: Wiki, *Critica Puterii de Judecata*.].

Pentru un tinar este un semn de rau augur, atit din punct de vedere intelectual, cit si moral, ca el sa fie precoce in intelegerea cailor lumii si in adaptarea lor scopului sau; pentru ca odata ce cunoaste cum sa actioneze in legaturile sale cu ceilalti oameni si cum sa-si faca intrarea in lume, el este cum s-ar spune, pregatit deplin. El va pleda pentru o natura vulgara. Pe de alta parte, tocmai surprinderea aratata fata de modul in care ceilalti oameni vor actiona si uimirea tradata in fata lor, dificultatea si stingacia, sint cele care recomanda un caracter de o factura nobila.

Buna dispozitie si vivacitatea tinerilor se datoreaza partial faptului ca in atunci cind urcam dealul vietii, moartea nu este inca vizibila; ea se afla jos, la capatul drumului de coborire, de cealalta parte. Dar odata ce am trecut de virful Golgotei, moartea ne apare in fata -- moartea --, cea care pina atunci ne era cunoscuta numai din auzite. Acest lucru face ca spiritul nostru sa se prabuseasca si in acelasi timp incepem sa simtim ca puterile vitale se afla intr-un evident declin. O grava seriozitate va lua acum locul extravagantei timpurii a spiritului; iar aceasta schimbare va deveni evidenta chiar in expresia de pe fata unui om. Atita vreme cit sintem tineri, oamenii ne pot spune tot ce-si vor dori! vom privi la viata ca si cum ar fi nesfirsita si vom folosi timpul ce ne-a fost alocat risipindu-l fara sa ne facem nici cel mai mic repros; insa batrinetea va trebui sa vina si atunci vom invata sa punem in practica economia. Pentru ca spre sfirsitul vietii, fiecare zi pe care o traim sa ne ofere prada aceluiasi tip de senzatie pe care o traieste un criminal in fiecare pas pe care il face si care il apropie tot mai mult de scaunul electric.

Pentru ca din punctul de vedere al tineretii, viata pare a se intinde spre un viitor nesfirsit; privita din punctul de vedere al batrinetii, fiecare pas inseamna o reintoarcere in trecut; astfel ca la inceput viata se prezinta in fata ochilor nostri ca o imagine in care obiectele sint plasate la o mare distanta in spatiu si in timp, ca si cum am fi intors telescopul si le privim prin obiectiv; pe cita vreme la sfirsitul ei, totul ne apare acum a fi atit de apropiat! Pina si moartea insasi. Pentru a putea vedea cit de scurta este viata, un om trebuie sa ajunga batrin. Cu alte cuvinte, el trebuie mai intii sa fi trait indelung.

Pe de alta parte, asa cum numarul anilor se aduna, lucrurile vor parea tot mai mici, unul si toate; si Viata, ce statea pe baze atit de ferme si stabile in zilele tineretii noastre, acum nu mai pare nimic altceva decit un zbor al clipei, fiecare atit de iluzorie! am sosit aici pentru a vedea ca intreaga lume este doar zadarnicie...

Atunci cind sintem inca tineri, Timpul insusi pare a se scurge cu o viteza mult mai mica; astfel incit nu numai ca acest prim sfert al vietii este si cel mai fericit, dar este si cel mai lung dintre toate; el lasa in urma sa si cele mai multe amintiri. Daca unui om i-ar fi introduse toate aceste amintiri, ar putea sa va spuna mult mai multe despre acest prim sfert al vietii, decit despre tot restul celor doua perioade ce ii urmeaza. Caci in aceasta primavara a vietii, la fel ca si in primavara unui an, ziua atinge o durata atit de mare, incit devine in mod categoric obositoare pentru un om; dar toamna, indiferent daca este vorba aici de cea a unui an sau de toamna vietii, desi zilele ei sint scurte, sint mult mai agreabile, iar timpul se scurge mult mai calm si uniform.

Dar de ce se intimpla ca unui om batrin viata sa-i para a fi atit de scurta? Din acest motiv: memoria lui este scurta; si astfel el isi inchipuie ca si viata lui a fost deasemenea scurta. El nu-si mai reaminteste de acele parti ce nu poarta o semnificatie deosebita si cele mai multe dintre lucrurile naplacute din viata sint uitate acum; si cit de putin i-a mai ramas! Pentru ca in general, memoria unui om este la fel de imperfecta ca si intelectul sau; si el va trebui sa practice reflectia asupra lectiilor pe care le-a invatat si a evenimentelor pe care le-a experimentat, daca nu isi doreste ca ambele categorii sa scufunde treptat in golful uitarii. Acum, noi nu sintem obisnuiti sa reflectam asupra chestiunilor lipsite de importanta, sau ca o regula, asupra acelor lucruri ce le-am gasit a fi atit de dezagreabile si cu toate acestea, acest lucru este absolut necesar daca ne dorim ca memoria lor sa fie pastrata. Dar acea clasa a lucrurilor ce pot fi numite insignifiante, se afla intr-o continua adaugire si reimprospatare; multe ce ne par a purta un aer de importanta pentru prima oara, pentru ca apoi, in mod treptat sa devina lipsite de orice valoare, datorita faptului ca sint mult prea frecvent repetate; astfel ca intr-un final vom pierde orice notiune despre numarul repetitiilor ce au avut loc. De aceea putem sa ne reamintim mult mai usor un eveniment ce a avut loc cu multa vreme in urma, decit ne putem reaminti evenimentele petrecute in ultimii ani. Si cu cit vom trai mai mult, cu atit numarul lucrurilor ce le consideram importante sau semnificative va deveni mai mic, astfel incit vor ramine foarte putine dintre

cele ce consideram ca merita sa fie pastrate pentru a ne servi in viitor si doar acestea singure vor fi pastrate in memorie. Astfel ca timpul va zbura, lasind intotdeauna tot mai putine urme ale curgerii sale.

Mai departe, daca am trait anumite evenimente neplacute nu vom considera ca merita sa meditam asupra lor, cu atit mai putin atunci cind ele au produs o atingere vanitatii noastre, asa cum este in mod obisnuit cazul; pentru ca foarte putine dintre nenorocirile ce se abat asupra noastra pot fi considerate in intregime nevinovate. Asfel ca oamenii sint in mod predilect predispusi sa uite acele lucruri care s-au dovedit a fi neplacute, precum si multe din cele ce sint lipsite de importanta.

Din aceasta dubla cauza memoria noastra este atit de scurta; iar amintirile unui om despre ceia ce i s-a intimplat in viata, devin in mod proportional mai putine si sint pierdute din amintire si cele mai multe dintre lucrurile care altadata au ocupat un anumit loc in viata sa. Lucrurile pe care le-am facut in anii ce-au trecut, evenimentele ce s-au intimplat cu multa vreme in urma, sint asemeni acelor obiecte de pe coasta, pe care in momentul in care plecam intr-o calatorie pe mare le vedem devenind din ce in ce mai mici, pina cind ajunse de nerecunoscut si greu de distins, dispar definitiv din raza noastra vizuala.

Din nou se intimpla, ca uneori memoria si imaginatia noastra sa cheme citeva scene din trecutul indepartat, ce ne vor apare tot atit de vii ca si cum totul s-ar fi petrecut doar alaltaieri; astfel ca evenimentul respectiv va parea foarte apropiat de timpul prezent. Motivatia acestui fapt este aceea ca e imposibil sa rechemi in memorie toate perioadele ce sint interpusa intre acest eveniment si prezent in acelasi mod ce ne apare a fi plin de viata, tot asa cum nu exista nicio forma inzestrata cu viata capabila sa strabata toata aceasta distanta pentru a arunca o privire pina aici; pe linga asta, multe din evenimentele ce au avut loc in aceasta etapa sint acum uitate si tot ce ne-a ramas este doar cunostinta generala ca am trait aceasta perioada -- o simpla notiune a unei existente abstracte si nu o viziune directa asupra unei experiente particulare. Asta este cauza ce determina ca unele evenimente individuale ce au avut loc cu multa vreme in urma, sa apara ca si cum s-ar fi petrecut abia alaltaieri; timpul intermediar s-a spulberat si intreaga viata pare acum incredibil de scurta. Mai mult inca, vor exista citeva momente in viata atunci cind vom ajunge la o virsta inaintata, in care nu ne va veni sa credem ca am atins o asemenea virsta! sau ca trecutul indelungat ce se afla in urma noastra ar putea sa aiba o existenta reala -- sentiment ce este datorat in principal circumstantei ca asa cum privim la prezent, acesta totdeauna ne va apare inamovibil si neschimbat. Aceste fenomene psihice si altele asemanatoare se datoreaza in ultimul rind faptului ca ceea ce se intinde in timp nu este insasi natura noastra, ci doar reprezentarea ei exterioara si ca prezentul este punctul de legatura intre lumea ca subiect si lumea privita ca obiect. [1]

[Nota 1: Schopenhauer doreste sa sublinieze ca *vointa*, cea care constituie realitatea interioara fundamentala a tuturor fenomenelor vietii si naturii, nu este

ea insasi afectata de timp; dar pe de alta parte, timpul este necesar pentru obiectivarea vointei, pentru vointa, asa cum ea se prezinta in fenomenele efemere ale lumii. Astfel, Timpul poate fi definit ca o conditie a schimbarii, iar prezentul reprezinta doar un punct de contact intre realitate si aparenta.]

Apoi din nou, cum se explica faptul ca in tinerete nu putem intrezari un final pentru anii ce se ivesc mereu inaintea noastra? Pentru ca ne vedem obligati sa gasim loc aici pentru toate lucrurile pe care speram ca le vom obtine in viata. Vom umple anii cu un numar atit de mare de proiecte, incit daca ar fi sa incercam sa le caram dupa noi, moartea ar fi prematura chiar daca ar fi sa atingem virsta lui Mathusalem.

Un alt motiv pentru care viata ne apare atit de lunga atunci cind sintem tineri, este acela ca nu putem sa masuram dimensiunea ei decit asa cum ea este vazuta prin prisma putinilor ani pe care i-am trait. In acesti ani timpurii, lucrurile sint ceva nou pentru noi si astfel toate ne par pline de importanta; vom insista asupra lor mult timp dupa ce acestea s-au ivit si le vom rechema adesea in memorie; astfel, viata unui tinar ii va parea plina de incidente, iar acestea ii vor oferi impresia ca viata sa poarta in sine si o lunga durata.

Uneori ne punem noi insine dorinta de-a ne afla intr-un loc situat la o mare distanta in spatiu, in vreme ce in realitate nazuim sa readucem inapoi acel timp pe care l-am petrecut aici -- acele zile pe cind eram mult mai tineri si mai proaspeti decit sintem acum. In aceste momente, Timpul isi bate joc de noi punindu-si pe chip masca Spatiului; si daca vom calatori spre acel loc al dorintelor noastre, vom putea descoperi odata ajunsi aici cit de mult am fost inselati.

Exista doua modalitati de-a atinge o virsta inaintata, ambele presupunind o constitutie sanatoasa ca o *conditio sine qua non*. Ele pot fi ilustrate prin imaginea a doua lampi, una din ele arde o vreme indelungata cu doar foarte putin ulei, pentru ca are un fitil foarte subtire; cealalta va arde un timp egal, pentru ca este umpluta cu o cantitate mare de ulei care poate astfel sa-i hraneasca timp indelungat flacara. Uleiul reprezinta aici energia vitala, iar diferentele de fitil ilustraza modul diferit in care este cheltuita energia vitala.

Pina la treizeci si sase de ani, putem fi comparati in ceea ce priveste felul in care cheltuim energia vitala, cu oamenii ce traiesc din dobinda banilor; ceea ce cheltuie azi, maine vor putea obtine din nou. Dar dincolo de treizeci si sase de ani, situatia noastra va fi intocmai asemeni unui investitor care a inceput sa ia primele masuri de protejare pentru a asigura capitalul sau. La inceput, cu mare greutate putem remarca cit de cit orice fel de diferenta, tot asa cum cea mai mare parte a cheltuielilor sint acoperite de dobinzile provenind de la titlurile de valoare; si in cazul in care exista aici la inceput un mic deficit, el va fi platit fara sa i se acorde niciun fel de insemnatate. Dar deficitul isi va continua cresterea,

pina cind acel om se va trezi ca de fapt el devine mult mai serios afectat cu trecerea fiecarei zile; pozitia sa va deveni din ce in ce mai putin sigura si in timp, se va simti din ce in ce mai sarac, tot mai sarac, fara sa-i mai fie lasata nicio speranta, prin aceasta scurgere permanenta resursele sale apropiindu-se tot mai mult de sfirsit. Iminenta lui prabusire de pe pozitiile bogatiei in aspra conditie a saraciei devine mai rapida cu fiecare moment ce se scurge -- la fel ca si caderea unui corp solid in Spatiu -- pina ajunge ca in cele din urma, sa nu mai posede nimic. Un om este cu adevarat intr-o conditie vrednica de plins daca ambii termeni ai acestei comparatii -- energia vitala si situatia financiara -- incep sa se spulbere in acelasi timp. Teama fata de aceasta calamitate este cea care face ca dragostea fata de proprietate sa sporeasca odata cu anii.

Pe de alta parte, la inceputul vietii, in anii ce preced atingerea maturitatii si putin timp inca dupa aceasta virsta, -- starea energiilor noastre vitale ne aseaza la un nivel comparabil acelora ce in fiecare an pun de-o parte o fractiune din dobinda si o adauga la intregul capital; cu alte cuvinte, nu doar ca dobinda va fi asigurata cu regularitate, dar si capitalul lor va cunoaste o sporire constanta. Aceasta fericita stare a finantelor adeseori face sa fie comparata -- starea de sanatate cu bunastarea pe care o asigura banii -- sub grija treaza a unui gardian onest. O tinerete fericita si o batrinete trista!

Cu toate acestea, un om va trebui sa-si economiseasca fortele chiar de pe atunci cind este inca tinar. Aristotel [1] a facut observatia ca printre cei ce au fost incununati cu laurii victoriei la Olimpiade, numai doi sau trei au cistigat premiul de doua ori, in doua perioade diferite, o data in copilarie si apoi din nou, atunci cind au devenit barbati; si motivul este acela ca efortul prematur cerut de antrenamentul timpuriu si continuu, le-a secatuit fortele, astfel incit in cele din urma au ajuns ca la atingerea maturitatii puterea organismului sa fie complet epuizata. Si asa cum acest lucru este valabil pentru sistemul muscular, cu atit mai mult este adevarat in cazul energiei nervoase, a carei manifestare o reprezinta suma tuturor realizarilor intelectuale. Prin urmare, acesti copii prodigiosi -- _ *ingenia praecoda*_ -- fructul unei educatii timpurii si intense, ce ne surprind cu inteligenta lor atunci cind sint inca copii, devin dupa aceea oameni cit se poate de obisnuiti. Ba chiar numerosi oameni educati pot fi blamati pentru lipsa lor de judecata, pentru modul in care inteleg sa forteze copiii printr-o instructie timpurie, incercind ca inca de pe acum sa-i oblige sa-si insuseasca cunoasterea limbilor clasice.

[Nota 1: Aristotel, *Politica*.]

Am afirmat ca aproape fiecare din caracteristicile unui om par sa potriveasca in mod special unei anumite perioade din viata, astfel incit la atingerea ei, omul se afla in cele mai bune conditii ale vietii. Unii oameni sint fermecatori atunci cind sint copii, dupa aceasta virsta nu veti mai putea gasi nimic atragator la ei; altii sint vigurosi si activi la maturitate, iar apoi, pe masura ce vor cunoaste o crestere

a numarului anilor, isi vor pierde intreaga valoare; multi oameni apar a fi cel mai bine avantajati de virsta batrinetii, atunci cind caracterul lor cunoaste o modulatie blinda, asa cum devin toti oamenii ce au cunoscut lumea si ajung sa trateze viata cu destula ingaduinta. Acest lucru este adesea intilnit in cazul Francezilor.

Aceasta particularitate trebuie sa se datoreze faptului ca in ceea ce priveste caracterul unui om, fie pastreaza in el ceva asemanator tinerilor sau oamenilor maturi, ori celor in virsta, -- ceva ce-l va pune in acord cu una sau alta dintre aceste perioade ale vietii, fie exista aici ceva, ce actioneaza ca un sistem de sincronizare si corectie pentru realizarea unei permanente compensari a pierderilor particulare.

Marinarii observa progresul pe care il fac in drumul lor pe mare, doar prin modul in care obiectele de pe coasta descresc aparent in dimensiuni pina a ajunge sa estompeze. In acelasi fel, un om devine constient ca imbatrineste, atunci cind descopera la oamenii mult mai in virsta decit el, ca acum incep sa i se para mult mai tineri.

Am remarcat deja ca in cazul unui om, cu cit va inainta mai mult in virsta, cu atit mai putine sint urmele pe care le lasa in mintea lui toate cite a vazut, a implinit, sau a experimentat, iar cauza acestui fapt a fost deja explicata. Exista aici sentimentul ca un om doar in tineretea sa traieste avind intreaga constiinta a existentei, iar atunci cind va fi batrin, el va trai doar pe jumatate. Asa cum anii se string, constiinta despre ceea ce a facut slabeste si lucrurile vietii trec in graba, fara sa lase orice fel de impresie asupra lui, tot asa cum nu lasa asupra noastra impresie o opera de arta pe care am mai privit-o si inainte de alte citeva mii de ori. Un om va face ceea ce mina sa constata ca are de facut, iar dupa aceea nici nu va mai sti daca el este cel care a facut acel lucru, ori nu.

Asa cum viata devine din ce in ce mai putin constienta, ea se apropie tot mai mult de punctul in care intreaga constiinta va inceta, pentru el insasi cursul curgerii Timpului parind sa creasca in viteza. In copilarie, toate lucrurile si circumstantele vietii reprezinta pentru noi noutati; si asta este suficient ca sa trezeasca in noi deplina constiinta a existentei; tocmai de aceea la aceasta virsta zilele par a fi de o durata imensa. Acelasi lucru se petrece atunci cind plecam intr-o calatorie; o luna petrecuta in drumurile noastre ne pare ca depaseste prin durata alte patru luni ce au fost traite acasa. Cu toate acestea, desi ni se pare ca Timpul trece mai greu cind sintem tineri, sau atunci cind ne aflam intr-o calatorie, sentimentul noutatii nu il impiedica ca in realitate sa apese cu mai multa greutate asupra noastra in ambele situatii, in orice caz, cu mult mai multa forta decit atunci cind vom fi batrini, sau ne gasim acasa. Dar intelectul devine in mod gradual tot mai obtuz si limitat printr-o lunga acomodare cu rezultatul exercitarii acelorasi actiuni, incit lucrurile au tendinta constanta de-a produce la trecerea lor din ce in ce mai putine impresii asupra noastra; si asta face ca Timpul sa para din ce in ce mai putin important si prin aceasta de o durata mai scurta; orele unui copil sint mult mai lungi decit zilele unui batrin. In deplina concordanta cu asta,

Timpul va zbura din ce in ce mai repede, mult mai repede, cu cit mai mult vom trai, asemeni unei mingi ce se rostogoleste pe un deal. Sau pentru a oferi un alt exemplu, ca un disc care se roteste, unde cu cit mai indepartat va fi punctul in care se afla fata de centru, cu atit mai rapida este si rata de rotatie, la fel se petrec lucrurile si cu roata vietii; unde cu cit mai indepartat veti fi plasat fata de punctul de inceput, Timpul se va scurge cu atit mai grabit. De aceea poate fi spus ca in ceea ce priveste senzatiile imediate pe care Timpul le produce asupra mintii noastre, durata fiecarui an ce ne este oferit este direct proportionala cu numarul la care se va imparti intreaga durata a timpului vietii noastre; de exemplu, la virsta de cincizeci de ani va parea a avea durata doar la o zecime din cit avea la virsta de cinci ani.

Aceasta variatie a duratei cu care Timpul pare a curge, exercita cea mai hotarita influenta asupra intregii naturi a existentei pentru fiecare perioada din viata. Mai intai de toate, ea face ca etapa copilariei -- desi cuprinde in sine doar o perioada de cinsprezece ani -- sa para cea mai lunga dintre etapele vietii si prin aceasta si cea mai bogata in amintiri. Apoi asta face ca un om sa se poata simti plictisit doar in aceiasi proportie in care este copil. Luati in calcul de exemplu, ca o nevoie constanta de ocupatie -- indiferent daca lucreaza, ori se joaca -- este aratata in mod constant de catre copii; daca vor ajunge la capatul muncii sau al jocului lor, va urma imediat aici un sentiment teribil de plictiseala. Chiar si oamenii tineri nu scapa de sub influenta acestei tendinte si au groaza de orele in care n-au nimic de facut. Pe masura ce se apropie maturitatea, plictiseala va dispare treptat; iar oamenii batrini vor descoperi ca timpul lor este prea scurt atunci cind zilele vietii vor zbura pe linga ei precum sagetile aruncate dintr-un arc. Desigur, trebuie sa fim bine intelesi, aici vorbim despre _ *oameni* _ si nu despre niste biete _ *brute* _ ramolite. Pe masura ce creste rapiditatea curgerii timpului, cea mai mare parte a plictiselii dispare odata cu inaintarea in virsta; si asa cum trec in adormire cea mai mare parte a pasiunilor, impreuna cu intreaga cohorta de suferinte ce le insotesc, povara vietii este in intregime mai usoara in anii tirzii, decit se facea simtita in anii din tinerete, desigur, cu conditia sa mai fie pastrata inca o stare de sanatate a organismului. Astfel se face ca perioada ce precede imediat slabiciunile si necazurile batrinetii sa primesca numele de *_cei mai buni ani_* din viata unui om.

Poate fi un nume destul de potrivit, daca este luat in calcul sentimentul de confort pe care acesti ani il aduc; dar cu toate acestea, anii din tinerete, atunci cind constiinta noastra este atit de vie si deschisa la tot felul de impresii, cunosc acest minunat privilegiu -- cind semintele sint semanate si mugurii ce-i poarta putin mai apoi vor imboboci; este primavara intelectului. Adevarurile profunde pot fi percepute, insa nu pot fi niciodata cercetate -- cum s-ar spune, primele cunostinte despre ele sint imediate si vor fi purtate mai departe de unele impresii ale momentului. Aceasta cunoastere apartine unui alt tip, incit poate fi atinsa doar atunci cind impresiile sint puternice, vii si adinci; iar daca vom fi capabili sa atingem aceste adevaruri adinci, totul se datoreaza doar unei bune intrebuintari a acestor ani de inceput. Mai tirziu in viata vom fi mult mai capabili sa actionam

asupra celorlalti oameni -- asupra lumii insasi, pentru ca natura noastra interioara va fi atunci incheiata si finisata deplin, incetind a mai fi victima viziunii noului; dar atunci lumea isi va fi incheiat actiunea asupra naturii noastre. Acestia sint anii de actiune si impliniri; in vreme ce tineretea reprezinta anii de formare a conceptiilor fundamentale si a intemeierii fundatiilor facultatii de judecata.

In tinerete aspectul exterior al lucrurilor este cel care ne atrage cel mai mult; in vreme ce la batrinete, gindirea sau reflectia este principala preocupare a mintii omenesti. De aceea tineretea este vremea poeziei iar timpul batrinetei este dedicat filozofiei. In chestiunile practice se intimpla la fel; un tinar ia deciziile fiind mai influentat de impresiile pe care lumea exterioara le lasa asupra lui; in vreme ce la batrinete gindirea este cea care determina actiunile unui om. Acest lucru poate fi explicat in parte prin aceea ca doar atunci cind va avansa in virsta observatiile efectuate asupra lumii exterioare vor intruni un numar suficient pentru a-i permite sa le clasifice in deplin acord cu ideile pe care ele le reprezinta -- proces care la rindul sau determina ca aceste idei sa fie mult mai bine intelese sub toate aspectele lor, sa fie plasate in ele valoarea exacta si sa fie fixat si determinat corect intregul continut de adevar; in vreme ce in acelasi timp el a crescut obisnuit cu impresiile produse de diferitele fenomene ale vietii, si efectele lor asupra lui nu mai poarta azi aceeasi insemnatate ce o aveau altadata. In mod contrar, impresiile pe care lucrurile le au asupra noastra in tinerete, cum am spune, aspectele exterioare ale vietii, au o forta atit de coplesitoare, in special asupra oamenilor plini de viata si imaginatie, incit ei vad lumea ca pe o personificare a frumusetii; iar principala lor preocupare este tinuta exterioara ce si-o contureaza in ea, aparenta pe care o ofera; o calitate a mintii ce se arata ea insasi -- prin acea vanitate personala si dragoste fata de hainele de calitate, ce-i distinge pe oamenii tineri.

Nu exista fi niciun dubiu ca puterea intelectuala este mult mai pregatita in tinerete pentru a sustine un efort prelungit, pina cel mult la virsta de treizeci si cinci de ani; dupa care incepe un proces de declin, desi acesta este inregistrat treptat. Cu toate acestea, ultimii ani ai vietii si insasi anii batrinetii, nu sint cu totul lipsiti de compensatii intelectuale. Doar atunci se poate spune despre un om ca este cu adevarat bogat in experienta, ori in invatatura; a avut suficient timp si numeroase ocazii pentru a putea privi asupra vietii din toate laturile sale; a putut compara un lucru cu un altul si a avut timp sa descopere punctele de contact, lanturile de legaturi si conexiunile stabilite intre ele, astfel incit doar atunci pot fi intelese corect relatiile pe care lucrurile le poarta. Mai mult, odata cu virsta este cistigata o profunzime a intelegerii asupra cunostintelor ce-au fost achizitionate in tinerete; lucrurile pe care el gindea ca le cunoaste la tinerete, acum le si intelege in realitate. Pe linga asta, raza cunostintelor sale este mult mai vasta; si in orice directie se va extinde, aceasta a fost deja aprofundata si prin asta poate fi organizata si conectata intr-un intreg; in vreme ce cunostintele tineretii sint intotdeauna imperfecte si fragmentare.

Niciodata nu poate fi atinsa o idee completa si adecvata asupra vietii de cineva

care n-a ajuns la virsta batrinetii; pentru ca doar omul in virsta este cel care poate vedea viata in intregul ei si poate cunoaste cursul ei natural; doar cel care a ajuns la aceste cunostinte -- si acesta este lucrul cel mai important -- si nu cel care si-a facut intrarea aici, ca si restul omenirii, doar pentru a iesi la fel cum a intrat; astfel incit el este singurul ce a inteles totala vanitate a omenirii; in vreme ce toti ceilalti nu vor inceta niciodata sa trudesca, condusi de ideia falsa ca orice s-ar intimpla, totul va cunoaste o rezolvare fericita in final.

Pe de alta parte, in tinerete exista o mult mai mare putere de intelegere si tocmai in aceasta perioada a vietii un om intelege mai putin ca detine aceasta mare capacitate. La o virsta avansata, cele care predomina sint discernamintul, profunzimea, desavirsirea. Tineretea este timpul de acumulare a cunostintelor despre lume, ce vor fi distinctive si specifice acestei virste -- prin modul original de-a privi asupra vietii, cu alte cuvinte, mostenirea pe care un om de geniu o lasa semenilor sai; cu toate acestea, el va deveni stapin pe acest material doar in anii de mai tirziu. In consecinta, se va constata ca de regula, un mare scriitor a daruit lumii cea mai importanta opera atunci cind se afla in jurul virstei de cincizeci de ani. Dar desi copacul cunostintelor trebuie sa atinga inaltimea deplina inainte de-a purta roadele, radacinile lui sint adinc implantate in tinerete.

Fiecare generatie, indiferent cit de neinsemnata este in caracterul sau, crede de spre sine ca este mult mai inteleapta decit cele care au precedat-o imediat, ca sa nu mai vorbim despre cele mult mai indepartate. La fel se petrec lucrurile si cu diferitele perioade din viata unui om; si adesea se intimpla ca intr-un caz, nu mai putin decit in celalalt, sa fie doar o parere total gresita. In anii in care cunoastem o crestere fizica a organismului nostru, cind puterile mintii si cunostintele inmagazinate cunosc o adaugare zilnica, devine un obicei de zi-cu-zi sa privim cu dispret la ziua de ieri. Acest obicei prinde radacini si este regasit chiar si dupa ce puterile intelectuale au inceput sa intre in declin, cind azi ar trebui mai degraba sa privim plini de respect la ziua de ieri. Astfel adesea consideram ca lipsite de valoare fara nicio justificare reala realizarile tineretii, la fel de bine si judecatile ei. Acesta pare locul ideal pentru a face observatiile generale, desi la fel cum se petrec lucrurile cu principalele calitati ale omului, _ *inteligenta* _, sau _ *capacitatile intelectuale*_, la fel ca si _ *caracterul* _ , ori _ *sensibilitatea* _, sint innascute, cu toate ca primele nu pot fi schimbate, indiferent de mijloacele ce vor fi utilizate, asa cum se petrec lucrurile in cazul ultimelor. Adevarul este de fapt acela ca intelectul este subiectul a numeroase transformari, care de regula nu vor evita sa-si faca aparitia si in realitate; si acest lucru are loc pentru ca intelectul are fundatii adinci in psihicul omului si partial pentru ca materialul cu care opereaza el este oferit experientei. Astfel, daca vom observa ca un om este inzestrat cu o putere aparte din punct de vedere intelectual, ea va creste in mod gradual pina ce va atinge apogeul, dupa care va intra intr-o etapa de decadenta, pentru a sfirsi in cele din urma in imbecilitate. Dar pe de alta parte, nu ar trebui sa pierdem din vedere ca materialul care-i este oferit spre folosinta puterilor unui om si ce il mentin in activitate -- obiectul de studiu pentru cunoastere, experienta, reflectia, realizarile intelectuale, practica observarii fundatiilor lucrurilor si o astfel

de viziune mentala perfecta, formeaza in sine o masa ce continua sa creasca in dimensiuni, pina atunci cind soseste vremea si se arata slabiciunea insasi, iar puterile omului incep sa se stinga subit. Modul in care aceste doua elemente distincte se combina in aceeasi natura -- unul absolut inalterabil, iar celalalt subiect permanent al schimbarilor in doua directii diametral opuse una celeilalte, -- explica marea varietate a comportamentului mental si colosalele diferente de valoare ce-i sint atribuite unui om in diferitele perioade ale vietii.

Acelasi adevar poate fi exprimat mai pe larg prin a spune ca primii patruzeci de ani furnizeaza textul, in vreme ce restul de treizeci de ani ne ofera comentariul; iar fara comentariu sintem incapabili sa intelegem corect sensul adevarat si legaturile ce exista in text, impreuna cu intreaga morala si subtilele posibile aplicatii.

Catre sfirsitul ei, multe dintre lucrurile ce se petrec in viata sint intocmai acelora prezente la un _ *bal mascat* _, unde mastile sint in cele din urma scoase. Atunci vei putea vedea cine sint acesti oameni in realitate si cum ai putut veni in contact cu asemenea fiinte in scurta ta calatorie prin aceasta lume. La sfirsitul vietii caracterele ies in relief in adevarata lor lumina, actiunile obtin rezultatele meritate, realizarile sint apreciate la adevarata lor valoare si tot ce reprezinta falsitate este acum spulberat. Pentru a se ajunge aici a fost necesara curgerea Timpului pentru fiecare din cazurile specifice.

Dar cel mai curios fapt este acela ca doar catre sfirsitul vietii un om se poate cunoaste si intelege cu adevarat pe sine -- telurile si obiectivele ce le-a urmarit in viata, in special tipul de relatii in care s-a aflat cu ceilalti semeni si cu lumea insasi. Adesea se va intimpla ca in urma dobindirii acestor cunostinte un om sa-si atribuie un loc mult mai putin important decit cel pe care crezuse initial ca merita a-i fi oferit. Dar aceasta este o exceptie de la regula; si ocazional va fi cazul a se plasa intr-o pozitie mai inalta decit a avut inainte. Acest lucru se datoreaza faptului ca inainte de acest moment el nu a posedat suficiente cunostinte despre _ *josnicia* _ lumii si ca si-a fixat nazuinte mult mai inalte decit cele urmate de restul omenirii.

Evolutia vietii ii dezvaluie unui om tesatura din care este urzita.

Este obisnuit ca tinetretea sa fie considerata partea fericita, iar batrinetea partea trista a vietii. Acest lucru ar putea fi adevarat daca pasiunile ar fi cele care-l fac pe un om fericit. Tineretea se lasa purtata incolo si incoace de ele; si ele ii ofera o mare cantitate de suferinta si foarte putina placere. La batrinete pasiunile se racesc si-i confera linistea unui om, iar imediat dupa asta spiritul sau ia o atitudine contemplativa; intelectul este eliberat si poate sa atinga cele mai inalte trepte ale evolutiei sale. Si deoarece privit in sine, intelectul este situat dincolo de raza de actiune a durerii, si omul se va simti fericit doar in aceeasi masura in care intelectul formeaza si partea predominanta a fiintei sale.

Este nevoie doar sa ne reamintim ca in intregul ei placerea este negativa si ca suferinta este pozitiva prin insasi natura ei, pentru a putea intelege ca pasiunile nu pot constitui niciodata o sursa a fericirii si ca batrinetea nu este mai putin de invidiat, plecind de la faptul ca renunta la cele mai multe dintre placeri. Pentru orice fel de placere nu exista niciodata ceva mai mult decit nelinistea nascuta din nevoia de-a implini o dorinta; si ca placerea ar trebui in sfirsit sa soseasca, in momentul in care va inceta aceasta necesitate; acest lucru nu poate constitui pentru un om un motiv de-a se plinge ca nu mai poate sa manince imediat dupa ce a luat prinzul, ori sa adoarma din nou, dupa ce s-a odihnit foarte bine intreaga noapte.

Tot asa cum tineretea este si cea mai fericita perioada a vietii, tot pe atit adevar exista si in remarca pe care Platon a facut-o la inceputul cartii sale *_Republica _*, ca daca ar trebui sa acordam un premiu, acesta trebuie oferit batrinetii, pentru ca abia atunci un om este in cele din urma eliberat de pasiunile animalice care pina atunci n-au incetat nici macar o singura clipa sa-i tulbure existenta. Ba chiar poate fi spus, ca imensul numar si extraordinara varietate de dispozitii ale psihicului, ce-si au sursa in aceste pasiuni si toate emotiile ce izvorasc din ele, produc o usoara stare de nebunie; si aceasta stare dureaza atita timp cit omul este supus vrajei impulsului -- acest spirit funest de care nu exista nicio scapare -- incit omul nu poate deveni o fiinta inteleapta pina ce nu au fost stinse in el pasiunile.

Nu exista nicio indoiala ca in general, si separat de circumstantele individuale si dispozitiile particulare, tineretea este marcata de o anumita melancolie si tristete, in vreme ce sentimentele cele mai placute sint atasate batrinetei; si motivul este acela ca la tinerete, omul este supus serviciului permanent datorat fata de societate, ba chiar si muncii fortate ce-i este impusa de acele spirite ce se considera marete, dar care in realitate sint in slujba raului din aceasta lume si cu mare greutate va putea avea un moment de libertate care sa fie exclusiv destinat doar pentru sine. Plecind de la aceasta sursa, poate fi urmat drumul direct sau indirect, pe care-l va lua fiecare din relele ce pun in primejdie, sau se abat asupra omenirii. Omul in virsta este vesel si bine dispus, pentru ca dupa o lunga perioada in care a fost tinut in lanturi de pasiunile sale, acum se poate misca in deplina libertate.

N-ar trebui insa deloc uitat, ca atunci cind aceste pasiuni sint in intregime stinse, adevarata esenta a vietii este pierduta si aici n-a mai ramas nimic altceva decit un invelis gol pe dinauntru; sau, dintr-un alt punct de vedere, viata devine asemeni unei imense comedii, care la inceput este jucata de actori adevarati, iar apoi este continuata si dusa la final de niste paiate ce s-au deghizat in hainele lor.

Indiferent de ceea ce poate fi, tineretea este perioada de framintari, iar virsta

inaintata este perioada de repaos; si plecindu-se de la aceasta circumstanta adevarata poate fi dedus gradul de placere de care se bucura fiecare. Copilul intinde mainile lui micute minat de dorinta fierbinte de-a atinge toate aceste lucruri dragute pe care ochii lui le intilnesc, fermecat de lume pentru ca toate setimentele sint inca atit de noi si curate. Multe astfel de lucruri asemanatoare se intimpla celor tineri si ei isi vor consuma cea mai mare parte a energiei in aceasta directie. Ei sint vrajiti de vederea acestor lucruri fermecatoare si de atitea din minunatele forme ce-i inconjoara; si de aceea imaginatia evoca forme ale placerii pe care lumea reala nu le poate realiza in practica niciodata. Astfel ca omul se afla sub dominatia atitor dorinte fierbinti pentru ca nu cunoaste ce inseamna toate aceste desfatari ale spiritului -- ca-i vor rapi bucuria pentru intreaga viata si vor face ca fericirea sa devina imposibila. Dar atunci cind va ajunge batrin, toate acestea se vor fi sfirsit, pe de o parte, pentru ca singele sau s-a racit, iar simtamintele nu mai pot fi vrajite; partial, pentru ca experienta i-a dezvaluit adevarata fata a lucrurilor, cit valoreaza ele in realitate si iluzia placerii a fost spulberata treptat, iar plasmuirile stranii si prejudecatile ce-i mascau sau distorsionau doar cu putin mai inainte adavarata viziune asupra lumii, au fost disipate acum si puse pe fuga; cu rezultatul ca acum omul poate avea viziune clara si poate vedea lucrurile asa cum ele sint si intr-o anumita masura sa ajunga mai mult sau mai putin, la intelegerea vanitatii tuturor lucrurilor de pe acest pamint.

Aceasta binefacere este oferita oricarui om in virsta, indiferent cit de comune sint facultatile lui, o anumita nuanta de intelepciune, ce-i distinge de tineri. Dar rezultatul fundamental al tuturor acestor modificari, este *pacea mintii* -- cea care constituie cel mai important element al fericirii si de fapt, insasi conditia si esenta ei. In timp ce tinerii se comporta ca si cum aici in lume ar exista o imensitate de lucruri frumoase ce le sint destinate doar daca vor reusi sa ajunga la ele, omul in virsta paseste in interiorul adevarului rostit de Predicator, ca _ *toate lucrurile sint desertaciune*_ -- cunoscind ca indiferent cit de multa poleiala exista pe dinafara, nuca este goala.

In acesti ani tirzii si nu inainte, un om va ajunge sa patrunda adevarul maximei lui Horatiu:

_ *Nil admirari* _.

El este direct si sincer convins de vanitatea tuturor lucrurilor si ca toata gloria lumii nu inseamna nimic; iluziile au fost spulberate. El nu mai este amagit de ideia ca exista aici o anumita cantitate de fericire, nici in palate, nici in baraci si nici in colibe, pe cita vreme se bucura singur de faptul ca nu se afla sub stapinirea durerii, mentale sau fizice. Distinctiile comune ale situatiei lumesti ce descriu un statut drept mare sau mic, sau o conditie drept inalta sau umila, nu mai exista pentru el; si in aceasta fericita conditie a spiritului, omul in virsta poate privi cu un zimbet pe fata la toate aceste notiuni pline de falsitate. Din memoria sa au fost demistificate toate neadevarurile si cunoaste ca indiferent de ceea ce

ar face pentru a impodobi viata omeneasca, ca oricit ar incerca sa o orneze cu tot felul de podoabe poleite cu stralucire, caracterul ei josnic, lipsit de orice valoare se va ivi curind, mult mai vizibil decit toate aceste obiectele stralucitoare ce-o inconjoara; si ca indiferent cita culoare si bijuterii ar impodobi-o, ea va ramine mereu aceeasi -- o existenta ce nu are nicio valoare reala cu exceptia eliberarii de suferinta si care nu poate fi niciodata estimata prin placerea prezenta, ca sa nu mai vorbim de cea afisata. [1]

[Nota 1: Cf. Horatiu, *Epistole*, I, 12, 1-4.]

Deziluzia este principala caracteristica sub care sta batrinetea; pentru ca in acest timp fictiunile ce-i ofereau atita charm vietii si fortau intrarea in activitate a mintii, s-au spulberat; toate splendorile lumii s-au dovedit ca sint doar vanitate; pompa, grandoarea, stralucirea si maretia ei, sint asemeni unei umbre palide. Un om va descoperi acum ca sub multe dintre lucrurile ce si le dorea si multe din placerile la care a rivnit, exista in definitiv doar atit de putin! si astfel, in mod gradual va ajunge sa vada ca existenta, in intregul sau, este pustie si goala. Doar atunci cind va atinge saptezeci de ani va ajunge sa intelega primele cuvinte ale Predicatorului; si acest lucru explica din nou de ce sint batrinii uneori atit de posaci si morocanosi.

Adesea este rostit ca destinul comun al batrinetii este boala si slabiciunea vietii. Boala nu este specifica batrinetii; in special, atunci cind este atinsa acumularea unui numar atit de mare de ani; pentru ca asa cum se inainteaza in viata, conditiile de sanatate si boala, tind si ele sa creasca --

_ *crescente vita, crescit sanitas et morbus* _.

Si in aceeasi masura este implicata slabiciunea si plictiseala, tot asa cum am explicat deja ca batrinetea este chiar mai putin expusa la aceste forme ale raului, decit tineretea. Nu exista niciun motiv pentru a considera ca trebuie sa fie in mod necesar acompaniata de acea singuratate, de care batrinetea nu va scapa cu certitudine; este mai degraba soarta ce-i asteapta cu siguranta pe cei care n-au cunoscut in viata lor niciuna dintre celelalte placeri, decit cele obtinuite din satisfacerea simturilor si incintarea ce este oferita de societate -- ce au facut ca mintea lor sa ramina in intuneric si celelalte facultati sa ramina la fel de nefolosite. Este cit se poate de adevarat ca facultatile intelectuale intra in declin odata cu apropierea batrinetii; dar acolo unde ele erau in mod original inzestrate cu o forta speciala, vor pastra indeajuns cit sa le permita sa invinga plictiseala. Si din nou, asa cum am mai spus, inteligenta, experienta, cunostintele, reflectia si abilitatea dobindita in relatiile cu ceilalti oameni, se combina pentru a-i oferi unui om in virsta o patrundere mai adinca si totodata mult mai exacta asupra cailor lumii; judecata sa devine patrunzatoare si obtine o imagine coerenta asupra lumii; viziunile sale mentale cuprind un spatiu mult mai vast. Constant, descopera noi utilizari pentru cunostintele inmagazinate si acestea cunosc adaugari cu orice

ocazie favorabila, mentine neintrerupt procesul de perfectionare si auto-instruire, ce-i ofera mintii atitea satisfactii si realizari si astfel sint recompensate toate eforturile lui.

Toate acestea servesc pentru a oferi intr-o anumita masura o compensatie scaderii puterilor intelectuale. Si pe linga asta, Timpul, asa cum am remarcat, incepe sa para ca zboara cu mult mai mare viteza pe masura ce avansam in virsta; iar asta reprezinta in sine o pavaza impotriva plictiselii. Nu se regaseste un mare rau nici macar in faptul ca organismul unui om incepe sa scada in forte la o virsta inaintata, cu exceptia cazului in care, intr-adevar, acesta va trebui sa-si cistige existenta. Sa fii sarac la batrinete reprezinta cu adevarat o mare nenorocire. Daca un om si-a luat masurile de sigurata fata de aceasta calamitate si isi va mentine starea de sanatate, batrinetea reprezinta o perioada perfect acceptabila a vietii. Necesitatea ei de baza o constituie tihna si hrana suficienta; in consecinta, banii sint apreciati atunci mai mult decit oricind, pentru ca ei ofera un substitut pierderii fortelor. Parasit de Afrodita, un om batrin se va intoarce catre Dionisos, pentru a-si regasi aici veselia pierduta. In locul dorintei de-a se desfata la privirea lucrurilor, de-a calatori si invata, soseste dorinta de-a vorbi si preda. Reprezinta un mare noroc pentru un om, daca el va retine ceva din dragostea fata de studiu, sau pentru muzica, ori pentru teatru, -- daca el este inca cumva susceptibil la aceste lucruri; asa cum este intr-adevar cazul cu unii oameni aflati la o virsta foarte inaintata. La acest Timp al vietii _*ceea ce un om poarta in sine* _ ii confera un avantaj mai mare decit a putut reprezenta vreodata pina atunci.

Nu poate fi nicio indoiala ca acei oameni ce n-au posedat niciodata altceva decit obtuzitate si prostie, devin din ce in ce mai asemanatori unor paiate, pe masura ce inainteaza in virsta. Ei intotdeauna au gindit, au spus si au facut aceleasi lucruri ca si vecinii lor; si nimic din ce se intimpla acum nu poate schimba dispozitia lor, sau sa-i poata determina sa actioneze altfel. Sa le vorbesti oamenilor in virsta despre acest tip existent in rindul semenilor lor, este ca si cum ai scrie pe nisip; daca vei reusi sa produci orice fel de impresie in definitiv, este doar pentru a fi pierduta aproape imediat; virsta inaintata nu este altceva decit _ *caput mortuum* _ al vietii -- tot ce este necesar maturitatii este deja pierdut. Exista cazuri in care Natura confera omului la batrinete un al treilea rind de dinti, demonstrind aparent faptul ca aceasta perioada a vietii reprezinta a doua copilarie.

Este cu certitudine un lucru foarte trist ca toate facultatile au tendinta de-a se irosi in zadar pe masura ce omul va avansa in virsta, cu o rata ce isi sporeste permanent viteza; dar cu toate astea, acest lucru este necesar, ba chiar un aranjament benefic, caci altfel moartea, care acum se pregateste, ar fi prea greu de suportat. Prin urmare, cel mai mare beneficiu ce-i urmeaza atingerii limitei extreme a unei virste de viata, este _ *euthanasia* _. o moarte usoara, ce nu este determinata de suferinte si eliberata de orice durere si lupta [1] Pentru ca a-i ingadui unui om sa traiasca atit de mult pe cit o poate face, in toata aceasta

perioada cind el nu va fi constient in orice moment decit de timpul prezent, unul si indivizibil; iar in acesti ani tirzii, mintea va pierde tot mai mult cu fiecare zi ce trece, odata cu sosirea binefacatoare a uitarii, mult mai mult decit a putut cistiga vreodata din nou.

[Nota 1: Vezi *Die Welt als Wille und Vorstellung*, cart. II, cap. 41, pentru descrierea acestui fericit sfirsit al vietii]

Principala diferenta dintre batrinete si tinerete va fi ca intotdeauna tinerii privesc inainte la viata, iar batrinii catre moarte, iar asta in vreme ce unul are un scurt trecut si un lung viitor inaintea lui, iar in cazul celalalt lucrurile stau tocmai intr-o ordine inversa. Este cit se poate de adevarat, ca atunci cind un om este batrin, moartea reprezinta pentru el singura asteptare, in vreme ce atunci cind era tinar se astepta la viata; si intrebarea ce-ar putea sa se ridice de aici, ar fi care dintre cele doua destine sint supuse mai mult hazardului si daca viata nu reprezinta o astfel de materie ce luata in ansamblu este mult mai bine sa o ai in spate decit inainte? Nu Predicatorul este oare cel care a spus ca: _ *ziua mortii (este cu mult mai buna) decit ziua nasterii* _. [1] Este cu siguranta un lucru nechibzuit sa-ti doresti o viata lunga; [2] pentru ca asa cum spune un proverb Spaniol, cu cit vei trai mai mult, cu atit vei vedea mai mult rau,

_ *Quien larga vida vive mucho mal vide*_.

[Nota 1: Ecleziastul, VII., 1.]

[Nota 2: Viata unui om nu poate fi determinata in sens strict nici ca fiind _*lunga*_ si nici _*scurta*_, de vreme ce ea este ultimul standard prin care este masurata durata de timp in ceea ce priveste toate celelalte lucruri.]

Intr-una dintre Vede, in _ *Upanishade* _ (*Oupnekhat*, II.) _ *durata de viata naturala* _ a omului, este fixata la o suta de ani. Si cred ca acest lucru este corect. Am facut observatia, ca o chestiune de fapt, ca numai persoanele ce depasesc virsta de nouazeci de ani sint cele care au parte de _ *euthanasia* _, care mor cum s-ar spune, fara sa cunoasca boli, sa sufere de appoplexie sau convulsii si nu cunosc niciuna dintre celelalte stari de agonie; ba chiar daca uneori manifesta o paloare, cu toate acestea respira normal. Sau am putea spune ca pur si simplu inceteaza sa mai traiasca mai degraba decit aceea ca mor. Sa-ti gasesti sfirsitul inainte de nouazeci de ani inseamna sa mori din cauza unei suferinte, sau cu alte cuvinte prematur.

Acum, Vechiul Testament fixeaza limitele vietii umane la virsta de saizeci de ani (Psalmul XC. 10), iar daca aceasta este una indelungata, la o suta de ani; iar ceea ce este inca si mai demn de luat in seama, Herodot (cap.I., 32 si III., 22) afirma acelasi lucru. Dar este total gresit; si eroarea se datoreaza pur si simpu unei estimari brute si superficiale asupra rezultatelor pe care le furnieaza experienta zilnica. Pentru ca daca durata de viata naturala ar fi fixata intre

saptezeci si optzeci de ani, oamenii vor muri la aceasta virsta de simpla batrinete. In mod cert nu aceasta este insa in realitate situatia. Daca vor muri la aceasta virsta, acest lucru se va petrece intocmai ca si in cazul tinerilor, din cauza _ *bolilor* _; iar boala este o situatie de anormalitate. De aceea nu este natural ca omul sa moara la aceasta virsta. Doar atunci cind se afla intre nouazeci si o suta de ani, oamenii mor de batrinete; moarte, in sensul a nu suferi de nicio boala, ori sa arate orice semn de slabiciune, de suferinta, ca si cum organismul ar lupta cu un factor exterior, ce este tradat de convulsii, paloare, congestie, -- absenta a tot ce constituie _ *euthanasia* _. Durata de viata naturala a unui om este de o suta de ani; si in stabilirea acestei virste, Upanishadele au inca o data dreptate.

Cariera individuala a unui om nu este deloc asa cum isi doresc s-o evidentieze Astrologii, cu ajutorul previziunilor ce ar fi obtinute din observarea planetelor; dar cursul vietii omului, la fel ca si perioadele pe care aceasta le cunoaste, in general, poate fi asemanat sucesiunii planetelor; astfel poate fi spus, ca pe rind, trecem sub influenta fiecareia dintre ele.

La zece ani, _ *Mercur* _ este in ascensiune; si la aceasta virsta, un tinar, la fel ca si aceasta planeta, este caracterizat printr-o extraordinara mobilitate in interiorul unei sfere destul de inguste, in care nimicurile exercita o mare influenta asupra lui; dar sub ghidajul si conducerea unui Zeu atit de abil, va face cu usurinta cele mai mari progrese. _ *Venus* _ isi incepe influenta la douazeci de ani si atunci un barbat se daruieste in intregime dragostei fata de femeie. La treizeci de ani, _ *Marte* _ soseste pentru a prelua puterea si acum el cunoaste intreaga energie si forta -- este plin de indrazeala, bataios si arogant.

Cind un om atinge virsta de patruzeci de ani, el se gaseste sub guvernarea a patru _ *Asteroizi* _; cum s-ar spune, viata sa a cistigat ceva in extensie. Este cumpatat, cu alte cuvinte, cu ajutorul lui _ *Ceres* _, el capata acum toate favorurile utilitatii; inima sa se afla sub influenta _*Vestei* _; _*Palas* _l-a invatat tot ce este necesar pentru el sa cunoasca; iar sotia sa _ *Junona* _ guverneaza ca stapina a casei.

Dar la virsta de cincizeci de ani, _*Jupiter* _ este cel care isi exercita influenta hotaritoare. La aceasta etate un om i-a depasit pe cei mai multi dintre contemporanii sai si se simte el insusi superior generatiilor apropiate lui. Se bucura inca de deplinatatea fortelor si este bogat in experienta si in cunostinte, iar daca se afla intr-o situatie de autoritate si putere, este inzestrat cu exercitarea puterii asupra tuturor celorlalti ce se gasesc plasati in imediata sa apropiere. Nu este deloc inclinat de-a primi ordine din partea celorlalti; isi doreste ca la comanda sa afle el insusi. Cea mai potrivita sarcina pentru el este sa ghideze si sa guverneze domeniul propriu. Acesta este punctul in care Jupiter ajunge la apogeu si unde un om de cincizeci de ani se pricepe cel mai bine.

Apoi vine _ *Saturn* _, aproape de virsta de saizeci de ani, posomorit si greoi la fel

ca si _ *plumbul* _ --

> _ M*ulti dintre cei batrini se vor preface precum sint cei morti;*
> *Greoi, lenti si palizi intocmai ca si plumbul* _.

Ultimul dintre toti este, _*Uranus* _; sau dupa cum se spune in mod obisnuit, omul ce paseste la Ceruri.

Nu pot gasi un loc pentru _ *Neptun* _, asa cum aceasta planeta a fost numita in mod necugetat; pentru ca nu o pot numi asa cum ar fi trebuit -- _ *Eros* _. Altfel as fi putut arata cum Inceputul si Sfirsitul se intilnesc, si cit de indeaproape si intim sint legati Eros si Moartea; cum Orcus ori Amenthe, asa cum ii numeau Egiptenii, nu este doar destinatarul, dar si donatorul tuturor lucrurilor -- [Greaca: lambanon kai didous]. Moartea este marele rezervor al Vietii. Tot ce exista vine de la Orcus; tot ce este inzestrat cu viata a fost odata acolo. O, daca am putea sa intelegem marea scamatorie prin care este facuta asta, toate lucrurile ar fi cit se poate de clare atunci!

Tr. ~ CasCarino ~